

Ба 244708

881.72-32=91.72

Библиотека

Иркутского
103347

ста.

Михась

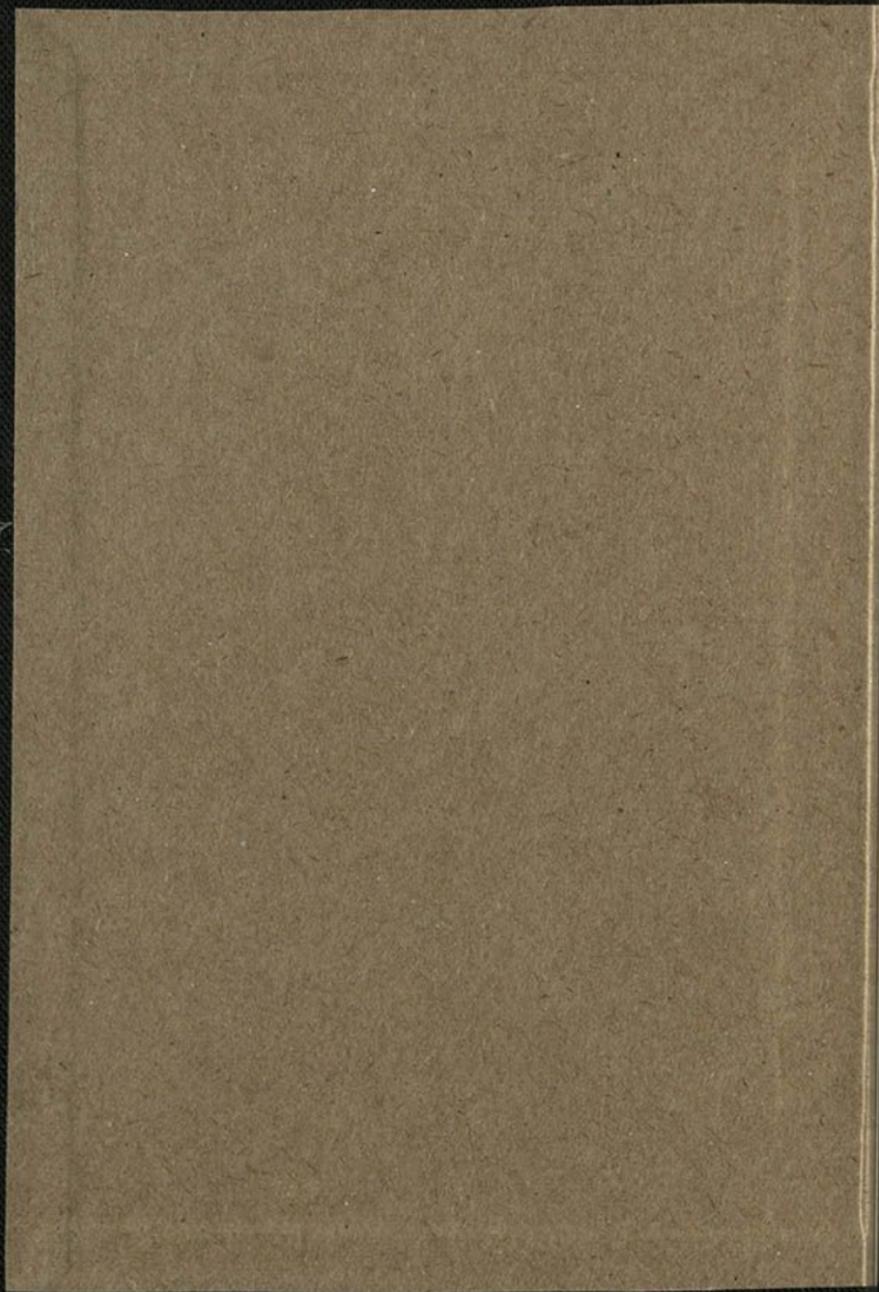
Зарэцкі

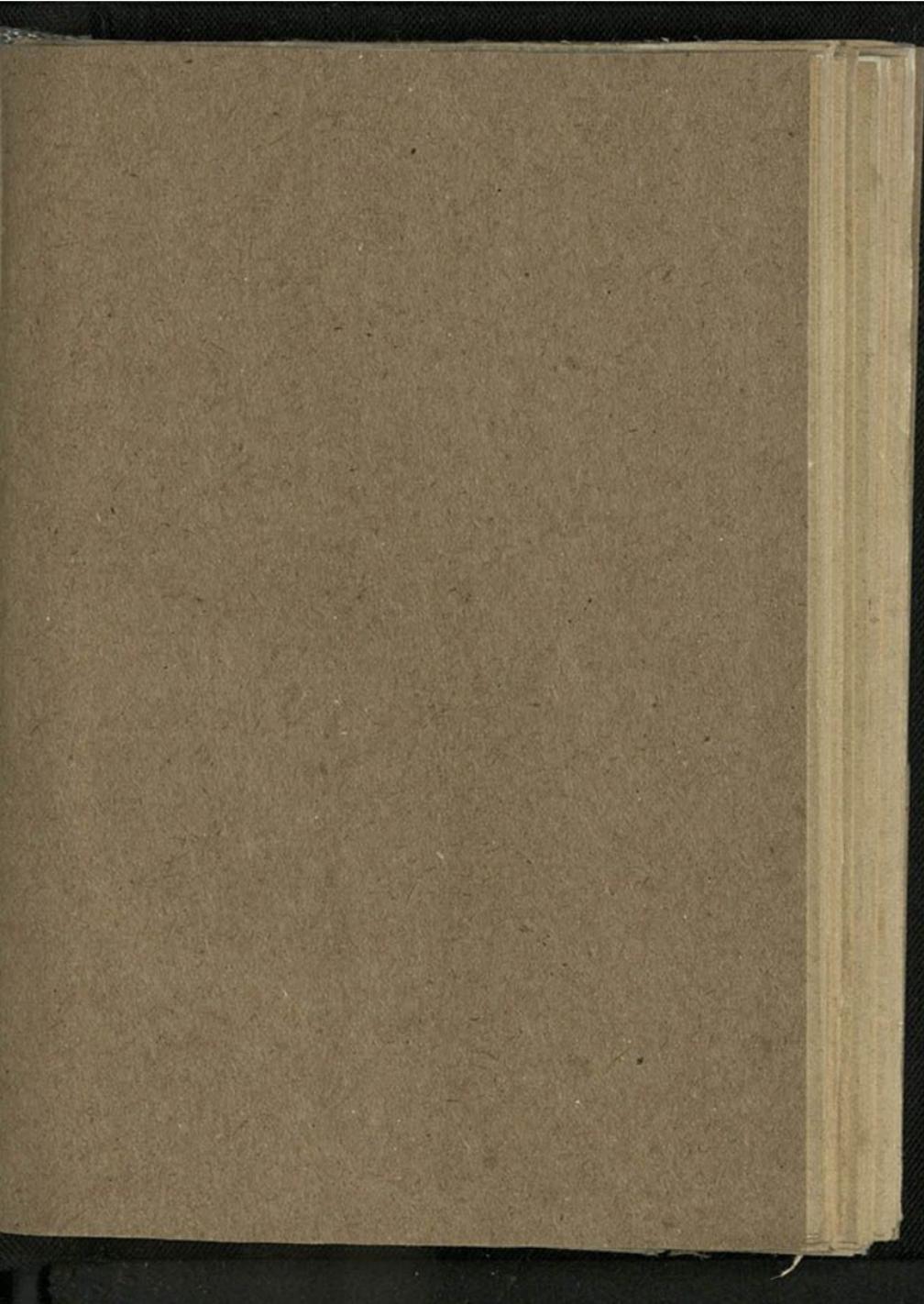
Лісты

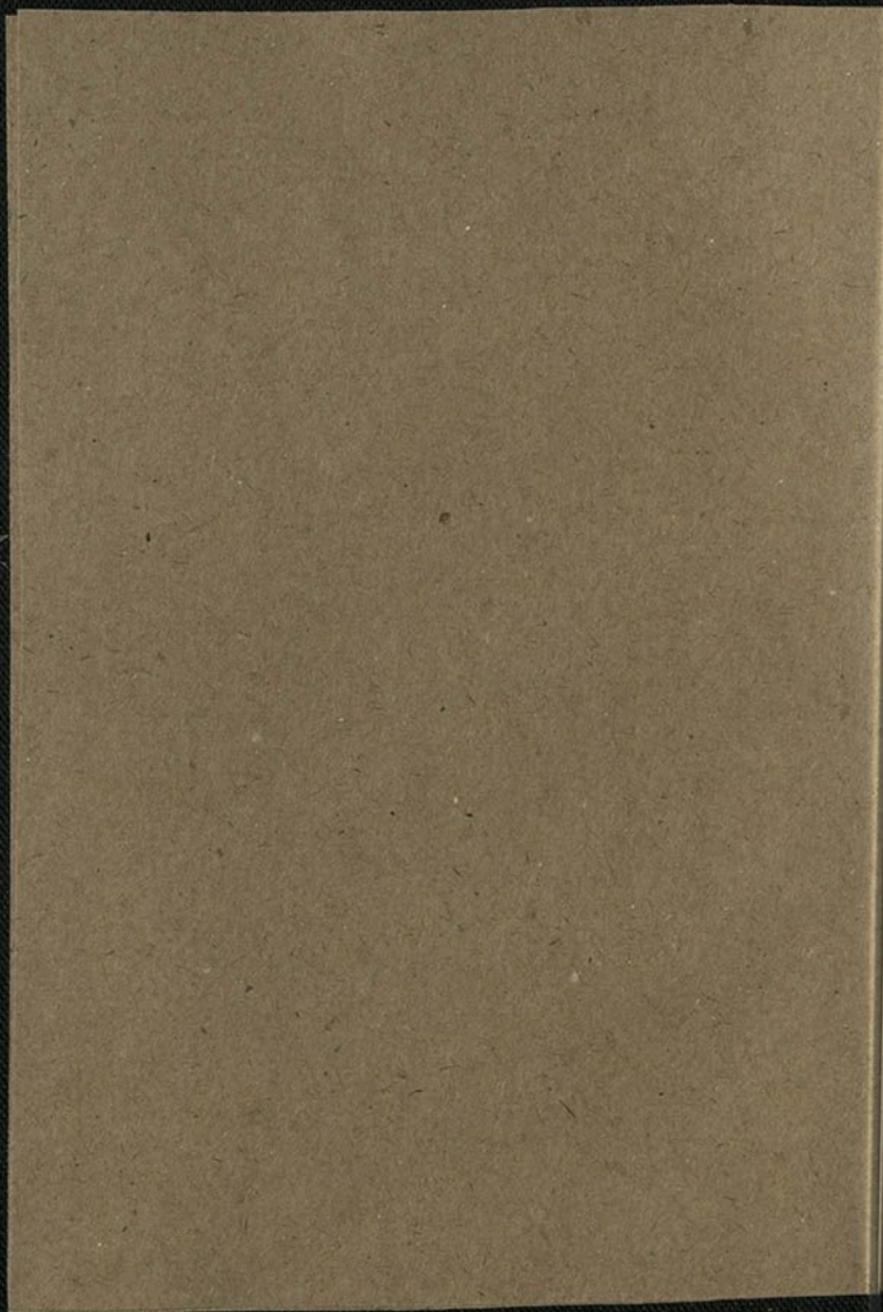
ад

ЗНАЁМАГА

Ба 244708 ~~244753~~

МІХАСЬ ЗАРЭЦКІ

163347.

ЛІСТЫ АД ЗНАЁМАГА

ба 244708

112/3959

15.8

ИСКЛЮЧЕНА
19... АНІ... рэжисор

Бел. архив
1894 г.

БИБЛИОТЕКА
ГОС. ИЯКОТСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

Дзяржаўны ўстан
бібліятэка РСР
У. Д. Бер...

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАўНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
МЕНСК — 1931

11 0. 0 3. 2010

Заява № 450. 5.000 экз. (4^{1/2} арк.). Галоўлітбел № 2739

Друкарня імя Сталіна.

ПРАДМОВА

«Лісты ад знаёмага», а таксама і фрагменты «Вясна 1930 году» зьяўляюцца цікавым матэрыялам для характарыстыкі асобных рыс тых сапраўды вялізарных, маючых сусветна-гістарычнае значэнне, зрухаў, якія адбываліся ўвясну 1930 г. і якія зараз адбываюцца ў розных складаных формах. Гэтыя нарысы цікавы яшчэ і тым, што яны паказваюць чытачу як у сьвядомасьці пэўнай групы пісьменьнікаў прамаляюцца рэальны поступ соцыялізму, ператварэнне дробна-таварнага поўпатрыярхальнага селяніна ў сьвядомага актыўнага працаўніка соцыялістычнай гаспадаркі. Нарэшце, гэтыя нарысы цікавы яшчэ і тым, што яны ў некаторай меры выяўляюць пазыцыю аўтара, якую ён пачынае займаць зараз, у адносінах да соцыялістычнага будаўніцтва. Разам з гэтым нарысы паказваюць адносіны аўтара да сваёй ранейшай махрова - кулацкай, нацыянал - дэмакратычнай творчасці.

Як у «Лістох ад знаёмага», так і ў фрагментах «Вясна 1930 году» аўтар спрабуе праз вобразы, праз спляценыя гэтых вобразаў адлюстраваць процэсы, якія адбываліся ўзімку і ўвясну 29—30 г. Аднак трэба адзначыць, што і ў «Лістох ад знаёмага» і ў фрагментах аўтар ня здолеў прасякнуць, адчуць усю глыбыню, усю складанасьць тых рэальных процэсаў. Аўтар нарысаў канцэнтруе сваю ўвагу на асобных зьявах, якія ня глядзячы на іх агульнасьць ня могуць больш-менш поўна адлюстраваць цалкам сапраўднасьць. Асобныя зьявы, эпоэтызаваныя сакавітасьцю слоў, плястычным словазлучэньнем і гуказлучэньнем ня толькі не даюць сапраўднага малюнку, а нават незаўсёды пераконваюць у праўдзівасьці асобных зьяў.

Як і ранейшая папярэдняя творчасць Зарэцкага характарызуецца романтизацыяй, павярхоўнай зарысоўкай, даходзячай да глянцоўкі рэчаіснасьці, так і фрагменты зьяўляюцца па сутнасьці слабаю ценню магутнай бальшавіцкай вясны 1930 г.

Як для папярэдняй творчасці Зарэцкага характарны рэзкі пераход ад глянцоўнай рэчаіснасьці да капаньня ў псыхіцы асобнага героя, фэтышызацыі «нешта ўнутранага» эротызацыі пры-

роды чалавека, так і ў гэтых сваіх нарысах Зарэцкі застаецца сам сабою, ідзе тым самым сваім ранейшым шляхам, пераносіць свой эротызм з чалавечае асобы на прыроду, зямлю, замяняе адносіны паміж людзьмі, адносінамі людзей да прыроды.

Зарэцкаму незразумелы застаўся ў яго лістох і ў фрагмэнтах той героізм, якім прасякнуты працоўныя масы ў сваёй штодзённай рабоце па сацыялістычнай рэканструкцыі ўмоў свайго жыцця і саміх сябе. Незразумелай засталася для яго і тая новая якасць людзей, якія актыўна рэконструюць сваё быццё і саміх сябе. І гэта натуральна, бо «Знаёмы» Зарэцкага зьяўляецца ад пачатку да канца ў сваіх лістох, як і Зарэцкі ў фрагмэнтах тыповым, дробнабуржуазным інтэлігентам романтакам з усімі ўласцівымі яму якасцямі. Застуючыся ўнутрана чужым тым масам, якія робяць гісторыю ў сваёй штодзённай практыцы, якія будзёншчыну напаўняюць урачыстым зместам, романтаку Зарэцкаму «нудна», у сплёце будзёншчыны ён шукае «нешта», што-б вывела яго з гэтага «сплёту будзёншчыны», што-б дало яму радасьць, захапленне, бо ён ня можа знайсці гэтай радасьці, захаплення, урачыстасці ў формах будзён-

шчыны. Дробны буржуа знаходзіць асалоду «седзячы ў бруднай, у цьмянай местачковай на-члежцы», якая не нагадвае яму штодзённай будзеншчыны, якую ён наглядае, і вось седзячы там «Знаёмы» піша ў сваім першым лісьце: «Каб ты ведаў, як мне радасна тут! Ты, мабыць, сьмяешся? Мабыць дзіўна табе—бруд, змрок, голья тапчаны... А мне радасна вось чаму: у гэтым катушку я адчуў самога сябе, адлучыў ад абьдзённага, нуднага сплёту будзеншчыны і, як кажуць юрысты, вярнуўся да першабытнага стану». Нашага дробнабуржуазнага інтэлігента, романтыка захапляе яшчэ бурлівае жыцьцё, «прыгожыя пэрспэктывы», якія разгортваюцца гэтым бурлівым жыцьцём, але-ж гэтае бурлівае жыцьцё застаецца для яго пакуль «тошчай абстракцыяй», як абстракцыя, для яго застаюцца і «прыгожыя пэрспэктывы». Романык захапляецца яшчэ і рабочым-вылучэнцам, які з першага погляду... нагадаў Абшарскага з твору Зарэцкага «Кветка пажоўклая». Але Абшарскія яго больш ня цікавяць. Ён шукае ўжо больш «мацнейшую» асобу і такой «мацнейшай» асобай зьяўляецца рабочы-вылучэнец.

Захапляючыся жыцьцём, героямі жыцьця, «гольмі тапчанамі» і г. д., Зарэцкі застаецца ў

баку ад гэтага бурлівага жыцця, староннім наглядальнікам яго, як і героі яго нарысаў. Маючы вобразы паасобных падзей і вобразы психалёгічныя—вобразы паасобных людзей, Зарэцкі не дае іх у арганічнай сувязі з агромністай, сапраўды вялізарна-гістарычнай важнасці падзеямі і клясавай практыкай.

Клясавае змаганьне, што адбываецца ў вёсцы, якое з процэсам калектывізацыі набыло яшчэ больш вострыя і складаныя формы, засталася незразумелым яму. Клясавае змаганьне па Зарэцкаму не зьяўляецца ўнутрана ўласцівым процэсу сацыялістычнай рэканструкцыі, а нечым вонкавым, староннім.

Ня глядзячы на тое, што «Знаёмы» ў сваіх лістох і піша, што «ў клясавым змаганьні ўсё па-стаўлена на кон. Кулакі чуюць сваю астатнюю хвіліну і напружваюць усе свае сілы, каб затрымацца і ўжываюць усе магчымыя спосабы, каб падтачыць, зрушыць тую вялічэзную камлыгу, што насоўваецца на іх, што вось-вось гатова раструшчыць іх, пахаваць пад сваёй грознай веліччу», што клясавы вораг ужывае ўсе магчымыя сродкі для барацьбы супроць таго новага, што ідзе,—Зарэцкі дае поўнасочныя вобразы гэтага змаганьня.

Ня можна абыйсьці той двухсэнсоўнай ана-
лёгіі, якую ўжывае «Знаёмы» ў другім сваім
лісьце. Гаворачы пра «магутны эканомічны і со-
цыяльны зрух, які цяперашнім часам мы пера-
жываем», што гэты магутны зрух «справа-
джаецца шырокім абурэньнем мас супроць рэ-
лігіі, «Знаёмаму» ўсплыла на думку як некалі,
яшчэ за паганскімі часамі, нашы прабацькі, уве-
дзеныя ў злосьць няўважлівасьцю багоў, луп-
цавалі сьвятыя іхнія статуі—і ў гэтым выяўлялі
сваю чалавечую сілу і актыўнасьць». Гэтае па-
раўнаньне вялікага процэсу соцыялістычнай рэ-
конструкцыі і паганскіх часоў сьведчыць аб ня-
ясным і няправільным разуменьні сутнасьці і
прычын тых зрухаў, пра якія гаворыцца. І ні-
якай спасылкі аўтара лістоў на тое, што «біцьцё
багоў»—частка кожнае рэволюцыі», ня могуць
паправіць гэтага параўнаньня двухсэнсоўнага
значэньня.

Процэс соцыялістычнай рэконструкцыі вёскі
саправаджаецца процэсам пераробкі саміх носьбі-
таў тых эканомічных форм, якія рэконструю-
юцца. Падвойная псыхіка дробнага ўласьніка і
працоўнага селяніна ў процэсе колектывізацыі
дасягае найвышэйшага пункту свайго раздва-
еньня. Соцыяльны процэс, які перабудоўвае эка-

номічныя формы існавання дробнага ўласніка, перабудоўвае і яго псыхіку. Гэты працэс праходзіць не без цяжкасцяў, не без мучэння. І гэты бок удала, добра, досыць яскрава-воўразна паказаны Зарэцкім. Але як гэта індывідуалістычная псыхіка перарабляецца, як яна губляе індывідуалістычны характар, якім шляхам яна перабудоўваецца, гэты другі момант адзінага працэсу Зарэцкім не паказаны. І гэта зусім не таму, што сацыяльная практыка не дае матэрыялу, наадварот, той матэрыял, якім карыстаецца аўтар «фрагментаў», дае шырокую мажлівасць, багаты матэрыял для паказу працэсу якасных зьмен псыхікі дробнага ўласніка. Прычыны гэтага буйнага недахопу—у няправільным разуменьні Зарэцкага суадносін «свайго» і «чужога». «Знаёмы» Зарэцкага ў адным са сваіх лістоў піша: «нам досыць убачыць якую-небудзь чэзлую шаўлюжку, досыць удыхнуць салодкі пах конскага поту, досыць пачуць далёкае надвечоркам рыканьне каровы, і ў нас сьціскаецца сэрца няведаным жалем, у ружовым святле ўсплываюць шчымлівыя ўспаміны»... А далей афарызм «народнай мудрасці»: «Любіце чужое, але і свайго ня чурайцеся». Гэта гавораць уласныя пачуцьці, падсвядомае ўнутра-

нае, «Знаёмага». Але што гавораць розум, развага, якія прышлі ў рэзкую супярэчнасць з пачуццямі, наглядаючы незразумелыя яму процэсы.

«Няпраўда!.. Мана!.. Чурайцеся!.. Чурайцеся, калі хочаце жыць, калі хочаце ісьці наперад». Гэты гістэрычны крык сьведчыць, што аўтар лістоў не разумее суадносін паміж «сваім» і «чужым», не разумее процэсу трансфармацыі свайго і чужога ў «нашае», агульнае, колектыўнае. Таму гістэрычная парада чурацца свайго, рэзкі пераход ад інтымнага, эмоцыянальнага замілаваньня да «свайго», да надрыўнага крыку «чурайцеся», лішні раз выяўляе дробнабуржуазную сутнасьць аўтара лістоў, выяўляе яго неразуменьне сэнсу вялічэзнай важнасьці процэсу соцыялістычнай рэканструкцыі дробнага вытворца.

На падставе разгледжаных момантаў можна ахарактарызаваць адносіны Зарэцкага да соцыялістычнага будаўніцтва. Зарэцкі ў частцы сваёй папярэдняй творчасьці («Крывічы», «Падарожжа на новую зямлю») актыўна змагаўся супроць соцыялістычнага будаўніцтва, стоячы на пазыцыях контррэволюцыйнага беларускага нацыянал-дэмакратызму.

«Лісты» і «фрагмэнты» сьведчаць аб тым,

што Зарэцкі пад руйнуючым агнём камуністычнай крытыкі здае свае ранейшыя пазыцыі. Пад жорсткімі ўдарамі партыі Зарэцкі разьбіты, як варожы пролетарыяту пісьменьнік, спрабуе ўжо, зьмяніўшы напрамак шляху, адлюстраваць сусьветна-гістарычнага значэньня процэсы соцыялістычнай пераробкі дробнай вытворчасьці. Але не пазбавіўшыся яшчэ сваёй дробнабуржуазнай ідэолёгіі,—Зарэцкі ня здолеў як мае быць зразумець усю глыбію і складанасьць гэтых процэсаў. А з гэтай прычыны ён ня можа ў сваіх творах арганічна злучыцца з актыўнымі будаўнікамі соцыялістычнага грамадзтва, актыўна дапамагаць соцыялістычнаму будаўніцтву.

«Лісты» і «фрагмэнты» ня ёсьць пазыцыя актыўнага ўдзельніка процэсу зьмены сьвету, гэта пазыцыя староньяга наглядальніка, пасьўнага сузіраньня. Але-ж і на гэтай пазыцыі Зарэцкі не заўсёды стаіць цвёрда. У тых-жа «лістох» Зарэцкі час ад часу зьменьвае пазыцыю староньяга наглядальніка, на пазыцыю абывацельскага крытыка, каб перакінуць мосьцік да сваёй ранейшай творчасьці.

Гэта асабліва выяўляецца ў адносінах Зарэцкага да сваёй папярэдняй буржуазна-рэстаўрацарскай творчасьці і да тэй камуністычнай кры-

тыкі, якая выкрыла контррэвалюцыйны анты-савецкі характар такіх твораў, як «Крывічы», «Падарожжа на новую зямлю» і якая нанесла зніштажаючы ўдар Зарэцкаму, як пісьменьніку клясавых ворагаў пролетарыяту. Але-ж раней, чымся прыступіць да разгляду гэтых адносін, зьвернем увагу чытача на тое, што найбольш варажы пролетарыяту твор Зарэцкага (Крывічы) з большай эмоцыянальнай насычанасьцю, чымся нарысы і фрагмэнты. Што-ж датычыцца яго лістоў і фрагмэнтаў, дык у іх больш за ўсё і не хапае эмоцыянальнасьці сапраўднага, шчырага і глыбокага адчуваньня ўсяго патасу, урачыстасьці, усіх супярэчнасьцяў процэсу сацыялістычнай рэканструкцыі. У лістох ды фрагмэнтах ёсьць толькі напышчанае разважаньне, тэхніка, музычнае гуказлучэньне, конструкцыя вобразаў бяз крыві і плоці таго процэсу, які аўтар робіць спробу паказаць.

Вернемся да таго, як Зарэцкі адносіцца да сваёй ранейшай творчасьці і да камуністычнай крытыкі яе.

Ранейшая творчасьць Зарэцкага была зусім правільна ахарактарызавана ў свой час у артыкуле т. Будзінскага «Вораг у доме» («Полымя» № 11—12 за 29 г.) наступным чынам: «За-

рэцкі... ад папутніцтва, ад лёяльнасці ў адносінах да пролетарскай рэвалюцыі, адышоў на пазыцыі буржуазнай рэстаўрацыі». Так характарызавала куністычная крытыка творчасць Зарэдкага. А вось як Зарэцкі ацэньвае сваю ранейшую творчасць. Знаёмы ў трэцім лісьце піша: «Жывучы ў Менску і назіраючы жыццё скрозь балонкі газэт, ніякім чынам не ўявіш у жывой форме волотаўскага поступу нашых дзён. Па-праўдзе, ці не здавалася табе часам гэтае клясавае змаганьне на вёсцы, пра якое так многа, так настойліва пішучь нашы газэты, нейкай адмысловай схэмай, матэматычнай формулай, сухім сылэгізмам? Прабачай мяне, але я скажу проста: ты не зразумеў гэтага змаганьня, бо ня бачыў яго твар у твар і таму абмінуў яго ў сваіх апошніх творах, за што цябе і ўшчувала наша грамадзкасьць». Пры гэтым «Знаёмы» спасылаецца на «Падарожжа на новую зямлю».

Што характарнага ў пададзеным разважанні? Перш за ўсё перакручанае тлумачэнне прычыны, за якую біла Зарэдкага савецкая грамадзкасьць. Другое, што кідаецца ў вочы, чытаючы гэтую вятрымку, дык гэта няправільная ацэнка характару кніжкі «Падарожжа на новую зямлю».

Савецкая грамадзкасьць біла Зарэцкага не за тое, што ён не зразумеў клясавага змаганьня, а за тое, што ён сваёю творчасьцю актыўна змагаўся супроць пролетарыяту, супроць соцыялістычнага будаўніцтва, што ён сваёю творчасьцю махрова-кулацкай, нацыянал - дэмакратычнай атручваў сьвядомасьць працоўных мас, што яго творчасць зьяўляецца зброяй у клясавым змаганьні ў руках нашых клясавых ворагаў. Вось за што біла комуністычная крытыка Зарэцкага.

Зусім няправільна кажа Зарэцкі, што ён абмінуў клясавае змаганьне ў сваіх творах, у прыватнасьці ў «Падарожжы на новую зямлю». Гэты твор, як і другія яго творы «Крывічы», «Голы звер», «Ой ляцелі гусі» ды інш. насычаны буржуазна-кулацкай ідэалёгіяй і па сваёй мэтанакіраванасьці антыпролетарскія, якія па сваім генэзысе зьяўляюцца вынікам клясавага змаганьня, і зброяй у руках клясавага ворага ў яго змаганьні супроць пролетарыяту.

Нацыянал-дэмакратычную, кулацкую мэтанакіраванасьць сваёй творчасці апошняга пэрыоду, Зарэцкі прагне характарызаваць, як «памылкі», «ухілы», «неразуменьне» і г. д. Крытыку-ж яго нацыянал-дэмакратычнай, ку-

лацкай творчасці ён абвінавчвае ў тым, што яна перашкаджала яму «ўсвядоміць свае памылкі». Вось што піша на гэты конт «Знаёмы» ў сёмым лісьце: «Я добра разумею, што ў тых матэрыялах, якія за апошнія часы змяшчаліся пра цябе на старонках нашае прэсы, ты знаходзіў многа перавялічанага, згушчанага, узьведзенага ў некаторую матэматычную ступень— і гэта, мабыць, перашкаджала табе ўсвядоміць свае памылкі».

Гэткі погляд Зарэцкага на характар сваёй ранейшай творчасці і яго адносіны да крытыкі, заўсёды ў яе бок, паказваюць нам, што Зарэцкі, пішучы гэтыя нарысы, ня зусім яшчэ асудзіў сваю нацыянал-дэмакратычную, кулацкую творчасць, ня поўнасьцю паказаў яе сапраўдную існасьць (ходзь і меў поўную на гэта мажлівасьць), а наадварот, часткова затушоўвае сапраўдную сутнасьць яе, прагне яе часткова апраўдаць. А гэта ўсё паказвае, што Зарэцкі не рашуча, не паслядоўна, з аглядкаю назад, хістаючыся з боку ў бок, кульгаючы, робіць дзяцінскія крокі на шлях савецкага пісьменьніка, нясучы пры гэтым і на сябе, і ўнутры сябе свой ранейшы дробнабуржуазны груз.

Гэта ўсё трэба мець на ўвазе, каб зразумець

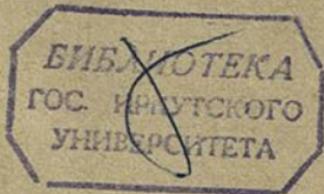
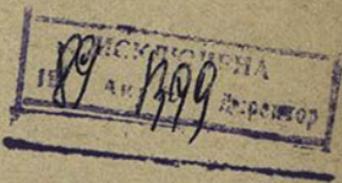
і правільна ацаніць новую творчасць М. Зарэцкага.

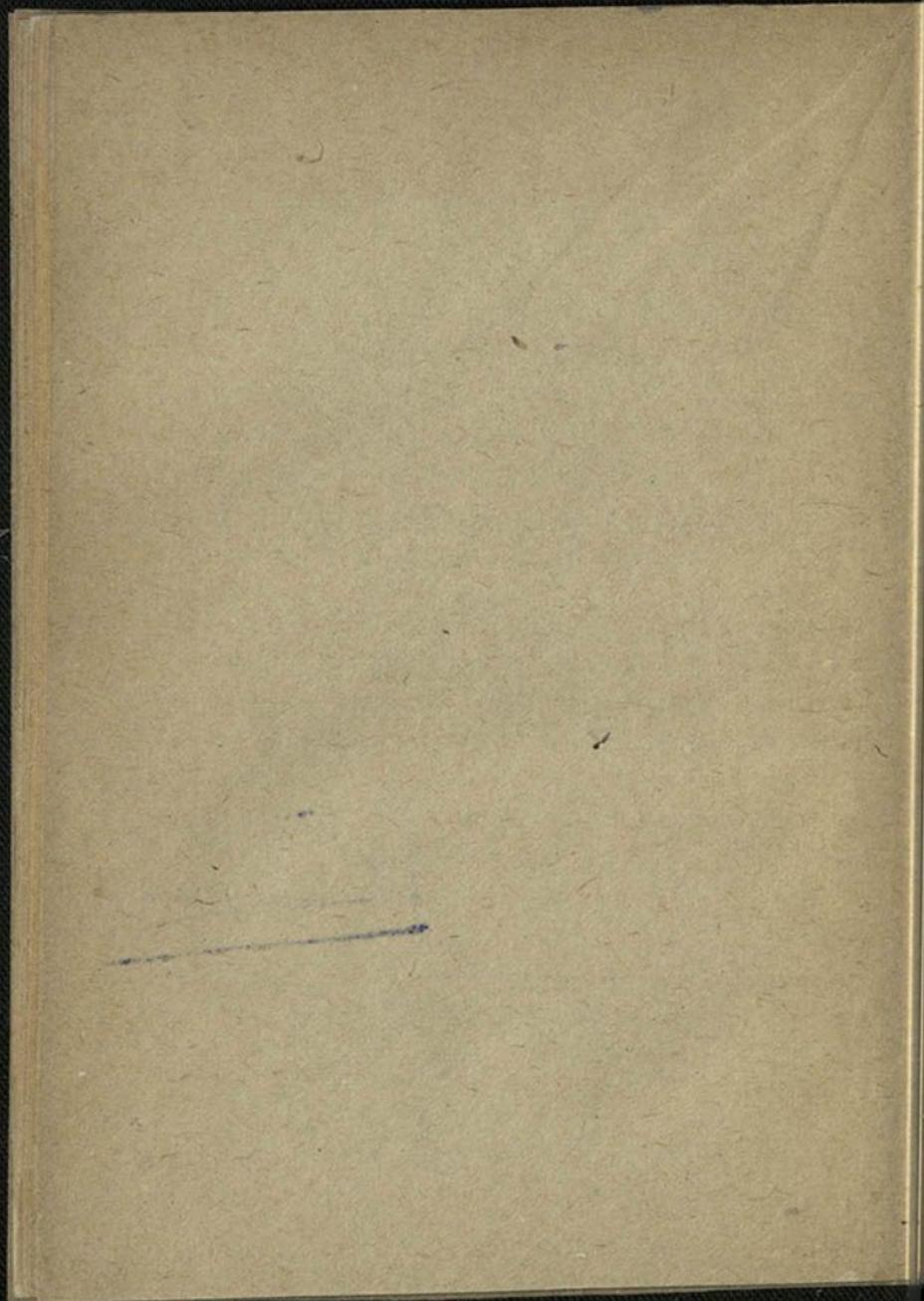
Наша багатая, шматгранная, насычаная найглыбейшымі эмоцыямі будаўнікоў соцыялізму—рэчаіснасьць дае для творчасці савецкіх пісьменьнікаў такі матэрыял, такія ўмовы творчай працы, пра якія і ня сьнілі найвялікшыя пісьменьнікі гісторыі.

Гэтая рэчаіснасьць, будзем спадзявацца дасьць запал і матэрыял для далейшай творчасці М. Зарэцкага і яго суб'ектыўныя імкненьні, што вылучаюцца ў гэтай кніжцы, набудуць аб'ектыўную рэальнасьць.

Л. Бонда.

ЛІСТЫ АД ЗНАЁМАГА

Ва 24708

ЛІСТЫ АД ЗНАЕМАГА

Як сон маркотны, нежаданы,
Сыходзіш, вёска, з яснай язы.

Янка Купала.

Ліст дзевяты ¹⁾

Дарагі таварыш! Твая пропозыцыя, вядомая рэч, выявілася для мяне неспадзеўкай. Я ніколі ня думаў, каб мае лісты мелі нейкую звышасабістую значнасць, і магчымасць апубликавання іх у друку выклікала ўва мне ня толькі здзіўленне, а й глыбокую неймавернасць. Папраўдэ, браток, ці варта гэта рабіць? Ці варта засьмечваць нашу і без таго багата засьмечаную літаратуру яшчэ адным пісвом чалавека, што ня мае ніякага дачынення да літаратурнага мастацтва? Адылі пакладаюся на твой густ і на

¹⁾ Зьмешчаны ўперадзе в кампозыцыйных меркаваньнях.

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

тгаю компэтэнцыю—шляхетная сьціпласьць і сарамлівасьць мне не да твару, хоць і гонар таксама ня вабіць мяне. Рабі так, як улічыш за патрэбнае. Дам толькі дзеве невялічкія заўвагі дыгто выключна затым, што прымушаны даць іх—ты гэтага вымагаеш.

Першае. Пра літаратурную апрацоўку. Я шчыра ўдзячны табе за тое, што ты прапануеш сваю дапамогу ў гэтым кірунку. Але—ведаш, браце?—троху мяне й непакоіць гэтая рэч. Я баюся, каб ты ў сваім мастацкім захапленьні ня сьцёр разам з рознымі формальнымі шурпатасьцямі і тых жывых рубцоў ды вузлоў, якія завязаны самым жыцьцём, якія выяўляюць спэцыфіку нашых дзён і якія фактычна ёсьць элемент таго, што зазвычай завём мы «стылем эпохі». Лепш хай будзе нязграбна, хай будзе няроўна і жорстка, хай будзе часам і ня зусім эстэтычна—дармо! Хай паспрабуе як-небудзь вымагляваны крытык паставіць табе гэта ў дакор! Скажы яму, што не цябе ён вінуе, а вінуе нашу сучаснасьць, якая сьпелесавала жыцьцёвую гладзь грознымі бурунамі, страсянула і ўспеніла кожны куточак, дзе мо' дагэтуль яшчэ дрымала застойная плынь мінулага, зацягнутая тлаустай павалокай балоцьвенай цьвілі. Чытаючы

мае лісты, перад усім ня трэба спускаць з вока таго асноўнага, што вызначае іх стыль і характар: у гэтых лістох я пішу пра рэвалюцыю.

Другая заўвага. Ты пытаеш, чаму ні ў водным лісьце сваім я на даў ані даты, ані адзначэньня мясцовасьці, у якой адбываецца дзея. Я прыныпова супроць усякае лёкалізацыі. Я не географ і ня гісторык. Пішучы да цябе лісты, я меў увагу на тое, каб падаць табе ў простым і праўдзівым апісаньні маленечкі кавалак таго вялікага, неабсяжнага, што шырэй за географію і за гісторыю, што ніяк не ўкладзецца ў межы старых нашых вымераў. Аднак, раз ты гэтага вымагаеш,—калі ласка:

Месца дзеі—

— Беларуская Савецкая Соцыялістычная Рэспубліка.

Час—

— Эпоха вялікага пералому.

Ліст першы

Добры дзень, Міхась! Я так раптоўна выехаў з Менску, што, на вялікі жаль, ня здолеў з табой разьвітацца і ўмовіцца наконт перапіскі. Але я памятаю нашу напярэдняю гутарку (ты

казаў тады, што дужа цікавіцца сучасным вясковым жыццём) і буду пісаць табе незалежна ад таго, маеш ты магчымасць ды ахвоту адказаць мне, ці ня маеш. Папраўдзе сказаць, мне самому гэта патрэбна: старая звычка—падводзіць рахункі ўражаньням і сынтэзаваць іх. А дзеньніка я ня люблю—не магу размаўляць з пустатой.

Сёння, едучы з чыгункі, я мо' за цэлы год адчуў свежую слодыч прастору. Іскрыстая бялосьць сьнегавага радна, тонкі і крохкі пярлямут небасхілу, далёкія-далёкія дрэўцы, застылыя ў ледзяным сьне...

Санкі рыпелі з бязьмежнай аднастайнасьцю, і на мяне сышла была патрыярхальная ціхасьць. Успомнілася вясна ў дзяцінстве: сонца, ціхі замелы сад, далёкае рышённе непадмазаных колаў. Сапраўды: па нейкай дзіўнай асоцыяцыі зімовы пейзаж часта аднаўляе ў душы пышныя вясновыя фарбы...

Едучы з чыгункі па пустэльнаму сьнегавому полю, я зусім вымкнуўся быў з імпэтнага тэмпу жыцця—таму й гэтая патрыярхальнасьць і ціхасьць гэтая — прымета слабасьці, нэрвовае зморы...

Я ішу цяпер, седзячы ў бруднай, у цьмянай местачковай начлежцы. Малюпасенькі пакойчык

карчомнага тыпу, вузкія голыя тапчаны вакол сьцен, грубы пасярэдзіне стол. Недалужная газоўка пэцкае куткі змрочным сьвятлом, карабаціць і без таго карабатыя сьцены.

Любы таварыш! Каб ты ведаў, як мне радасна тут! Ты, мабыць, сьмяешся? Мабыць дзіўна табе—бруд, змок, голыя тапчаны... А мне радасна вось чаму: у гэтым катушку я адчуў самога сябе, адлучыў ад абыклага, нуднага сплёту будзёншчыны і, як кажуць юрыстыя, вярнуўся да першабытнага стану. За катушком, я чую, бурліць жыватворчы шторм—я заўтра акунуся ў яго—буду новы і стары, даўнейшы—прадамноў разгорнуцца прыгожыя і так патрэбныя мне пэрспэктывы.

— Я—романтык, ты гэта ведаеш. Мы ўсе романтикі—усе, хто імкнецца да новага пчасьця, хто з захапленьнем і верай глядзіць наперад...

У нашай начлежцы, апроч мяне, яшчэ тры чалавекі. У Менску працінаеш сотні, тысячы людзей, не зазірнуўшы нават у іхныя вочы. Тут я прыглядаюся да кожнага з настойнай, нават трохі нахабнай пільнасьцю, шукаю на кожным адбіткаў вялікага шторму. Я апішу табе маіх выпадковых знаёмых—мо' скарыстаеш дзе ў сваёй літаратурнай творчасьці.

Адзін—нізкарослы камляваты яўрэй—брыгадзір, прысланы на працу на колектызацыі. На твары ў яго дзелавітая ўпэўненасць—ён добра звукся з сваім станам, і жыва, рэальна адчувае невялічкую, але патрэбную ролю сваю ў перабудове жыцця. Ён апавядае безліч здарэнняў, якія сустраў тут, на вёсцы, і схэматызуе:

—Змаганьне ўскаланула ад верху да споду ўсё бытаваньне сялян, але найбольш выразна яно вызначаецца ў трох плазах: соцыяльнае змаганьне, сямейнае і ўзроставае. Адначасна і ў сувязі з тым, як бядняк змагаецца з кулаком,— мужык змагаецца з жонкай, бацька з сынам, моладзь паўстае супроць старых, старыя гнятуць маладых і г. д.

Я ня здолеў запомніць усіх яго апавяданняў і дужа незадаволены гэтым, бо ты, напэўна, знайшоў-бы сярод іх нямала прыдатных тэм для сваіх апавяданняў.

...Сын уваходзіць у колектыў, стары бацька не згаджаецца, угаворвае сына, потым кляне, пагражае і нарэшце памыкаецца на самагубства, каб гэтым дадзець непакорнаму сыну...

...Мужык насупар жонцы ўвайшоў у колектыў. У зладным дагэтуль жыцці прайшла шчыліна, якая з кожным днём расьце. Паганае ўлась-

ніцкае пачуццё ў сэрцы кабеты перамагае даўнейшую любасць. У часе абагулення насення, калі мужык здае патрэбнае збожжа, жонка кідаецца на яго з тапаром...

...Да бацькоў прыжджае дачка—яна вучыцца ў горадзе. Яна зазнала шмат прыкрасцяў праз тое, што бацькі ідуць супроць колектыву. Яна плача, угаворвае іх і нарэшце—у гневе, у роспачы—назаўсёды кідае бацькаўскі дом...

І г. д. І г. д.

Чым ня сужэты для добрых бытавых апавяданьняў? А колькі асобных психалёгічных момантаў, поўных глыбокага драматызму!

...Стары, адважыўшыся пайсьці ў колектыў, «у апошні раз» ксьціцца перад тым, як выкарпаць нязвычайнай рукой на паперы свой подпіс...

...Старая ў часе абгаварэння пытання пра колектыў просіць слова і напрамілуй бог просіць, каб пачакалі, пакуль яна памрэ...

Многа сьмешнага, многа трагічнага, многа такога, чаму дужа цяжка даць веры, раскажаў мне гаваркі брыгадзір у гэты цьмяны местачковы вечар.

Другі сусед мой—інспэктар працы. Ён арганізуе нарыхтоўку і вывазку лесу. Гэта высокі, худы і шырокі касцьмі чалавек. У яго кашчавы

пэргамінавы твар—непамерна шырокія сківіцы і вострая голеная барада. На лобе і каля роту глыбокія зморшчкі. Ён сьдэражлівы, шільны і мабыць хітры, але цягнецца да кампанаваньня, як дзіця. У гутарку з пасьпешнай гатоўнасьцю ўстаўляе рэплікі, быццам баіцца, каб не паду-малі, што ён не разумее гэі справы, пра якую гавораць. Мне трапілася было на якую гадзіну астацца з ім вока на вока, і ён многа тады раска-заў мне пра вельмі цікавую і вельмі адказную справу аховы працы. Ён гаварыў з вялікай ахво-тай і многатонна, як актор. А часам, у распале гаворкі, раптам утаропліваў перад сабой рас-плыўчасты погляд і колькі хвілін мармытаў зу-сім аўтоматычна, ці то задумаўшыся аб чым ін-ным, ці то разгубіўшыся. Пасьля зноў уключаў-ся ў плынь свае гутаркі. З першага погляду ён нагадаў быў чамусьці мне твайго Абшарскага з «Кветкі пажоўклай», але потым я ўбачыў, што гэты—мацнейшы. Паміж іншага, ён вылучэнец-рабочы.

Яшчэ ў некалькіх словах апішу табе трэцяга суседа майго. Ён сядзіць супроць мяне за ста-лом, і мне троху сьмешна і троху сорамна пісаць пра яго, але разам з тым ёсьць у гэтым і свая-асаблівая нейкая (мабыць, нядобрая) прыем-

насьць. Гэта—аграном з выглядам настаўніка даўнейшае ўтаракляснае школы. Дробненькі, сьціплы, стрыманы—здаецца, трымае сам сябе на туга нацягнутай вяровачцы. Трошку ганарыцца сваёю сталасьцю, гаворыць зважна і з націскам. Надвячоркам я бачыў яго ў местачковай сталоўды. Ён сядзеў, абкружаны гурмай людзей і з гэтае гурмы адзін хлапец апавядаў пра Туркестан. Апавядаў галоўным чынам для яго, пазіраў на яго нясьмелым дапытлівым вокам, чакаў ягонае ўхвалы. Аграном усміхаўся, ласкава ківаў галавой і далікатна папраўляў хлапца, калі той відочна маніў...

...Вось я зараз падумаў пра гэтага агранома: няшырокі і няглыбокі, спраўненькі, чысьдзенькі, як аркуш лінаванай паперы ў бухгалтарскай кнізе. Падумаў я так і спалохаўся. А што, калі ў гэтым сухім чалавечку бушавалі буры, калі перажыў ён боль глыбокіх трагедый, калі гэтай сьціпласьцю сваёй сьціснуў, здушыў ён непамерна імклівыя парываньні?

Сорамна стала мне за мае скорасьпешныя заключэньні...

Ну, годзе ўжо... Гаспадарская дачка сьцэле на тапчаны нейкае рызьзё, і я зараз засну расхрыстаным сном чалавека на паходзе. Бывай!..

Р. С. Учора ўвечары я зазнаў нясьцярпную спакусу. Усе паклаліся спаць, а аграном сеў за стол працаваць. Ён пачаў нешта пісаць і пісаў так, быццам—акуратненька, чысьценька—станавіў на паперы нейкія метачкі (можа, балы?) і рабіў гэта з такім смакам, што я ня мог адвесьці вачэй ад яго—мне карцела самому дастаць сваю запісную кніжку і выстаўляць у ёй гэткія-ж стройныя сьціплыя метачкі. Я глядзеў на яго і ня спаў аж датуль, пакуль ня спыніў ён сваю работу.

Іншыя людзі ўмеюць працаваць з апэтытам...

Ліст другі

Яшчэ цэлы дзень давалося перабыць у мястэчку. Гэта мяне страшэнна знервавала і да краю ўзьняло маю нецярплівасьць. Каб змарнаваць час, хадзіў па вуліцах, наглядаў дробную мітусьню местачковага жыцьця.

Мястэчка тое самае: шэрыя старэнькія дамкі з расхістанымі ганкамі, ля ганкаў—старыя жанчыны ў жудасных лахманах, і ў лахманах—чэзлыя хударлявыя дзеці; на рынку—чарада сялянскіх вазоў, ля вазоў—традыцыйныя местачковыя козы. Але варта прыгледзецца бліжэй, прыслу-

хацца ўважна да абрыўкаў размоў, да лятучых жартаў, да сьмеху, да скаргаў—і пачуеш сьвежы подых новага і ўловіш вострую напружанасьць, якой прасякнута ўсё тутэйшае жыцьцё.

Пэралом вёскі—пэралом і мястэчка. Їнтэрэсы, якімі жыве вёска, сплятаюцца тут у адзін шчытны клубок, бо мястэчка—нэрвовы асяродак раёну.

Колектывізацыя... Колгасы... Абагуленьне... Ліквідацыя... Бядняк... Серадняк... Кулак... Індывідуальнае (труднае для сялянскага вуха слова, але здужалі) абкладаньне... Вось тэрміны, якімі скрозь насычана местачковая гутарка.

Многа п'юць. Цёсная закураная піўніца (пиво «Беларусь») поўна набіта грубымі неўвароткімі кажухамі, а насупроць піўніцы няўпынна грукаюць дзьверы дападлівага Цэнтрасьпірту. Хмельным туманам маніцца чалавек затуліць трагічныя жыцьцёвыя супярэчнасьці...

У мястэчку таксама ўжо колектыў. Колектыў—далакоп мястэчка—яно перажывае цяпер сваю перадсьмяротную агонію. Дробная ўласнасьць—пачатак і канец яго дробна-гандлёвае сутнасьці. Разам з дробнай уласнасьцю сьйдзе з жыцьцёвае сцэны і гэты няшчасны, убогі, жалю варты продукт старога эканамічнага ладу.

Як восенскія мужі, сноўдаюцца ўва ўсе бакі асалапелья «лішэнцы». Гандляры, эксплеататары, служкі рэлігійнага культу—яны выкінуты за борт працоўнага колектыву і стаяць перад непераступнай сьцяной новага, дзіўнага і незразумелага сьвету, у якім няма для іх месца. Новая генерацыя быўшых людзей...

Чакаючы вырашэньня сваіх спраў, я нейкі час сядзеў у габінеце старшыні райвыканкому. Гэтыя хвіліны далі мне шмат цікавых назіраньняў. Габінэт старшыні—цэнтральны нэрвовы вузел, у якім стыкаюцца, звязваюцца, пераплятаюцца жыцьцёвыя ніці раёну. Перада мной прайшла цэлая галарэя людзей самага рознастайнага тыпу і колеру.

Тут былі радавыя салдаты арміі вялікага будаўніцтва: бадзёрыя, працавітыя, заклапочаныя—яны, што тыя мурашкі, мітусіліся дружным роем—цягнулі з розных куткоў раёну сваю працоўную практыку, свае дасягненьні, скублі, тармасілі, вымагалі—і зноў расьсяваліся ўва ўсе бакі і—няпрыметныя, невядомыя—па каменчыку, па цаглінцы клалі падмурак людскога шчасьця.

Гэтыя людзі неслі ў сабе напружаную пуль-

свадыю гарачай крыві таго маладога свежага
організму, які завецца пролетарскай дзяржавай...

У іхную жвавую працавітую чараду рэзкім
контрастам упяталіся зьбянтэжаныя прадстаў-
нікі старога сьвету. Яны ішлі—хто з захаванымі
хітрыкамі, хто з шляхетным абурэньнем, хто з
роспаччу—неслі даўгія, аршыновыя заявы, да-
водзілі, спрачаліся, прасілі. Яны не маглі па-
гадзіцца з тым, што няўмольнае жыццё рашуча
выкрэсьліла іх з свайго баянсу.

Пры мне ў габінет старшыні ўвайшоў быў ся-
рэдняяга веку мужчына ў абшарпаным раманаў-
скім кашушку, у простых ботах. Мне адразу кі-
нулася ў вочы рэзкая супярэчнасьць паміж убо-
гай вопраткай яго і прыгожым, тонкім, кінэ-
матографічнага тыпу тварам (вузенькая чорная
бародка, рымскі нос, вострыя пільныя вочы).
Ён перш далікатна паляпаў у дзьверы, потым
з пачцівай асьцярожнасьцю падышоў і стаў ля-
стала, але, сказаўшы некалькі слоў, папыгтаў да-
зволу сесьці і сеў з адчуваньнем уласнае год-
насьці. Гаварыў ціха, улазьліва і з пачуцьцём.

— Грамадзянін старшыня! Прабачайце, што
я вас так часта турбую.. Я не магу... Мне
надзвычайна цяжка, я за гэтыя два ці тры тыдні

перажыў столькі, колькі не перажываў за цэлыя гады. Вы разумееце маё становішча...

— Вы маеце на ўвазе пытаньне аб працы? Гэтымі днямі мы вырашым. Магчыма, знойдзем што-небудзь...

— Вельмі дзякую... Гэта будзе мне моцнае моральнае падтрыманьне, я буду адчуваць, што мяне не выкідаюць з працоўных радоў. Я гатоў пайсьці на любую чорную працу... ну, сторажам, прыбіральшчыкам... дровы сячы... усё, што хоця...

І ў апошнія словы, сказаныя троху патэтычным тонам, ён уклаў выразныя ноткі шляхетнай самаахвярнасьці.

Я страшэнна зацікавіўся і ня зводзіў вачэй з гэтага тыпуса. Старшыня зьмеціў гэта, зьлёгка ўсьміхнуўся і перавёў гэту ўсьмешку на тыпса.

— Мы пакуль што хочам скарыстаць вас на адну справу. У нас неўзабаве будзе антырэлігійны вечар. Мы-б хацелі, каб вы прынялі ўдзел у ім. Вы мяне разумееце?

Тыпус крыва ўсьміхнуўся і сумна паківаў галавой.

— Я разумею... Я ўсё зрабіў, што мог... Я напісаў заяву, паслаў яе ў друк... яе надрукавалі...

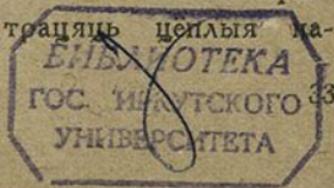
Супроць мяне цяпер настроены... Мне немагчыма выйсці на вуліцу... Я не магу пакуль што зрабіць таго, што вы патрабуеце. Я ўсё зрабіў, што мог, і буду рабіць усё, што мне даручаць... Але ня знішчайце майго я... не вымагайце таго, што мне ня ў змогу...

Старшыня неўзаветку зірнуў на мяне, і я ўбачыў у вачох у яго тое самае, што круцілася ў маіх уласных думках: ой, і хітрая бэсьція... сіра-той казанскай прыкінуўся...

Ты, бязумоўна, здагадаўся ўжо, што гэта быў поп, які адмовіўся ад свае службы і шукаў прытулку на другім баку барыкад.

• Папоўскі візыт навёў нас на даўгую гутарку пра сучасны стан рэлігійных спраў,¹ і ў выніку я меў магчымасьць зрабіць на гэты конт некагорыя заключэньні, якімі зараз падзялюся з табой.

Магутны эканомічны і соцыяльны зрух, які мы цяперашнім часам перажываем, справаджаецца шырокім абурэньнем мас супроць рэлігіі. Адна за адной з волі саміх веруючых зачыняюцца цэрквы, сінагогі, касьцёлы і абарачваюцца ў асяродкі пролетарскай культуры. Адзін за адным пазбаўляюцца «святыя пастыры» сваіх слухмяных авечак і трацяць цэлыя ка-

седжаня гнёзды. І вось, калі я задумаўся быў над тлумачэньнем гэтых надзвычай паказальных фактаў, мне чамусьці ўсплыло на думку, як некалі, яшчэ за паганскімі часамі, нашы прабацькі, уведзеныя ў злосьць няўважнасьцю багоў, лупцавалі сьвятыя іхныя статуі—і ў гэтым выяўлялі сваю чалавецкую сілу і актыўнасьць. Рэлігія—спадарожніца слабасьці чалавека, прыгнечанасьці волі яго і розуму. Рэлігія ў сваёй сутнасьці—пачатак глыбока пасыўны. Таму кожны выбух масавага абурэньня, выклікаючы актывізацыю волі чалавека, узьнімае ў ім бурны пратэст супроць боскага чмуру. Біцьцё багоў—частка кожнае рэволюцыі. Мы бачым гэта ня толькі ў нашу эпоху—так было і раней. Успомні, напрыклад, Вялікую Францускую Рэволюцыю, якая ўзмыла была магутную хвалю рацыяналізму. Успомні нашы расійскія бунты—яны заўсёды ў большай ці меншай меры ўключалі ў сябе элемэнты ваяўнічага блюзьнерства.

Трэба адзначыць, што папы не здаюцца бяз бою. Адылі сродкі барацьбы, якія ўжываюць яны, не паказваюць на іхную арыгінальнасьць. У сваім арсэнале яны ня маюць іншае зброі, апроча старога іржавага «цуда», якое ўсім даўно ўжо абрыдла і не дае жаднага эфэctu... У адным

сяле бачылі старыя, як у паветры плылі на-
сустрэчу адзін аднаму два абразы. Сустрэліся,
пастаялі над сялом і разыйшліся. У другім—
загарэлася сама па сабе лямпадка. Поп тлума-
чыў, што тры разы праяўлялася гэтае «цуда».
Першы раз—перад пачаткам царскай вайны,
другі—перад пачаткам вайны грамадзянскай, і
цяпер—трэці раз. А вывад рабіў ён з гэтага, каб
ня йшлі, хто ў бога веруе, у колгасы...

Пра ўсе падобныя цуды апавядаюць, весела
сьмяючыся, і ў адказ на іх выносяць пастановы
аб зачыненні цэркваў...

...Ну, але-ж я, мабыць, зусім замарыў цябе
сваймі разважаньнямі. Пастараюся, каб у наступ-
ным лісьце даць больш жывы і цікавы матэ-
рыял. Думаю, што гэтага матэрыялу я ўдостач
назьбіраю па вёсках, у якія я заўтра раніцой
выяжджаю.

Бывай!

Ліст трэці

Дарагі таварыш! Сёньня я маю апісаць адзін
цікавы выпадак, які дасьць табе ясны малюнак
таго заўзятага клясавага змаганьня, якое йдзе

на вёсцы. Але перад тым лічу за патрэбнае даць маленькае тлумачэнне.

Раён, у якім мне давялося працаваць, ёсць раён суцэльнае калектывізацыі. Заклік пролетарскай дзяржавы да рашучага, карэннага перабудавання жыцця на сацыялістычных пачатках знайшоў тут жывы водгук сярод бядняцка-сярэдняцкай масы сялянства. Шырокай хваляй памкнуўся працоўны селянін у калектывны гаспадаркі. Блізка 80 проц. усяго жыхарства раёну ўжо калектывізавалася і распачало практычную працу па арганізацыі новага жыцця. Але побач з гэтым ёсць яшчэ некаторыя вёскі, што непадатнай сцяной сталі перад мерапрыемствамі ўлады, замкнуўшыся ў карузную шкарлупу бруднага старасьвецкага ладу. Гэта ў большасці цёмныя, глухія куткі, дзе яшчэ ў поўнай меры пануюць дзікія звычкі сярэднявечча, дзе беспрасветная цемра сялян дае магчымасць кулацтву на ўсю шырыню развінаць сваю шкодную, варожую працу. Або, у іншым выпадку, гэта—заможныя пасялкоўцы, якім вабна ўсьміхнуўся быў шлях капіталістычна-фэрмэрскага абжывання.

У клясамым змаганні ўсё становіцца на кон. Кулакі чуюць сваю астатнюю хвіліну і напруж-

ваюць усе сілы, каб затрымацца, і ўжываюць усе магчымыя спосабы, каб падтачыць, зрушыць тую вялізную камлыгу, што насуваецца на іх, што во-во гатова раструшчыць іх, пахаваць пад сваёй грознай веліччу.

Ведаеш, браце! Жывучы ў Менску і назіраючы жыццё скрозь балонкі газэт, ніякім чынам ня ўявіш у жывой форме волатаўскага поступу нашых дзён. Па праўдзе, ці не здавалася табе часам гэтае клясавае змаганьне на вёсцы, пра якое так многа, так настойна пішуць нашы газеты, нейкай адумываловай схэмай, матэматычнай формулай, сухім сьлёгізмам? Прабачай мяне, але я скажу проста: ты не разумеў гэтага змаганьня, бо ня бачыў, яго твар у твар, і таму абмінуў яго ў сваіх апошніх творах, за што цябе і ўшчувала наша грамадзкасьць («Падарожжа на новую зямлю»).

...Я раскажу табе пра перавыбары саветаў. якія я разам з маладым вайскоўцам-адпускніком праводзіў у аднэй вялікай вёсцы вярсты за паўтары ад мястэчка.

Гэта было ў нядзелю. На вуліцах вёскі таўкліся гурмай хлопцы, дзяўчаты. Вылятаў з гурмы рэзкі нястрыманы сьмех, абрыўкі гарланістых

песень. Было шмат п'яных: на вёсцы гулялі адразу тры вясельлі...

У хаце комсамольца—сябра сельсавету сышла ся небагатая купка вясковых актывістых: кіраўнік колгасу—былы старшыня сельсавету—нявысокі прысядзісты мужчына з белакрысым тварам, з павольнымі гультаяватымі рухамі, падзяцінаму настойлівы і ўпарты; сябра савету—малады хлопец Янка—тыповы комсамалец: малы і заўзяты; яшчэ некалькі комсамольцаў; настаўніца—гаваркая, спрытная ў слове, з вострым, троху хваравітым скептыцызмам...

Адразу-ж нам падалі няпрыемныя весткі. На вёсцы арудуе купка падкулачнікаў—зацятых ворагаў колектывізацыі. За ёй ідуць ня толькі сараднікі, а й ладная частка беднаты. Колгас ахапіў зусім нязначны лік гаспадарак, шмат якія колгасьнікі адчуваюць сябе няпэўна, вагаюцца, не выяўляюць актывінасці. Некаторыя пад уплывам агітацыі і запужвання падалі заявы на выхад з колгасу. Невялічкі дружны гурток колгаснага актыву абкружаны колам злоснай варожасці і працуе ў трывожнай напружанай атмасферы.

Ясна было, што падкулачнікі выкарыстаюць перавыбары для ўдару па колектыву, ясна было,

што яны выступяць організаваным фронтам і будуць намагацца правесці ў савет сваіх адданных паслугачоў.

...Вёска пераклікалася п'янымі галасамі. Вішчэў апантаны гармонік, рэзалі вуха дзікія ўзвывы прыпевак...

З'явілася думка адкласці сход, бо можна было чакаць розных эксцэсаў. Пагаварылі і рашылі ўсё-ткі праводзіць—умовіліся толькі даць самы рэзкі адпор магчымым выступленьям п'яных, патрабуючы выдаленьня іх са сходу.

Нас павёў комсамалец Янка ў канец вёскі, дзе быў прызначаны сход. Ідучы, апавядаў консьпірацыйным тонам:

— Яны страшэнна ня любяць мяне, гатовы жыўцом разарваць. Пагражалі, што заб'юць, але я не баюся... Некаторыя нашы, калі забавяцца ў мястэчку, дык і начуюць там, баяцца ісьці па начы. А я—не зважаю, дармо... Свайго мы ўсё-ткі дойдзем, няпраўда...

Мне ўспомніліся глыбоказначныя словы аднаго дзеда-селяніна, якія ён сказаў быў голасам таёмнага вяшчуна:

— Платы загаманілі!..

У гэты дзівосны вобраз уклаў ён выяўленьне алосьці азьвярэлага кулацтва, якое, баючыся

дзяннога святла, з-за цёмных платоў, як падкалодная гадзіна, шэпча свае бяссьлівныя пагрозы.

Зьбіраліся марудна. Кожны, прыходзячы, неймаверна ківаў галавой.

— Наўдачу, каб сабраліся сёньня. Тры вясельлі на вёсцы.

Адылі сабраліся. І адразу ясна італа, што большасьць ня наша. Я абводзіў поглядам на тоўп, і бачыў скрозь падазрона-настарожаныя твары, за якімі відочна хавалася загадзя нарыхтаваная гатоўнасьць даць адпор усяму, што пойдзе насупар кулацкай зграі. У іншых вочы выразна блішчэлі хмельным агнём.

А па заплеччу цёрліся верхаводы—кулацкія агенты—рабілі сваю цёмную справу.

Што-ж, будзем змагацца!..

Сход ад самага пачатку пашоў бурна і тлумна. Наперадзе шчытным комам зьбіліся бабы—ціснуліся, сакаталі, перапыхнялі дакладчыка істэрычнымі скаргамі на дробныя свае нягоды. Адчувалася пэўная тактыка: пусьцілі наперад жанчын, падбухторьёўшы іх, а самі пахаваліся за іхнімі спадніцамі.

У спрэчках узьняўся цэлы гармідар. Крытыку сельсавету абярнулі ў асабістую зьвягу, у крыў-

даваньне на розныя нязначныя жыцьцёвыя нясуладзьдзі. Бабы крычалі ўсе разам і ўсе ў адзін тон. Пачыналася так: прасіла слова адна і монотонна зацягвала, і разам з ёй, як па камандзе, заводзілі ўсе, і гаварыла кожная сваё, аб сабе, і толькі сама сябе слухала. А сьціхалі таксама разам, і кожная прыслухвалася тады, які сьлед пакінула гаворка яе, і шчыра дзівілася, што ніхто не рэагуе на яе бядоты.

...Аднэй у саўгасе не прадалі малака...

...Другую пакрыўдзілі ў коопэрацыі...

...У трэцяй хворае дзіця, а ёй чамусьці ня выдалі цукру...

...Чацьвертую абразіла нечая жонка...

Нарэшце баб сьж-так угамавалі. Павялі тон колгасьнікі-актывістыя — у дзелавых шчырых прамовах адзначылі мэту перавыбараў, задачы новых саветаў—кіраўнікоў колгаснага руху, далі сур'ёзную крытыку працы старога савету.

Падышлі да перавыбараў. І тут пачаўся самы заўзяты бой. Адразу аднекуль ззаду выціснуўся распараны духатой і алькоголем хлапчына, з п'янай энэргіяй замахаў рукамі і закрычаў дэмагогічна ўзьнятым голасам:

— Таварышы грамадзяне! Перавыбараў ня можа быць. Тут-жа адны толькі бабы—мужчы-

ны ўсе паразыйшліся... Мужчын няма... Якія-ж выбары бяз мужчын!..

З другога боку пачуўся рэзкі суровы воклік:

— Базылы!.. Ня бузі... Выпіў, дык сядзі ў кутку... Сход сарваць не дазволім...

Словы «сарваць сход» зрабілі ўплыў—хлопчына замармытаў нешта, выпраўдваючыся, і ўціснуўся зноў у натоўп. Адылі яго пропозыцыю падтрымалі галасы ззаду і да яе далучыліся бабы:

— Адкласьці! Няможна выбіраць... Народу няма...

Я зірнуў паверх натоўпу і ўбачыў, што заднія рады сапраўды парадзелі.

Узяў слова адзін комсамалец:

— Таварышы! Што мужчын тут менш за жанчын—гэта ім сорам і ганьба... Бабы, значыць, больш сьвядомыя, чымся мужчыны. Той, хто хацеў прысьці, той прышоў і астаўся, а ўцяклі тыя, хто думае сарваць перавыбары... Баба такі самы грамадзянін, як і мужчына. Кворум ёсьць, і перавыбары будзем праводзіць...

Жанчыны адчулі сваю грамадзянскую годнасьць і падтрымалі прамоўцу. Праз колькі хвілін ззаду, за натоўпам, сьціху адчыніліся дзьве-

ры і адзін за адным вярнулася ў хату ўся хэўра падкулачнікаў. Комсамалец Янка здаволена шаптаў мне:

— Ня вышла... Не ўдалося сарваць...

А потым таёмна дадаў:

— Я ведаю: яны недзе сабраўшыся былі, радзіліся. У іх ужо свой сьпіс гатовы...

Ён меў рацыю. Пасьля таго, як бедната і колгасьнікі прапанавалі сваіх кандыдатаў, з гурмы падкулачнікаў дружна выкрыкнулі прозьвішчы сваіх кандыдатаў.

...Во дзе, дарагі таварыш, адкрылася была і разгарнулася яскравым разрэзам—ня схэма, ня с ормула, а жывая карціна клясавага змаганьня сярод сялянства. Сход падзяліўся на дзьве варожыя часткі, і гэтыя часткі былі—два сьветы—розныя, процілеглыя адзін аднаму, якія стыкнуліся ў адчайнай сьмяротнай бойцы.

За кожную кандыдатуру біліся з жорсткай упартасьцю і энэргіяй. Падкулачнікі ўжо ня туляліся ззаду—яны чулі сваю тут сілу, бо за іх была большасьць—за імі цягнуліся цёмныя, зьбітыя з панталыку жанчыны. Яны насядалі дружнай зграяй—разьюшаныя, з чырвонымі тварамі, з дзіка распаленымі вачмі, у якіх ша-

лёнаю лютасьцю гарэла перадсьмяротная агонія
паміраючае клясы.

Я скажу табе проста й адкрыта: на гэтым схо-
дзе бедната не перамагла. Спрытная праца ку-
лацкіх паслугачоў зрабіла сваю справу—ачму-
раныя сераднякі і нават беднякі паслужылі на
карысьць свайму клясаваму ворагу: падкулач-
нікі правялі ў савет большасьць сваіх канды-
датаў.

А першай гадзіне ўначы ў хаце таго самага
комсамольца Янкі сабраўся пасьяля сходу друж-
ны атрад актывістых. Пры цьмяным сьвятле
ўбогае газоўкі доўга і гарача гаманілі, спрача-
ліся—рабілі падрахункі, падлічвалі страты, на-
значалі далейшыя шляхі змаганьня.

Адно—не бедавалі. Чулі хлопцы, што за імі—
моц і воля мільённых мас, за імі—жыцьцё, за
імі—эпоха.

Часовыя няўдачы толькі паддаюць сілы ды
ахвоты змагацца.

Калі глыбокай ноччу вышлі мы з хаты, па
вуліцы пасьпешна адсуваліся ў цемру тры ня-
ясныя цені. Я зноў успомніў старога вяшчуна-
дзёда:

— Платы загаманілі..

Ліст чацьверты

Нарэшце атрымаў твой першы ліст. Ён надзвычай прышоўся да ладу, бо маўчанка твая, па праўдзе сказаць, збівала ахвоту ў мяне да далейшага пісаньня. Значыць, лісты мае ты чытаеш з цікавасьцю і просіш, каб я пісаў і далей. Добра. Буду гэта рабіць з падвойнай энэргіяй. Перада мной з кожным днём, з кожнай гадзінай, з кожнай хвілінай усё шырэй і глыбей раздаюцца прасьцягі жыцьця і паказваюць нязлічоныя скарбы найцікавейшых зьяў: пісаць будзе пра што.

Сеньня я ўспомніў адно месца з твайго роману «Крывічы». Памятаеш, як твой рэзонэр Пражэня гаворыць прыблізна такое: ніякі самы бліскучы добрабыт не заменіць селяніну таго моцнага—на ўсю глыбіню душы—адчуваньня, якое абуджае ў ім недалужны выгляд толькі што народжанага на сьвет цяляці, яго цяляці, ад яго каровы, якую ён выгадаваў сваім потам і кроўю...

Гэтымі і іншымі там словамі ты досыць удала азначыў псыхолёгію селяніна, у аснове якой ляжыць дробнаўласьніцкая прывязанасьць да свайго кутка, да свае жывёлы, да сваіх гаспадарскіх рэчаў і г. д. На вялікі жаль, ты ня даў

(прынамсі ў гэй частцы, якую мне давялося чытаць) жаднае ацэнкі гэтае психолёгіі. Гэта не маленькі недагляд, а органичная загана твайго роману, якая кладзе сьлед на агульную яго ўстаноўку.

Нам цяжка, да болю, да бязмернае мукі цяжка ламаць сябе, пераварочваць сваё нутро, кривавымі шматамі вырываць з свайго сэрца з дзяцінства ўзрошчаныя пачуцьці. Згадзіся, Міхась, што ўсе мы, усе, каго выгадала наша беларуская вёска, хварэем на гэта «цялё». Нам досыць убачыць якую-небудзь чэзлую шаўлюжку, досыць удыхнуць салатжавы пах конскага поту, досыць пачуць далёкае—надвячоркам—рыганыне каровы, і ў нас сыціскаецца сэрца невядомым жалем, і ў ружовым сьвятле ўсплываюць шчымлівыя ўспаміны: і буланы конік, і начлег з цяплом, з печанай бульбай, і бярозка на гумнішчы і—досьвіткам—цёплая ёўня ў гумне з сівым ласкавым дзедам, і верацённая песьня ў глухую зімовую ноч...

...Любіце чужое, але й свайго ня чурайцеся...

Няпраўда!.. Мана!.. Чурайцеся!.. Чурайцеся!.. Чурайцеся, калі хочаце жыць, калі хочаце ісьці наперад!..

Самае ганебнае для чалавека—быць рабом рэчаў. Наш селянін—раб у поўным сэнсе гэтага слова. Ён раб свайго двара, свайго каня, каровы, апошнягадохлага парасяці. Я сам чуў, як у гутарцы пра абагуленьне жывёлы ў колгасе, адна жанчына з цвёрдай праканаласьцю і зусім сур'ёзна гаварыла:

— Лепш аддаць дзіця роднае, чымся карову...

А таварыш адзін апавядаў мне, што ў другім месцы, здаючы жывёлу ў агульную колгасную маемасьць, мужчыны цалаваліся з коньмі, а бабы з каровамі...

Што? Мо' расчуліўся? Мо' сьляза набягае на вока?

Так, варта заплакаць, варта заплакаць ад злосьці і абурэньня, што чалавек—раб жывёлы, што свае лепшыя пачуцьці, імкненьні свае, парываньні, якімі можна рушыць наперад сьвет, ён закопвае ў гнаі брудных хлявоў...

Прабачай, браце, што я мо' не да рэчы ўдаўся ў разважаньні, але я шчыра жадаю, каб ты ў сваёй творчасьці блаславіў Вялікую Рэволюцыю, якая вызваліць чалавека ад апошняга рабства, ад рабства сваіх уласных рэчаў.

...Пах бэнзыны замяніць пах конскага поту і фабрычны гул—ціхую верацённую песьню...

Хай будзе так!..

А цяпер—да справы. Фактычна, мае сэнтэнцыі, якія ты хоця-ня-хоця павінен быў выслухаць, маюць некаторае дачыненне да таго, пра што я сёння маю на ўвазе пісаць. Справа ў тым, што перабудова вёскі на новых прынцыпах гаспадаранья якраз і стыкаецца ў першую чаргу з гэтай праклятай уласьніцкай ці, праўдзівей, рабскай псыхолёгіяй селяніна і часта ўваходзіць з ёй у балючую, трагічную супярэчнасьць. — Праўда, асноўны і найбольш цёмны згустак рэакцыйных тэндэнцый збіраецца на заможным, кулацкім полюсе вёскі, але прасочваюцца яны і ў сярэдніякія масы і нават у бядняцкія. Кулакі спрыяюць таму сваёй злоснай заўгольнай агітацыяй.

...У цяжкіх муках нараджаецца новае жыццё...

Яскравае выяўленьне як соцыяльна-клясавых, так і псыхолёгічных супярэчнасьцяў, злучаных з колектывізацыяй, давялося мне бачыць на адным вясковым сходзе, які, трэба сказаць, меў ня зусім звычайны характар: ён быў скліканы з прычыны прыезду ў гэтую вёску старшыні Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту т. Чарвякова.

У гэтай вёсцы толькі-толькі заклаўся колгас і ахаліў ён троху больш, як палавіну жыхарства. Рэшта яшчэ вагалася, а значная група, на чале з кулацкай верхавінкай вёскі, рабіла ўсе захады, каб падарваць працу піонэраў новага жыцця: колгас перажываў тут пачатковую стадыю барацьбы за існаваньне.

У клясным памяшканьні мясцовае школы зьбіўся народ шчытным судоўным комам. Стаялі і ў сенцах і нават на ганках. Прыходзі т. Чарвякова чакалі з напружанай нецярплівасьцю—разважалі, спрачаліся, даводзілі адзін аднаму: кожны прынёс сюды—на вочы цэнтральнаму ўраду—нешта сваё, затоенае, глыбокае, кожны спадзяваўся пачуць для сябе новае і прыёмнае. Цікава, што нават у разьмяшчэньні людзей выявілася асноўнае соцыяльнае разьмежаваньне вёскі: у адным кутку абсталяваўся асяродак актыўу колгаснікаў, у другім—акурат насупроць—засеў штаб «падрыўнікоў».

Сход пачаўся ў напружанай атмасфэры, якая во-во гатова была разарвацца бязладным тлумам, злоснымі спрэчкамі, магчыма нават узаемнай лаянкай. Кароткую інфармацыю старшыні колгасу выслухалі няўважліва, перапыняючы крыкамі, шумам, а як скончыў ён і з прэзыдыі

прапанавалі рабіць запытаньні, — прарвалася стрымленая затока, разьлілася морам тлумнае гаварні. Ледзьве ўдалося наладзіць парадак.

Першыя запытаньні ашаламілі сваёй дзікай жудаснай недарэчнасьцю:

— Ці праўда, што калёным жалезам будуць знакі выпякаць тым, хто пойдзе ў колгас? (Тут сяляне гавораць не «колгас», а «колгаз»).

— Чаму гэта раней угаварвалі, казалі, што добра ўсім будзе ў колгасе, а цяпер вунь у грабы закалачваць будуць... Чаму гэта так?..

І гаварылі гэта старыя бабы ня сьмехам-жартам, а сур'ёзна, з глыбокім і сумным пераконаньнем. Мы потым высьветлілі былі, адкуль узьніклі падобныя запытаньні. Нейкі агітатар некалі гаварыў тут прыгожую вобразную і, бязумоўна, незразумелую для сялян прамову...

— ...Каленым жалезом выжгем мы сорную траву с нашага трудоваго поля...

— ...Мы імеем дастаточна гвоздей, чтобы заколотить гробы всем, кто стоит у нас на дороге...

Гэтую прамову добра зразумелі і выкарысталі кулакі для свае справы. Яны пераклалі яе на патрэбную ім мову і распаўсюдзілі сярод цёмных сялян.

Калі разважылі бабам дарэмную іхную трывогу, адна з іх уздыхнула і шчыра прызналася:

— Мне цэлую ноч тады ўсё труна сьнілася...

Наступны інцыдэнт быў такога парадку... Недзе ад дзвьярэй раптам пачуўся грубы басавіты голас, які пакрыў сабой шум усяго сходу:

— Таварышы! Прашу слова! Я ня ўпроціў, канечна, я добра ўсё разумею, але за што ён мяне голасу арашыў? Што я зрабіў яму, паскудніку гэтаму? Мальчонка, ува ўнукі гадзіцца мне, а ён мяне голасу арашае...

І дзядзька павёў без канца сваю гучную аполегію, і ніяк не маглі яго ўціхамірыць, бо быў ён, як гэта зараз-жа высветлілася, глухаваты. А голасу яго «арашылі» былі ў тым сэнсе, што калі ён аднойчы на сходзе буяніў і перашкаджаў вельці працу, яго папрасілі пакінуць сход. Кулакi не прамінулі і гэта скарыстаць, распалілі ў ім крыўду, настроілі супроць колгаснага кіраўніцтва і зрабілі яго сваім трубадурам...

Было яшчэ шмат асабістых скаргаў. Адна жанчына ў парадку абгаварэньня колгасных спраў дала такое запытаньне:

— А ці пародак гэта ў колгасе выганяць уначы на вуліцу і сякерай пагражаць, га?..

Запытаньне притцягнула ўсіхнюю ўвагу. З штабу «падрыўнікоў» пачуліся вларадасныя подгаласы (Ага? Што? Гэта парадак?). З прэзыдыі запыталіся:

— Хто гэта калі выганяў цябе?

І жанчына, чуючы за сабой падтрыманьне, з ваяўніча-адважным выглядам адказала:

— Пасынак.

Пад агульны сьмех ёй растлумачылі, што ў колгасе якраз і знойдзе яна абарону ад свайго злоснага пасынка, што ў колгасе ня будзе яна ні ад кога залежыць, будзе, як і ўсе, самастойны і роўнапраўны сябра.

Пакуль ішла гэта гутарка, я з цікавасьцю сачыў за дзэвюма асобамі—дзедам і бабулькай, якія сядзелі на самым перадзе перад сталом прэзыдыі. Дзед—невялічкі, спакойны, ласкавы—увесь час то ўхвальна, то з дакорай ківаў галавой і поўголасам даваў рэплікі—больш відаць, сам для сябе—і рэплікі яго былі разважныя, сталыя. А бабулька, абгарнутая неабсяжнаю хусткай, сядзела нярухома, узяўшы маленькія вочкі на таго, хто гаворыць, і невядома: ці слухала ўважна, ці проста дзівалася з чалавека. Колькі раз—я бачыў—яна сама сабе ціха ўсьміх-

нулася, і ўсьмешка ў яе была, як восенскае сонца...

...Зачаліся спрэчкі. Тонкі перажаблены голас, з кутка, асвой упіваўся ў згустак людзкіх пачуццёў і едкім джгалам сваім падколваў цёмныя інстынкты, напінаў струны злоснага раздражнення.

— Усё аддай, усё складзі ў адну кучу... А з чым-жа я астануся, га?.. Век рабіў, век працаваў з цямна да цямна—і сябе карміў, і дзяржаве даваў... А цяпер—торбу ў рукі ды ў сьвет? Ого, ведаем мы, што гэта такі за калгаз... Хто лайдак, гультай спрадвечны, той на маім карку будзе сядзець... Хо-хо, добрая рэч!.. Мы й так патрапім пражыць... Каму які клопат да нас?..

Тонкі пісклявы голс віўся туга напятай ніткай, і ў тую нітку адзін за адным упляталіся бязладныя выгукі, ухвальныя рэплікі, крыкі абурэння.

— Гэта-ж сьвет завязаць чалавеку!..

— Аддай каня, аддай карову... З чым-жа я астануся?..

— Ня трэба калгазу!.. Хай ідуць у калгаз, хто працаваць не ахочы, а мы й так абыйдземся...

— Ня трэба калгазу!..

Узьнімаўся гармідар. Нарэшце ён паглыгнуў голас самога заводцы. Старшыня высьцігаўся, сунімаючы сход.

— Слова мае Андрэй... Слова мае Андрэй...

З другога кутка малады хлапец сьвежым вадорным голасам перакрыў шум:

— Таварышы! А няхай скажа нам дзядзька Барыс, ці забыўся ён на тое, як некалі за польскай окупацыяй хадзіў ды ляпаў у вокны: нясі масла, нясі яйкі, нясі малако... Ці помніць ён гэта, га? Цяпер прыкінуўся—працаваў, дзяржаве даваў... Таварышы! Ворагі нашы ідуць да нас, каб разбурыць нашу справу... Яны ўзводзяць усякую хлусьню на справу будаўніцтва новага жыцця... Але мы дамо добры адпор, мы адаб'ём ахвоту ў іх лезьці, куды ня трэба... Барыс—першы наш вораг. Мы не прынялі яго ў колгас, дык ён думае, што адпомсьціцца нам, разбурыць нашу справу, але памыляецца... Па руках дастане за гэта дый па тым... Мы зробім тое, што зачалі рабіць...

Зноў амбарас:

— А нашто ты прадаў тры парсюкі?..

— Дзе прадаў? Хто прадаў?..

— Усе гэткія! Усе глядзяць, каб да сябе, а не ад сябе..

— Вон кулакоў і падкулачнікаў!

— Ня трэба колгасу!

Тады ўзяў слова невялічкі спакойны дзядок, што сядзеў наперадзе, перад самай прэзыдыяй. Ён паволі ўзняўся і, на поўзварота абярнуўшыся да натоўпу, з лагоднай цярылівасьцю чакаў, пакуль сьціхаміруцца. Гаварыў ён ціха, быццам сам з сабой разважаючы, і дапытліва пазіраў то на сход, то на прэзыдыю.

— Дзядзькі, паслухайце, што я скажу... У нас тры рэвалюцыі было, а цяпер ідзе чацьвертая, во што. Першая была ў семдзсят сёмым годзе, другая ў пятым, трэцяя ў семнаццатым, а цяпер чацьвертая... Перараджаецца чалавек ад малага да вялікага. Жылі кожны на сваім, а цяпер—у адно. Новыя ўставы, парадкі... А ўсё на лепшае будзе... Тры рэвалюцыі адбылі, адбудзем і чацьвертую, і будзем жыць па-новаму, як найлепей... Во што я вам кажу, дзядзькі..

Ён сеў, зірнуў на бабку—суседку сваю—і здаволена ўсьміхнуўся. Прамова яго яму падаба-

лася. А бабка тож усмешкай яму адказала—
восенскім сонцам...

Спрэчкі цягнуліся доўга. Блізка што а паўночы ўзяў слова старшыня ЦВК т. Чарвякоў. У простых даходных да мужычага розуму словах ён растлумачыў сэнс вялікага будаўніцтва, з якога старавечная, закарэлая ў брудзе, у цямноце вёска, прыціснутая агідным гнётам вясковае буржуазіі, выйдзе на новыя раскошныя шляхі новае гісторыі.

Я бачыў, як сялянскія твары працяліся былі строгай увагай, як у іхных вачох глыбока, цёмна дымілася балючая—ад сэрца, ад крыві—думка пра новае жыццё, пра новае шчасце.

Старая бабка нахілілася да свайго суседа і—я чуў—ціха ў яго запыталася:

— Як-жа мы будзем рабіць тады?

Дзед дасадліва ёй адказаў:

— Ат, бабка... Што ты пытаеш? Калі ішлі на вайну, таксама ня ведалі, але-ж тымчасам рабілі.

І, троху змаўчаўшы, дадаў:

— Ты-ж чула, што я казаў: чацьвертая рэволюцыя. Усе—і старыя і малыя перараджаюцца... Разумееш?

Бабка ўсміхалася восенскім сонцам...

Ліст пята

Дарагі таварыш! У сваім учорашнім лісьце я пісаў, што тут, у вёсцы, мне давялося выпадкова сустрэць старшыню ЦВК тав. Чарвякова. Сёньня я быў прысутны пры тым, як прымаў ён бакслных сялян, як адзін за адным адкрывалі яны перад ім старонкі свайго жыцьця, спеласаванья глыбокімі сьлядамі трагічных і часам недарэчных зусім супярэчнасьцяй. Я пішу табе некалькі найбольш цікавых выпадкаў, бо мне здаецца, што яны вартыя нават таго, каб узяць іх асновай для літаратурных твораў. Дарэчы, ты потым азначыш, ці ёсьць у мяне хоць у невяліччай меры тое «адчуваньне сужэту», якое—ты, помніш, казаў мне?—ёсьць арганічная ўласьцівасьць творчае індывідуальнасьці...

Вось, напрыклад, тэма для апавяданья таго жанру, у якім конструкцыйным вязьмом служыць «фатальны выпадак»...

Да т. Чарвякова прышоў сярэдняга веку чарнявы мужчына з відавочнымі сьлядамі трывогі і балючых перажываньняў на твары. Ён зачаў скардзіцца на тое, што яго несправядліва пазбавілі права голасу. Калісьці за палякамі ён колькі тыдняў пад прымусам адбываў нейкую адмі-

ністрацыйную службу. Пасьля таго ён быў у партызанах, сядзеў у польскай турме, уцёк адтуль і г. д. Бадай праз усю грамадзянскую вайну ён служыў у Чырвонай арміі і меў баявыя заслугі. Па соцыяльнаму стану ён маламожны серадняк і ніякіх пабочных прыбыткаў ня мае.

— Вы скардзіліся на гэтую пастанову?

— Так. Я падаваў у камісію ЦВК—адтуль прышоў адказ—адмовіць... Ужо два гады, як я быццам і не чалавек, быццам чужы ў сваёй працоўнай сям'і. Прыдзеш на сход, хочаш разам з усімі—меркаваць, думаць аб жыцьці, аб тым, як далей што рабіць—дык усе на цябе пазіраюць, як на лютага воўка. Ніякага ходу няма. А за што—і сам ня ведаю...

Ён памаўчаў і дадаў слабым, поўным распачы голасам:

— У колгас ня прымаюць.... закону няма... Што-ж цяпер... у вір галавой?... З сям'ёй... з дзяцьці малымі... дзе я дзенуся?..

— У вас ёсьць якія дакуманты? Пакажыце...

І т. Чарвякоў углыбіўся ў разгляд старэнькіх зашмальцаваных паперак. Раптам ён узяняў на селяніна вясёлы погляд.

— Вы пісьменны?

— Дзе там... Ніводнае літары ня ведаю....

Тав. Чарвякоў з усмешкай паказаў мне паперку, і я прачытаў на ёй:

«... паведамляе, што па вашай заяве Цэнтральная Выбарчая Камісія вынесла пастанову; у правe голасу вас аднавіць».

— Хто чытаў вам паперку з ЦВК?

— Пляменьнік... У школу ходзіць...

Пляменьнік пераблытаў дзеве літары, замест «аднавіць» прачытаў «адмовіць», і два гады дзядзька быў выкінуты з агульнага жыцця працоўнай сям'і і стаяў цяпер—зьбянтэжаны, разгублены—перад перспектывай моральнага і фізычнага астракізму.

Ну, я ўжо ня буду апісваць, што было далей—гвая фантазія нарысуе табе карціну неспадзяванае радасьці гэтага чалавека.

А вось—інакшы жанр...

Здаровы прыгожы хлапец—гадоў дваццаць сем, дваццаць восем. Троху саромяецца, апавядае тонам чалавека, які прызнаецца ў мімавольным граху. Адылі захапляецца сам і неўзаметку пераходзіць на шчырую даверлівасьць і адкрытасьць.

— Я—батрак. Змалку працаваў па людзях—свае гаспадаркі і ў вочы ня бачыў. Ну, вось...

пастугіў да шляхціяні да аднае... Багатая была
няма чаго казаць... Усяго ў яе, усякага там да-
бра повен двор... І дзеці ў яе ладныя былі. Ну, і,
яшчэ сказаць, старэйшая яна за мяне... многа
старэйшая.... гадоў на дваццаць... Але неяк сы-
шлося... Пажаніліся значыць... А тады пашло...
індывідуальны на яе паклалі... кулачка, тое, дру-
гое. Я ня звывкшы да гэтага, ды і людзі зачалі па-
пікаць... Пашоў я ў ляснікі—кінуў, значыць,
яе... Яно-б так ужо й было, але прыяжджае яна,
плача, кажа, што зацяжарыла... Сэрца слабое ў
мяне—угаварыла. І вось жылі зноў. Дзіця нара-
дзілася—дзяўчынка. Прывык я... ды і яна та-
кая... падходная. А цяпер высяляцца ёй трэба...
раскулачылі... у колгас, значыць, ня прымаюць...
Я не аб тым—гэта раз трэба, дык трэба... Вось
ня ведаю сам, што рабіць... Выходзіць, і я ўжо
кулак... Ці мне падацца куды, ці ля яе трымаць-
ца, ля жонкі, значыць... дачкі дужа шкода...
сэрца слабае ў мяне... прывыкшы да іх... Але я
кіну... усё роўна... хай сабе... Я цэлы век па сьве-
ту цягаўся... скрозь батраком быў... як, быццам
нелюдзь якая... А цяпер зноў... Дзядзька Чар-
вякоў! Я кіну іх... я хачу чалавекам быць... як
усе... прадаваць... Хай прымуць мяне ў колгас...
А іх я кіну... кіну..:

І гэты здаровы прыгожы хлопец нястрымаў свайго слабага сэрца—хваравіта скрываўся і цяжка балюча заплакаў...

Сьледам за ім прыходзіла старая—скардзілася на тое, што сын з нявесткай б'юць яе і яе дзеда. Мяне надзвычай здзівіла тая шчырая сама-ахвярнасьць, з якой яна, забываючыся на сябе, апісвала пакуту свайго старога.

— Ён-жа зусім слабенькі... Колькі яму заста-лося пражыць! А яны-ж не шкадуюць яго... бітва б'юць... Учора сказала я, што пайду да Чарвякова жаліцца, дык яны зьбілі яго, што ня ўстане... ляжыць, небарака... А ў мяне ўжо скрозь галава баліць... адбілі...

Тав. Чарвякоў загадаў прыслаць да яго гэтага буянага сына. Пасьля, у часе пасяджэньня праў-леньня колгасу, на якім быў і т. Чарвякоў, яна прышла зноў і прывяла з сабой свайго дзеда. Ён быў высокі, худы, з шызымі нявідучымі вачмі. На нярухомым твары яго, аброслым мяккай кароткай расьліннасьцю, ляжала пячатка глыбока-га суму. Ён казалі пачакаць, і яна асьцярожна правяла яго ў куточак пакою. Там селі яны поплич на ўслончыку—ён абапёрся на кій і застыў у бяз-уважным спакоі. А яна збоку пазірала на яго, сумна схіліўшы галаву, і ў вачох ў яе было поў-

на балючае пяшчоты. У яго з роту цякла сьліна, а ён гэтага не заўважаў. Руплівым рухам яна абцерла яму бараду і дзелавіта зморшчылася— больш з жалю, чымся з агіды. Тады стары выцяг з кішэні брудную хустачку, прыклаў яе да барады і зноў нярухома застыў. Яна доўга ўзіралася ў яго, на вочы ёй набягалі сьлёзы, і твар крывіўся ў жаласна-пакутную міну. А заплакала яна абыкла і проста, не схаваўшы твару, не зьмяніўшы нават паставы.

Я потым бачыў іхняга сына. Ён апраўдваўся з нахабнай упартасьцю, з цынічным адчуваньнем свае сілы.

— Я не прысіляю іх... Калі ім дрэнна жыць у мяне, хай ідуць да другога сына... Хай там пажывуць, параскашуюцца...

Яго папярэдзілі, што, калі будзе так рабіць надалей, справа гэта трапіць у суд. Ён вінавата змоўк, стуліўся ва ўдаванай пакорнасьці. І здалося мне, што затоіў ён у сабе яшчэ большую злосьць, каб потым спагнаць яе на сваіх няшчасных бацькох...

Браце мой! Каб ты ведаў, як глыбока ўразіў і абурыў мяне гэты мо' й нязначны мо' й абычайны для нашае вёскі выпадак! Я спалучыў быў

яго з учорашнім сходам, з учорашнімі дзікімі запытаннямі, з выступленнямі супроць колектывізацыі, супроць новага будаўніцтва. Ці можа быць большы вораг за тых, хто перашкаджае нам да шчэнту разьбіць пачварную здань старое вёскі з яе «асьвенчанымі даўнінай» звычаямі, з яе зьвярыным індывідуалізмам, з тупым бязвыхадным колам дробнае старасьвецкае гаспадаркі, у якім б'ецца, як рыба аб лёд, селянін—убогі, пакорны раб сваіх рэчаў...

Вось яшчэ адзін факт. У ім ты адчуеш усю жудасць гэтага жорсткага рабства. Чалавек жыве не сабой, не для сябе—ён траціць сябе, траціць найвялікшы скарб свой—сваё жыцьцё, кладзе яго на аўтар паганага бога, імя якому—ўласнасьць.

Яшчэ зусім маладая і яшчэ досыць прыгожая жанчына прышла скардзіцца на тое, што на яе несправядліва наклалі падатак. Яна, плачучы, апавядала пра сваё жыцьцё, з маладосьці падсечанае бязьлітасным горам. Яе першага мужыка забілі палякі. Ён быў у партызанах і яго доўга шукалі—дапытвалі бацькоў і малодшага брата, страшэнна білі іх, катавалі. Адзін дзядзька—відавочца гэтае справы,—пацвьярджаючы апавяданьне яе, таварыў:

— Эх, і білі... Здрава білі... Лейцы намочвалі ды лейцамі... Няпрыгомых вадой аблівалі, а тады зноў... Спраўна білі, ліха матары...

Бацькі асталіся інвалідамі. Малодшы сын аглух і троху крануўся з розуму.

Тады яна, маладая, поўная сіл жанчына, вышла замуж за гэтага малодшага сына.

— Гаспадарку пашкадавала... Спраўная была гаспадарка...

Ты чуеш? Ня людзей, не сябе, а гаспадарку. Пашла за чалавека, якога ані-ні не кахала—не магла кахаць, якога цяпер, плачучы, называла нахабай сваёй, завязала сваё маладое жыццё. Мо, думаеш, тут было спачуваньне бацьком ці жаль да гэтага няшчаснага хлопца? Не, тысячу разоў—не... Я добра чуў у яе голасе ноткі несьвядомай нянавісьці—так, так, нянавісьці да сваіх недалужных сваякоў. І цяпер, пражыўшы бяз уцех, бяз шчасьця дзесятак гадоў, гэта жанчына свой боль, сваё незадавальненне вылівала не ў нараканьне на долю сваю, не ў надзеі на нейкае прасьвятленьне, на нейкае асабістае шчасце—яна плакала і прасіла, каб зьнялі з яе пада-так, каб падтрымалі яе гаспадарку...

Жудасна... Страшна...

Толькі злачыныны эканомічны лад мінуўшчыны
мог выгадаваць гэткія дзікія ўласніцкія
інстынкты...

... Ну, сёння ўжо годзе пісаць. Мае лісты, я
заўважыў, разрастаюцца ў цэлыя «пасланні» і
пачынаюць займаць у маёй працы больш месца,
чымся на гэта можна аддаваць цяперашнім ча-
сам. Усё-ж такі гэта—асабістая патрэба і больш
забава, чым сур'ёзная справа. Ды й табе мабыць
надакучыла іх чытаць...

Бывай!

Ліст шосты

Прамінуў мо' з тыдзень, як я паслаў табе
апошні свой ліст. Сёння ня ўтрываў—узяўся
зноў за пяро. Увушыў ў мяне няўпывна гучаць
глыбоказначныя словы, як я пачуў я ўчора на
сходзе:

— Дайце ёй гаварыць! Дайце жаль скінуць з
сэрца...

Так крыкнула адна жанчына, калі старшыня
сходу памыкаўся суняць суседку яе, што з вялі-
кім запалам і зусім не да ладу сакатала пра-
жыцьцёвыя свае незадачы.

Нашы жанчыны ня ведаюць, што такое рэгімант, і ня трымаюць яго. Але гавораць яны тое, аб чым баліць іхнае сэрца, што поўніць душу, пераліваецца цераз край.

Колектывізацыя вёскі ў нябачаных формах узняла актыўнасьць жанчыны. Яшчэ нядаўна была цяжкая, бадай немагчымая справа—сбраць жанчын на вясковы сход: цяпер яны ідуць самі, ідуць дружным шумлівым гуртам і ўліваюць у працу сялянскх сходаў многа запалу і многа гарачае нэрвоае сумятні.

Вядомая рэч, што жанчыны—найбольш цёмная і забітая частка вясковага жыхарства. Гэта карыстаюць ворагі колектывізацыі — плятуць усякае недарэчнае выдумства, пашыраюць дзікія чуткі, якія знаходзяць у поўнай забабон сьведомасьці жанчыны-сялянкі найлепшую глебу для свайго разрастаньня. Кулакі і іхныя дапаможнікі хаваюцца за бабскія спадніцы і гістэрычны бабскі крык робяць спосабам выказваньня сваіх варожых настрояў. Бывае так, што пад уплывам кулацкае агітацыі сяляне-гаспадары дыплёматычна застаюцца дома, а на сход, дзе абгаварваюцца пытаньні колектывізацыі, пасылаюць сваіх кабет—хай палаюцца, пакрычаць (ведама, бабы)!

а тымчасам і праслухаюць, як да чаго там хіліцца справа.

Аднак памылка была-б сказаць, што адно гэтыя «стратэгічныя меркаваньні» прыводзяць масу сялянск-жанчын на сходы па колектывізацыі і прымушаюць іх часьцяком выяўляць большую за мужчын актыўнасьць у гэтай справе. Перабудова вёскі заканаула тое застойнае, вякамі ўлежанае, што было глухім колам жаночых інтарэсаў,—хатні гаспадачы ўклад. Жанчына-сялянка, якая доўгі час была чорнай рабыняй свайго мужыка, якая ня мела, «права голасу» ў сваёй уласнай сям'і, раптам агледзелася і адчула, што фактычна яна была і ёсьць гаспадыня хатняга ладу, і заявіла на гэта свае правы. А разам з гэтым яна вынесла на людзі, на людзкія вочы спрадвечны цяжар свайго гаротнага жыцьця, рашуча патрабавала сабе доўга чаканага, нутром вымучанага слова...

— Дайце ёй гаварыць! Дайце жаль скінуць з сэрца!..

Мне здаецца, што я не зраблю перавялічэньня, калі скажу, што ў большасьці выпадкаў пра ўваход у колгас канчаткова вырашае не гаспадар, а гаспадыня, хоць і робіцца гэта ў інтымным ся-

мейным пляне. Рэшткі матрыярхату, бач, жылі і живуць яшчэ ў сям'і нашага селяніна.

На сходзе пыталі ў аднае цёткі, чаму яна не абагульвае насеньня, і яна рэзка раздражнена адказала:

— А сама я ня ведаю, што са мной дзеецца. Ці мо' здурнела я ўжо зусім, ці мо' так што... Як пашоў калгаз, дык пашоў у нас з мужыком раздор. Няма ў нас жыцьця і ўсё тут... Я яму цвёрда сказала: калі я перш запішуся, тады пішыся й ты. Ён без мае згоды пашоў, во што... А я так ня хочу—і ня будзе так, усё роўна ня будзе...

Звычайны адказ, які бадай што слова ў слова паўтараецца рознымі людзьмі ў розных вёсках, дзе яшчэ ня ўся бедната і сярэдніякі ўвайшлі ў колгас, дзе яшчэ частка вагаецца, яшчэ чагосьці чакае, бывае такі:

— Я-б пашоў з мілай ахвотай, дык баба ня згодна. Ну, што я ёй зраблю, калі яна й слушаць нічога ня хоча.

Вось даслоўны тэкст аднае заявы, якую я вынадкова прачытаў быў у колгасе імя ЦК КП(б)Б:

В УПРАВЛЕНИЕ ЦК КПБ.

З а я в а

Я записался в калгаз но жене не сказал. Но когда жена узнала то начала растрывацца и взволновалась и начала сильна балеть и никаким родам не успокайваицца то по этаму я не магу быть и работать в калгазе то прашу ЦК КПБ выписать меня с калгаза.

Праситель *Прохарчык Семен.*

Сялянка ў асноўнай масе сваёй бяз меры консьрватыўна, і ў справе колектывізацыі яна часта—сьвядома ці несьвядома—адыгрывае ролю тормазы. Яе актыўнасьць рэзка контрастуе з політычнай адсталасьцю, з цемрай, забабонамі, з цэлым комплексам дзікіх уласьніцкіх інстынктаў. Усімі карэньнямі ўрослая ў гнілую багну індывідуалістычнага побыту яна з трагічным неўразуменьнем сустракае павеў магутнай віхуры, што ўскаланула гэтую багну, каб асушыць яе, узрасьціць на ёй парасткі новага жыцьця. Аднак за нядоўгі час, які я жыву і працую на вёсцы, мне давялося сустрэць нямала жанчын, глыбока за-

хопленых магутным зрухам жыцця, шчыра адданных тэй справе, у якой чуюць яны сваё блізкае і канчатковае разняволенне. Яны з жывым запалам, з упартай стараннасцю бяруцца за агульную працу і ўносяць у яе многа чыста жаночае спраўнасці ды гаспадарлівасці. Ану гэткую цётку я надовечы бачыў у суседнім колгасе— і я заўсёды буду ўснамінаць яе з цёплым пачуццём. Калі я ўвайшоў быў у хату знаёмага сябра праўлення колгасу, я заспеў яе ў постаці зухаватага камандзіра, занятага развязааннем важнага стратэгічнага пытання.

— Мне трэба, каб зараз-жа людзі сталі на пост... Таго, хто паедзе ў лес, мы ня будзем чапаць... у нас апрача іх досыць людзей...

— Частка людзей будзе занята па рамонту стайняў... Да начы можна пачакаць...

— Я—ня згодна.... Я мяркую во як... час цяпер такі, што зьвярацца дужа не выпадае... Дяцямна я сама буду на варце, а тады мне трэба будзе зьмена. Людзей трэба вызначыць зараз-жа, на ўсю ноч...

Я з павагай слухаў яе катэгорычныя меркаваньні і, калі яна, дамогшыся свайго, пашла з хаты, запытаўся, што гэта за такі сур'ёзны начальнік. Мне растлумачылі, што гэта—сябра

праўленьня колгасу і што людзей патрабавала яна вартаваць яе сьвіран, у якім ссыпана абагуленае колгаснае насеньне.

А цётка гэта была невялікага росту і шчотная, камляватая, з бязьмежна дабрадушным тварам, з непамерна паважнымі і наіўнымі рухамі.

Назаўтрага ўраньні мы глядзелі абгуленае насеньне і сустрэлі яе ля «стратэгічнага пункту». Яна была заклапочаная і змардаваная.

— Я ўсё роўна ня спала цэлую ноч. Гэта-ж не сваё—па сваім, дык ліха яго бяры, а то-ж агульнае... мала, што можа прытрапіцца...

І канфідэнцыяльна, дакрануўшыся да рукі старшыні колгасу, яна паведаміла:

— Уначы падыходзіў нехта. Вышаў вунь адтуль, прайшоў тутакі і падаўся ў цемру. Я крыкнула—стой!—дык ён—і ня ў той бок...

— Гэта мабыць Мікіта хадзіў правяраць варту...

— Дзе там! Мікіта падышоў-бы ці адгукнуўся. А я думаю, мужчынкi, во што трэба зрабіць... Хадзем-тка сюды...

Яна павяла ўсіх за сьвіран і шырокім жэстам паказала на нязграбную старую прыбудову, што закрывала заднюю сьцяну сьвірна.

— Трэба гэта раскінуць... Адсюль усякае ліха
можа быць... ці загарыцца, ці што... А мне ня
трэба гэты катух... навошта ён мне.

Мужчыны весела жартавалі:

— Што й казаць: у колгасе ты гаспадыня на
ўсе бакі... А вось зойдзем пабачым, які ў хаце ў
цябе парадак ідзе...

— Ну дык што-ж... і заходзьце...

У хаце было бедна і досыць чыста. Аднак гас-
падыня троху замяшалася (былі чужыя тут лю-
дзі) і скорасьпешна падсувала пад лаўку цэбар.

— Бяз мужа які тут будзе парадак. От сьж-
так перабіваюся—ведама, удава...

Яна чамусьці сарамліва засьмяялася, але ўраз
сунялася, зноў стала сур'ёзная ды паважная.

— Мне колгас—сама да ладу... Нічога мне так
не падходна, як гэта... калі разам... Я чатыры
гады толькі жыву гаспадаркай, а то служыла
ўсё... і тут, і ў горадзе... Мне дык сьмешна, як
гэта дужа шкадуюць бабы... каб кароўка свая,
сьвінка свая... А ня ўсёроўна—ці сваё, ці агуль-
нае... Дурасьць гэта бабская... самі свайго шчась-
ця ня хочуць шукаць...

Гэтая сымпатычная цётка (яна не адна, я ба-
чыў такіх нямала) сваі сьветлымі словамі, сва-
ім бадзёрым настроем падкрэсьліла мне глыбо-

кую і няўхільную пэўнасьць таго шляху, на які зыходзіць наша жанчына. Рэволюцыя яе разбудзіла, узняла яе волю, завастрыла пачуцьці і імкненьні, але яна яшчэ азіраецца спрасоньня, яшчэ вочы ў яе вьліпаюцца ад раптоўнага сьвятла і яна ня можа часам адрозьніць, адкуль ідзе гэта сьвятло, і дзе асталася злавесная цемра. Яна крычыць пра свой боль, пра гароту сваю спрадвечную—крычыць мо' й не да ладу, мо' й не ўсьвядоміўшы добра, адкуль гэты боль і гарота. Дармо!

— Дайце ёй гаварыць! Дайце жаль скінуць з сэрца...

Яна пойдзе, яна ідзе ўжо туды, куды вядуць яе дужыя, смелья будаўнікі жыцьця—яна чуе ўжо блізкі падыход свайго шчасьця.

Дарогу жанчыне!

Ліст сёмы

Дружа мой! Ты пытаешся, чаму я стаў гэтак рэдка пісаць. Па-першае, у мяне страшэнна мала паквольнага часу. Але галоўная прычына, бязумоўна, ня ў тым. Мне трудна пісаць. Памятаеш, я неяк казаў, што ў мяне ёсьць арганічная патрэба выказваць каму-небудзь у сыстэматызава-

ным выглядзе свае ўражанні. Гэтая патрэба асабліва назольліва турбавала мяне ў першыя дні пасля прыезду на вёску, калі я толькі пачынаў падыходзіць і прыглядацца да жыццёвых процесаў, што разгортваюцца тут бурным вадваротам. Цяпер іначай—цяпер я цалкам увайшоў, зліўся з жыццём, стаў сам арганічнай часткай яго, адным маленькім шрубчыкам вялікага механізму—і мне цяжка вылучыць сябе з гэтага механізму, каб акінуць вокам веліч яго магутнай работы. Уражанні ўліваюцца няспынай патокай у сьвядомасьць, не ўпраўляючыся аформіцца і сыстэматызавацца.

У цяперашнім жыцці вёскі ёсць многа нязвычайнага, рэзка супярэчлівага, колізійнага, такога, што дасць нявычэрпны матэрыял для працы гісторыкаў і мастакоў, перад чым спыняешся цяпер з задзіўленьнем ды неймавернасьцю. Наша сучаснасьць у сваім надворным выяўленьні, гэта—парадоксальны сплёт самых рознастайных эпох і станаў, гэта—непарыўная чарада самых дзівосных контрастаў. Ідзеш па вёсцы, і з кожнага вакна нямотна вызіраюць нудныя змарнелыя твары папрадох—смокчуць сваю бясконцую кудзель.—а край вёскі, ля грамадзкіх гумён з напружанай сілай і сьмелым задорам пыхкае

трактар, круцячы калаўрот вялізнае малатарні. Высокая стройная антэна нясе гонкія радыёхвалі над хатай, у якой шэпча варажбіт свае старажытныя загаловы. Учора сталыя сур'ёзныя мужыкі гаварылі пра новыя боскія цуды, а сёння памірае старая бабулька, перад сьмерцю кліча да сябе суседа і слабым згасаючым голасам шэпча яму літаральна наступнае:

— Васіль... Я памру, я ўжо чую... Зрабі ты мне дамавіну... толькі без папа, бяз чорта гэтага мяне пахавайце...

У мізэрных, у чорных норках-хадінках, разам з свіннямі, з цялятамі, у брудзе, у беспрасьведьці жывуць спрадвечным патрыярхальным ладам сялянскія сем'і, а за колькі вёрст дружна й заўзята вядзе сваю працу вясёлая комунa...

Да-рэчы, пра комуну. Калі я колькі дзён таму назад наведваў адну тутэйшую комуну (ня ўзорную, не паказальную, а самую звычайную, простую), калі я акунуўся ў атмасфэру зладнага, сьветлага жыцьця комунараў,—я выразна адчуў, што ступіў адной нагой у будучыню. І тады я падумаў: як важна, як патрэбна, як неабходна чалавеку мець у жыцьці адкрытую ясную пэрспэктыву! Калі маеш ты пэрспэктыву—ня спускаюць цябе ніякія супярэчнасьці, ніякія забы-

таньні—ты заўсёды ўбачыш усё ў ясным сьвятле і здолееш адрозьніць пуцяводныя дарожныя слупы ад гнілых пнёў ды карчавешак, што трапляюць пад ногі і замінаюць ісьці наперад.

І вось, браце мой, вялікая ваша, мастакоў слова, задача—сваімі творамі дапамагаць рабочаму і бедняку-сялянину ў драбніцах будзённага жыцьця, у цяжкай маруднай працы па будаўніцтву знаходзіць гэтую перспэктыву, знаходзіць той вялікі сэнс, які асьвятляе нашыя шэрыя будні няўмірушчым характэрам. Я ня ведаю, як гэта па-вашаму, па-літаратурнаму завецца—ці романтызм, ці актыўны рэалізм, ці яшчэ як-небудзь, але чую, што гэтага неадступна ад вас патрабуе наша сучаснасьць, і бачу, што вы гэтага амаль што не даіце...

Дазволь мне некалькі слоў сказаць пра тваю асабістую творчасьць—не як крытыку, разумецца, не як літаратуразнаўцу (які з мяне к ліху «знаўца!»), а як добраму твайму таварышу і другу.

Я з вялікай грывогай і апаскай сачыў за тваёй апошняй творчасьцю і—я скажу шчыра і проста—ня бачыў у ёй, не адчуваў тае перспэктывы, якая павінна стаяць перад намі. Ты згубіў перспэктыву, ты адышоўся ад лініі будаў-

ніцтва новага жыцця, ад тае справы, якой служыла ранейшая твая творчасць, і трапіў на цёмныя сьцежкі, гатовыя завесці цябе на той бок баявое мяжы. Я добра разумею, што ў тых матэрыялах, якія за апошнія часы змяшчаліся пра цябе на старонках нашае прэсы, ты знаходзіў многа пералічанага, згушчанага, узведзенага ў некаторую матэматычную ступень—і гэта, мабыць, перашкаджала табе ўсвядоміць свае памылкі. Я таксам ня зусім згодзен, напрыклад, з т. Будзінскім, які, даючы табе справядліва рэзкі і востры адпор за твае ўхілы («Вораг у доме»), безнадзейна глядзіць на далейшую тваю працу. Я знаю цябе на працягу амаль што ўсіх год твайго сьвядомага жыцця і ведаю, што ты не на жарт злучыў быў свой лёс з жыццём і барацьбой пролетарыяту. І я веру, што ў табе ўсё гэта—часова, што ты вернешся на сваю даўнейшую пуцявіну.

Ведаеш, браце, табе добра трэба страпянуцца, добра прыгледзіцца да таго, што робіцца навакол, чым бушуе наша жыццё, трэба прасякнуцца напружана-баявым тэмпам гэтага жыцця, і ты—я ўпэўнены ў гэтым—здолеш прыняць актыўны ўдзел у будаўніцтве соцыялізму.

Даруй за гэта мо' і няпрыемнае адступленьне.
Цяпер я буду пісаць пра комуну...

Існым маразным днём давялося нам нагэртам заехаць у невялічкі ветлы прыгулак комунарау. Два дамы: адзін стары і змрочны—спадчына некага сярэдняй рукі фальваркоўца, другі—новы, пабудаваны ўжо комунарамі. Глекалькі гаспадарчых будынкаў, майстэрня сельскагаспадарчага інвэнтару, а на водшыбе—хударлявая цэрква (сьмешна глядзець: і крыжы шчэ стаяць і ўжо уюцца чырвоныя сьцягі), супроць цэрквы—школа. Комуна стаць на вясёлым узгорку, а пад узгоркам, у лагчыне, нярухома ляжыць заледзянелая рэчка.

Комунары блізка што былі паразыйшоўшыся—у лесе каторыя, іншыя каля прысядзібнае дробнае працы—шукаючы цёплага люднага куточку, мы трапілі раптам на кухню, акунуліся ў густую, насычаную апэтытным пахам яды, цяплыню. Тры кабеты (з іх дзьве—маладыя дзяўчыны) жвава завіхаліся каля кухонных прыладзьдзяў (на пліце з самадавольнай паважнасьцю булькаталі вялізныя, як паравікі, чыгуны)—кабеты сустрэлі нас ласкавымі усмешкамі і ані-ні ня здэвіліся. Калі мы пажартавалі, што трапілі сама

што пад полудзень, яны задорна і весела адказалі:

— А яшчэ ніхто галодны ад нас ня выходзіў... Гэтым нас не напалохаеце...

— А чым пачастуеце?

— Што самі ямо, то й вам дамо...

І спрытная дзяўчына звонка засмяялася з свайго мімавольнага каламбуру.

Мы бесцарамонна зазірнулі ў «паравікі» і цалком задаволіліся: у адным раскошна бурліла тлустая—з мясам—капуста, у другім паравала белая сопкая, як сумёты сьвежага сьнегу, цёртая бульба.

— А яшчэ дамо малака па добрай кочаўцы. Добра?

Мы зацікавіліся, як яны працуюць на кухні—ці пастаянна, ці па чарзе.

— Цяпер па чарзе—па два тыдні. А раней у нас была спэц-кухарка. Яна цяпер мае дэкрэтны адпачынак—занялася, бачыце, свайёй асабістай справай...

— Ну, і як у вас—выходзіць што-небудзь?

— От нешта выйдзе... Мы ня надта пераборлівыя... Як згатуем, так і прыбяром...

— І хлеб вам даводзіцца пячы?

(Адна дзяўчынка сеяла муку).

— І хлеб пяхом... Але гэта не на хлеб...

— А на што?

Дзяўчына з пераможным выглядам узвіяла на мяне сьмяшлівыя вочы.

— А ў нас заўтра бліны будуць... во што...

Нам спадабалася тут (з дарогі, з марозу), і мы з поўгадзіны сядзелі, сагрэтыя кухоннай цяплынёй і ветласцю ласкавых гаваркіх гаспадынь. Яны апавядалі нам пра камуну.

— Усяго ў нас блізка пяцьдзесят чалавек. Ёсьць каторыя з самага заснаваньня, з 1924 г., а ёсьць, што пазьней далучыліся... Нішто, згодна жывём... не наракаем на жыцьцё. Цеснавата троху—адна бяда...

— Што збываецца з гаспадаркі?

— Толькі хлеб... ды ўлетку малако... А свіней для сябе гадуем... і кур троху маем... тож для сябе...

— А з вопраткай як?

— Вопратку кожны сабе здабывае... На вопратку грошы даюць... з прыбытку... А дзеям пачалі ўжо выдаваць... хоць вопратку, хоць матар'ял... Апрануцца кожны мае ўва што... Як у вольны дзень папрыбіраюцца дзеўкі, дык горад таго не дакажа...

(440) сарамліва і гарэзьліва ўсьміхнуліся).

І апавадалі яшчэ, што іншым было не ўпадабалася жыць у комуне— бач, няма свайго ўласнага, сталага—дык павыходзілі, а живуць цяпер куды горш, чымся тут.

Пагрэўшыся хадзілі мы аглядаць стайні, хлявы, свіншнікі ды інш. Мы ня ўбачылі асаблівага багацьця, асаблівае пышнасьці, але ўсюды на кожным кроку адчувалася рупная рука колектыву, дружна зацікаўленага агульнай сваёй гаспадаркай. Хлопцы-канюхі і жанчыны-кароўніцы ахвотна знаёмілі нас з сваімі гадунцамі, ласкава называлі іх па іменьні, падрабязна апавадалі пра іх характар, пра іхнія вартасьці і заганы. І якая-ж злосьць абуджалася ўва мне на тых, хто, падобна да твайго героя. Пражэні, пэдантычна і бязгрунтоўна даводзіць, нібы ў колектыве ня будзе сялянін з прызнасьцю ды ўцехаў глядзець на скаціну. Няпраўда гэта! Мо' на першы час туга па сваім каньку адаб'е ў ім гэта з прыроды ўроджанае ў душу земляроба пачуцьцё. Потым вернецца яно, але ня будзе ўжо тым рабскім, тупым, зьніжаючым годнасьць чалавека, прывязаньнем да ўласных рэчаў, як было гэта раней,—ня жывёла, ня рэчы будуць панаваць над

чалавекам, а ён над імі—гэта
вялікае вызваленне!..

до

Энэргійна й настойліва залапатаў ад дому званок, склікаючы на полудзень комунараў, і мы тож пасунуліся разам з усімі. Палуднавалі ўсе ў адной сталаўцы—у невялікім і бедна абсталяваным пакоі, які аднак сваім непазорным выглядам ані-ні-ня ўплываў на апэтыт комунараў: елі ўсе дружна й заўзята. Чамусьці так павялося ў іхным звычаі, што мужчыны сядзелі за адным сталом, а жанчыны за другім. Мы падсели да жанчын і завялі з імі жартаўліваю гутарку.

— Ці так вы дружна на полі завіхаецеся, як каля місы?

— Чаму гэта ў комуне дзяўчаты хлопцаў чараюцца, нават есьці разам ня хочудь?

— На які стол падаюць лепшае: на мужчынскі ці на жаночы?

Жанчыны хорам адказвалі на нашыя жарты, з мужчынскага стала тож устаўлялі спрытныя слоўцы, усе бязрупатна гаманілі, сьмяяліся—тут сапраўды адчуваўся поўны, спакойны адпачынак людзей, шчыльна злучаных жыццём і працай.

Мы пыталіся ў дзяўчат, як карыстаюць яны вольны час, ці прыходзіць да іх моладзь з суседняе вёскі, ці бываюць супольныя вечарынікі.

— Ой, яны з мілай ахвотай да нас-бы прыходзілі, але цесна ў нас, няма дзе павярнуцца. Больш у іх, на вёсцы, вечарынкi бываюць. А тут кожны вечар радыё слухаем, часам зьбярэмся самі,—пасьпяваем, на балалайцы, на гітары пайграем...

— Ня нудна живецца?

— Дзе там! Абы час вольны быў...

За мужчынскім сталом палуднаваў адзін вясковы дзядзька, які па нейкай справе прыехаў сюды ў комуну. Яму падсувалі першаму кожную страву, давалі лепшыя кавалкі, і гэта—я заўважыў—дужа яго дэтанавала. Ён дзікавата, недаверліва пазіраў вакол сябе, але еў жадліва і пасьпешна, быццам баяўся, каб у яго хто не адабраў. Небарака! Ён жа напэўна чуў ад паслужных плеткароў, што ў комуне—галодныя людзі, што яны дзяруцца, як зьвяры, вырываюць адзін у аднаго кавалак хлеба!

Папалуднаваўшы, мы аглядалі кватэры комунараў. Наракальні на цеснату, якія чулі мы скрозь ад комунараў, адпаведна нарыхтавалі наша ўяўленьне, і мы чакалі нечага дужа няпрыемнага. І памыліліся...

Большасьць комунараў живуць сем'ямі—на сям'ю прыпадае адзін невялічкі пакой. І, ня гле-

дзячы на гэткую цеснату, у кватэры за тэры чысьценька і прытульна. Памытыя падлогі, акуратна прыбраныя ложка, на сьценах сякія-такія аздобы, фотографічныя карткі, партрэты правядыроў. Дзеці ў большасьці здаровыя, сьвежыя, гаваркія—ведама, заўсёды разам, заўсёды ў вясёлай таварыскай грамадзе.

Мы пераходзілі з кватэры ў кватэру і дзіваваліся. І з агідай успаміналі сялянскія (ды ці толькі сялянскія?) хаты, дзе злучана разам і спальня, і сталаўка, і кухня, і хлеў, і ўсё, што толькі хочаш, дзе людзі топяцца ў гразі і задыхаюцца ў смуродзе, дзе знаходзіць сабе прытулак усякая паганая пошасьць...

Некалькі пакояў у комуне вылучаны для хлапцоў і дзяўчат. Дзяўчаты зрабілі ўсё, што маглі, каб надаць свайму прытулку па-сьвяточнаму пазорны выгляд: там і кветачкі, і паперачкі, і стужкі, і ўсякая драбязя. У хлапцоў—больш проста і больш неахайна. Мы зацікавіліся, як яны абыходзяцца наогул з прыбіраньнем сваіх пакояў.

— Як калі. Часам дзяўчаты прыбярэць, а часам самі. Падлогу больш мыюць дзяўчаты...

— А хто вам мае бялізну?

— Ён... аусёды жанчыны. Гэта ўжо ад
комуны... паложана так...

... Чатыры гадзіны перабылі мы ў гаспадарчай
комуне (заехаліся былі на хвіліну—пагрэцца з
марозу), і гэтыя чатыры гадзіны пакінулі ня-
зводны сьлед у маёй сьвядомасьці. Я ў будзён-
ным, у звычайным выглядзе ўбачыў кавалак
таго, да чаго мы імкнемся, аб чым лятуцеем і—
мабыць таму, што было яно такое простае, сьціп-
лае—ува мне яшчэ больш умацавалася глыбокая,
непарушная ўпэўненасьць, што нам нядоўга,
зусім нядоўга асталася ўжо да таго, каб канчат-
кова спраўдзіліся нашы імкненьні.

Перад мной стаяла ясная і сьветлая пэрспэк-
тыва...

... Яшчэ во што.... У кватэры старшыні гэтае
комуны я натрапіў быў на адзін ліст, які ўска-
лануў нутро маё глыбокім жалем і захапленнем.
Гэты ліст напісаны комсамолкай—рэвалюцыянер-
кай Заходняе Беларусі (ты, напэўна, знаеш яе
па газэтах), якая шэсьць год прасядзела ўжо ў
польскай турме і невядома, калі адтуль выйдзе.
Дзяўчаты-комунаркі зрабілі ёй падарунак—вы-
шылі і пераслалі туды, у турму, беларускі фар-
тух. У сваім лісьце яна дзякуе ім за гэты па-
дарунак, за напамінак пра волю, пра шчасьце.

якое адабралі ў яе жорсткія каты, але якога яна
цвѣрда спадзяецца прыждаць. Яна называе
сваіх невядомых далёкіх таварышак, якіх ня
бачыла ні разу ў жыцці, самымі ласкавымі
іменьнямі, яна шчыра радуецца, што яны на
волі будуць сваё сонечна-сьветлае жыццё. І ве-
рыць, бязьмежна верыць у тое, што й там, у іх,
закрасуе жыццё, што й яна—вольная, дужая—
будзе будаваць разам з усімі працоўнымі вяліч-
ны будынак людскога шчасьця.

Ані слова распачы, ані ценю сумненьня, ані
сьледу душэўнае слабасьці!

За шэсьць год турмы яна—гэта героічная
дзяўчына—ні на каляна ня страціла свайго гара-
чага запалу і ўпартасьці.

Яна мае перспэктыву ў сваім жыцці...

Ліст восьмы

Учора і сёньня сустракаецца з вясною зіма.
Як барацьбіты на цыркавой арэне, яны падаравалі
адна адной прывітальныя ўсьмешкі і таму ўсюды
навокал стала ціхамірна ды сьветла. Неўзабаве
схопяцца ў бойку і зашумуюць тады сьмяротнаю
злосьцю. Пачарнее зіма ад патугі ды болю, скор-
чыцца, зморшчыцца і згіне паганай бабай-ягой.

А вясна тады ў пераможным здаволенні пачне
пышна разьвінаць свёга аздобы.

Подох вясны ўзняў вострае трызожнае
ўзрушэньне. Лічылі час месяцамі, потым тыд-
нямі, а цяпер выпадае лічыць на дні: скора, ой,
скора надыйдзе неадхільны суровы экзамен!

Сход ячэйкі... Сход беднаты... Праўленьне
колгасу... Абагуленьне... Ремонт... Брыгады...
Брыгады... Брыгады...

Усё на падрыхтоўку да сяўбы.

Усё на падрыхтоўку да сяўбы.

— Няма жалеза!

— Няма жалеза? Будзе жалеза!

Брыгада ходзіць па вёсцы, з двору ў двор, з
хаты ў хату, збірае старое ламачча.

— Ёсьць жалеза!..

— Няма цвікі ў!

— Няма цвікоў? Ёсьць цвікі! Бярыце
сьвярдзёлкі, шукайце дубу каалак... Абыйзем-
ся драўлянымі цвікамі...

З нічога зробім усё!

Экзамен здамо!..

Я іду на край вёскі. Там у чорнай прынізістай
будцы жыве грэмучае пекла.

Гручыць і порскае агнёвай сьліной разьбюшаны
горан, разгонна і важка лётаюць вялічэзныя ма-

латы, і гадзюкай курчыцца на кавадле падскаранае жалеза.

Брыгада гарадзкіх рабочых-мэталістых памагае сялянскай беднаце каваць лепшую долю...

— Ну, як справы?

Ад кавадла адгінаецца малады зграбны хлопец з страшным ад копату і надзвычайна вясёлым тварам.

— Гонім на поўны ход... Няма з чаго, а трэба рабіць... Выкручваемся... Адтуль часьціну, адтуль кавалак, адтуль гайку, шрубчык... Выбіраем, перабіраем... робім, значыцца, перавыбары...

— Многа адрэмантавалі?

— Авось, зірнем, калі хочаце.

Ён вядзе да бліжэйшае пуні, адчыняе вароты. Стройнай чарадой стаяць чыстыя, сьвежа-праўленыя плугі, прагавіта высалуціўшы свае гладкія ясна бліскучыя языкі.

Я ўяўляю сабе цёплае тлустае поле. Гарэзлівы ветрык мякка ласкоча расхрыстаныя грудзі, сонца прынікае да твару палкім нязводным пацалункам. Зьвіняць жаўранкі. Стала, буркліва гутараць гракі. Прагавіта порскаюць коні і апэтытна парываюць плугі, кроячы роўнымі скібамі чорную сакавітую зямлю. Расьцягнуўшыся

даўжэнным гужам, ідуць адзін за адным аратыя.
Пераклякаюцца вясёлымі галасамі, рассыпаюцца
бязрупатным сьмехам. Над полем лунае магутны
подых шырокае вольнае працы...

... Гэтая стройная чарада плугоў, што няру-
хома стаіць перада мной, застылая ў чаканьні
скорае працы, — яна так выразна, так востра
пахне колектывам!..

Я іду назад па загуменьню, слухаю мелёдыч-
ны звон вадзяных кропель, убіраю ў сябе апош-
нюю гарачую беласьць яшчэ непарушна-чыстага
сьнегу.

Да мяне далятае глухі перабойны стукат. Я
збочыў і йду нацянькі да бліжэйшага гумна.
Брыгада цесьляў з упартай пасьпешнасьцю ла-
дзіць з гумна стайню для абагуленых коняй.
Кожнаму каню адгароджана асобнае стойла,
кожнаму прыладжваюць кармушку, драбінку.

— Ого! Тут-жа ім будуць чыстыя палацы!
Адно, што сьцюдзёна...

— Вясна... А пад восень сталыя стайні пабу-
дуем...

Праз нейкі прамежак—ізноў стукат, ізноў
спрытная праца піл, тапароў. Не знайшлося на
вёсцы аднаго патрэбнай велічы будынку—бу-

дуць пакуль што стаяць коні ў некалькіх гумнах-стайнях.

А на вуліцы сярод вёскі—жвавы шумлівы на-тоўп.

— Го-го! Расступіся, народ! Дзед Лявон вядзе свайго стаеньніка... Расступіся!..

— Трымай, дзед Лявон, а то паваліцца, заб'е каго-небудзь...

Дзед спакойна, памалу падводзіць сваю шаўлюжку, і на твары ў яго ясна азначаецца барацьба двух пачуцьцёў: шкода старому разлучацца з каньком і сорамна троху, што з гэткім злыднем ідзе ў колектыў, ня здолеў выгадаваць людзкай жывёліны.

Іншыя пад'яжджаюць зухавата, з форсам—глядзіце, дзівуйцеся, якіх коняй добры гаспадар здае ў колектыў!

Маладая дзлўчына—практыкантка з ветэрынарнага інстытуту—старанна аглядае кожнага каня. Яна з цьвёрдай бесцарамоннасьцю залазіць пальцамі пад павекі, хапае і выцягвае з роту язык, углядаецца ў горла. Работа, відаць, ёй цяжкая, нязвыклая, адылі харабруе, трымае сябе з адпаведнай годнасьцю і ні за што не дазваляе, каб хто памагаў.

— Ня рушце! Ня трымайце! Я—сама...

Я стараюся ўглядзецца ў твар кожнага селяніна, адгадаць яго адчуваньні. Успамінаю чутася (плачуць, жалкуюць, сварацца, ня хочуць здаваць свайго добрага). Тут нічога гэтага ня відаць. Бадзёрыя, вясёлыя твары, выключная дэлавітасць, рухавасць.

Мне рэбіцца радасна й весела—быццам скінуўся з плеч у мяне нейкі невядомы цяжар. З пачуццём перамогі, я бясконца сам сабе паўтараю:

— Байкі... Байкі... Байкі...

Учора ячэйка КПБ праводзіла сход беднаты, на якім абмяркоўвалі пытаньне пра абагуленьне цягавай сілы. Бабы троху «бузілі», казалі—трэба пачакаць да вясны.

Сягоньня і бабы ходзяць спакойныя...

Учора таксама было паседжаньне праўленьня колгасу—скадалі плян веснавой сяўбы, размяркоўвалі людзкую працоўную сілу. Гэта было пасяджаньне генэральнага штабу, на якім распрацоўвалася стратэгія і тактыка рашучага наступленьня на зямлю, рашучага бою за хлеб, за жыцьцё, за новы сьвет, за канчатковую перамогу над усімі ворагамі працоўных.

Кожны сябра колектыву мае сваё месца, сваё прызначэньне, кожны ведае, за што ён павінен

узяцца, калі расчыніць зямля сваё гарачае плоднае ўлоньне.

Мы пойдзем у бой дружнай стройнай кагортай.

Мы пераможам...

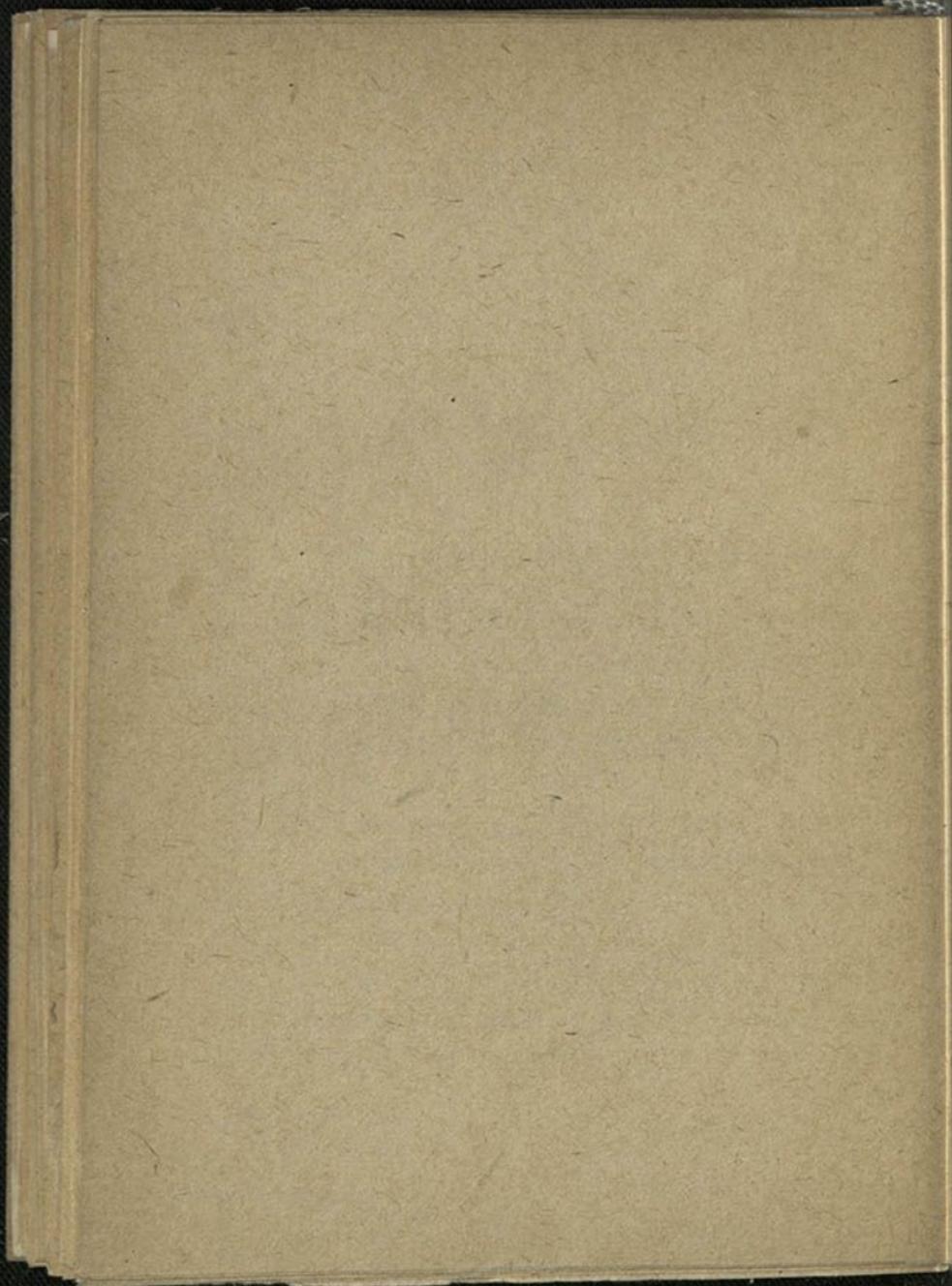
Мы здамо свой першы вялікі экзамен...

Дарагі таварыш! Ня дзівіся і не наракай на мяне, калі нейкі час ня будзеш атрымліваць маіх лістоў. Я ўжо пісаў табе, што з кожным днём мне ўсё цяжэй знайсці час і патрэбны настрой, каб больш-менш сыстэматычна апісваць свае ўражаньні: тэмп жыцьця, яго глыбокая дзейная насычанасьць не дае магчымасьці гэтым займацца. Адно, што я здолею зрабіць, гэта—каротка, на скоры сьпех занатоўваць у сваёй запіснай кніжцы найбольш цікавыя моманты, каб пасля, сустрэўшыся, раскажаць табе пра іх. А найлепей—ведася што?—прыяжджай ты сам сюды, да нас, акуніся ў шумлівы вадаварот нашага бурнага жыцьця. Я ўпэўнены, што, апрача багатага матар'ялу для свае творчасьці, ты знойдзеш тут многа душэўнае сьвежасьці і жыцьцёвае сілы.

Прыяжджай, сапраўды—я чакаю цябе.

А пакуль што—бывай!..

ВЯСНА 1930 ГОДУ

ВЯСНА 1930 ГОДУ

(Фрагменты)

1.

У нашым жыце залом

Гэта было даўно-даўно, як у казцы. Маладая дзяўчынка, дзяўчынка Алеся прыбегла з поля— яна хвалявалася, і сінія вочкі яе пырхалі трапятлівымі васількамі на зьбялелым твары.

— Татачка! У нашым жыце залом...

На самотнай палосцы, панікшы, як сьцятая каласіна, плакала маці.

— А каму-ж мы ліха зрабілі? А хто-ж на нас сэрца замеў, на няшчасных...

Жыта было чэзлае, хударлявае, як той паганы сівец. Сухавейны вецер бязуважна церабіў яго, і яно нястройна гойдалася—млявае, недалужнае. Над жытам застыла бяздонным рыданьнем цягучая песьня жніва.

Пахла далёкай тленьню і блізкай сьмерцьцю.
Над заломам плакала маці і плакала маладая
дзяўчынка, дзяўчынка Алеся.

— Усё загінула... Усё...

«Усё» для яе: ружовая хустачка, ружовы гра-
бенчык, ружовае сонца на позным захадзе, ру-
жовыя песьні.

А яшчэ: ружовы нясны смутак—трывожнае
прадчуваньне дзявочага сэрца.

— Усё загінула... Усё...

Над заломам хадзіў карабаты страшны чараў-
нік. Дзяўчынка глядзела на яго, як на бога, з
надзеяй і страхам. Чараўнік сумніўна ківаў га-
лавой і дзяўчынка памыкалася да яго, гатовая
кінуцца ў ногі яму, цалаваць яго брыдкія вала-
сатыя рукі і прасіць, і маліць.

— Ратуй нас, дзядзечка! Ратуй маю ружовую
хустачку і ружовы грабенчык!

Чараўнік сумніўна ківаў галавой.

Плакала маці, плакала маладая дзяўчынка
дзяўчынка Алеся.

Над жытам застыла бяздонным рыданьнем
цягучая песьня жніва.

А жыта было чэслае, хударлявае, як той па-
ганы сівец...

Зямля гарыць родавым палам

Вясна ў 1930 годзе занялася рана і дружна. У сярэдзіне красавіка рабілі свой першы аблёт працавітыя пчолы—абсыпаныя жоўтым пухам вербы зьвінелі напружаным звонам і стаялі ў пышнай нярухомасці, прасякнутыя радасьцю красаваньня.

У колгасным хляве роўма-роў завадзкі бугай, заклікаючы да сябе сваю невядомую дружыну.

На балодзе захлыналіся юрлівым клёкатам жабы, а казалі нават, быццам у суседнім бары ўжо кукавала зязюля.

Угрэтая шчырай ласкай вясновага сонца ляжала ў магутнай млосьці зямля, пыхала глыбокім жарам свайго многаплоднага ўлоньня. У далях курылася сінявая смага—сонная павалока на вачох разамлелай зямлі.

Сонца горача песьціла пышнае цела зямлі, ласкатала яго тонкімі цурочкамі жаўранкавых сьпеваў.

Зямля гарэла родавым палам, зямля ў магутнай млосьці чакала свайго запладненьня.

Справа атрыманых папер.

Вось ляжыць перада мной у пакомчанай шэрай вокладцы жывая гісторыя некалькіх соцень людзей—частка бурнай гісторыі цэлага краю, частка сусветнай гісторыі.

Я ўзяў у рукі яе без асаблівай ахвоты (канцыляршына, бюракратыя!), бязуважна перагарнуў колькі шэрых няпісьменных старонак, адылі ўчытаўся, зацікавіўся, захапіўся і ня мог адарвацца аж да апошняга аркушу.

Я даў веры, што й праца падшывальшчыка атрыманых папер часам можа мець гісторычную значнасьць.

Гэта—гісторыя аднаго колгасу—кароткая, але поўная руху і барацьбы, поўная трывог, сумненняў, надзей.

Адна за адной бясконцай чарадой ідуць заявы аб уваходзе ў колгас. Бадай што кожны тлумачыць, чаму ён не запісаўся дагэтуль—і ў тых тлумачэньнях раскрываюцца ўсе думкі, усе меркаваньні, уся псыхолёгія селяніна.

... Не разумеў значэньня колгасу, а мяне змушчалі тыя, хто не ў колгасе...

... Ня меў згоды з сям'ёй...

... Не згаджалася жонка—несьвядомая, цёмная...

... Угаварваў брата-гаспадара...

... Слухаў хлусьню, што кепска жыць у колгасе...

... Глядзеў на суседа, ці запішацца ён...

... Куды людзі, туды й я...

... Думаў ехаць у іншае месца...

... Меў доўг, думаў, што давядзецца самому плаціць. Ня ведаў, што колгас прымае на сябе...

... Быў у колгасе, а жонка падала на выхад, дык чамусьці, выпісалі і мяне...

... Бацька ня хоча, прашу прыняць мяне аднаго...

... Узнаў, што колектыў спасеньне для беднага чалавека...

Так сьведчаць дакуманты першай пары жыцьця колектыву. Яны сьведчаць пра шырокі масавы рух, пра веру ў пэўнасьць новага шляху жыцьця, пра надзею на «спасеньне для беднага чалавека».

Далей—пераплёт дробных надзенных клопатаў:

... Прашу дазволіць прадаць карову...

... Прашу адпусьціць жыта на хлеб...
... Прашу адпусьціць ячменю на крупы...
Або гэткае:

У САВЕТ КОЛГАСУ

З а я в а

Ад Бортніка Барыса

Прашу праўленьне каб ад пусьцілі для мяня рублей сем грошай на шапку і наштаны.

Прасіцель *Бортнік.*

Рэзольюцыя на заяве: *Выдаць 5 рублёў.*

А паміж ўсяго сям-там пракідаюцца сьляды тых скрыўленьняў і перагінаў, праз якія загінулі шмат якія колгасы. Вось вырваны з вучнёўскага сшытку аркуш лінаванай паперы—на ім старанна і крыва, рукой першагодніка-вучня, накрэмзана:

З а я в а

Просьба гражданин *Васілія Бортніка Аляксеявіча* аслабаніць 1 парасё. Просьба ўсіх граждан будзьця дабры абраціця вніманія.

На сім рэзольюцыя: *Адказаць*

Заявы аб «аслабаненьні» парасят ці кабажчыкаў ідуць адна за адной з разнастайнай мотывацыяй. То дзецям есьці няма чаго, то «матка хворая, ня можа быць бяз сала», то сыну ў горад трэба паслаць—вучыцца там, то яшчэ што-якое.

У савеце колгасу мне растлумачылі, што свіней не зганялі (ня ўправіліся); а толькі перапісалі і забаранілі гаспадаром да іх дакранацца.

Гартаю далей старонкі гісторыі.

Цэлай патокай паліліся заявы аб выхадзе. Заявы ляконічныя, прасякнутыя ніто едкім раздражненьнем, ніто ір-ўдай. Большасць пішучь проста: не хачу быць у колгасе. Іншыя-ж тлумачаць прыкладам так:

... Прычыны вам зьвесныя...

... Я думаў, што абавязкова трэба, а цяпер растлумачылі: хочаш—ідзі, а хочаш—ня йдзі...

... Калі папрасіў каня паехаць к дохтару, дык не далі...

... Няма працаздольных у сям'і...

... Мяне прымусілі пад пагрозай...

... Лепш пайду ў другі колгас, толькі ня ў гэты...

... Быў «калярыўскі» (каваларыйскі) наскок...

І г. д.

Канец заяў аб выхадзе пераблытаўся з пачаткам заяў аб уваходзе нанавя. Некаторыя з гэтых заяў—цэлыя дэкларацыі з прызнаньнем памылак, з дыфірабамі колгаснаму будаўніцтву. А большасьць проста: згодзен з новым статутам і затым ўваходжу.

Ёсьць і гэтакія:

Так как я неграмотная и старая женщина, смотря на других, выписывающих гр-н решила и я выписаться из колгаса. А теперь вижу все опять вступают, то и я хочу чтобы и меня приняли.

Просительница

У лічбах гэнэзыс колгасу такі: з першай пары было гападарак 120, пасья адліло, асталася 41, і зноў прыліло—апошняя сталая лічба—72.

Колгас астаўся жывы.

Вось—«справа атрыманых папер», гісторыя соцень людзей, частка бурнай гісторыі цэлага краю, частка сусьветнай гісторыі.

4.

Міжслоўе

У колгасным хляве роўма-раве завадзкі бугай, заклікаючы да сябе сваю невядомую дружыну.

Магутны рэў яго зрываецца на прышчэмлены
скогат—ён захлынаецца сваёй нязбыўнай смагай
каханьня.

Жоўтыя вербы застылі ў пышным напружа-
ным звоне.

Казалі—у бары кукавала зязюля.

Сонца ласкоча зямлю гарачымі цурочкамі
жаўранкавых сыпеваў, і зямля гарыць родавым
палам...

5.

Нехацімцы ды выхадзімцы

Трэба сеяць: зямля чакае свайго заплад-
нення.

Колгасьнікі рабілі пробны выезд у поле. Было
многа мітусьні і бязладзьдзя. І прыгожа было,
як потым выехала парак з дваццаць ці болей—
адна за адной, роўнай стройнай чарадою,—як
ажылося поле, агаласілася бадзёрымі воклікамі,
вясёлым сьмехам.

Вышлі ўсё маладыя дужыя хлопцы—ішлі яны,
як войска на парадзе, і адчувалі сябе героямі,
бо былі першыя ў першым паходзе за новае
жыцьцё...

Але—пра нехацімцаў...

Я выехаў з мястэчка з маладым хлопцам-колгаснікам. Адразу-ж як выехалі, хлопец паказаў пугаўём на гурток людзей, што мерылі поле.

— Нехацімцы...

Праз гоняй з двое сустрэлі па дарозе другі гурток.

— Зноў нехацімцы...

Я дзелавіта запытаў:

— Што, Нехацімка—гэта вялікая вёска?

Хлопец спагадна зірнуў на мяне і засьмяяўся.

— Якая вёска? Гэта—нехацімцы, што ня хочудь у колгас ісьці.

Тады я ўразумеў нарэшце гэта новае, троху сьмешнае слова.

Зусім проста: «не хацім»—нехацімцы. Ці лічэ так: «выходзім»—выхадзімцы. Выхадзімцамі яшчэ завуць тых, хто выходзіць з сям'і, бярэ частку свае гаспадаркі і падаецца ў колгас.

У некаторых колгасах загадчыкаў эканомій завуць «эканомістымі».

Нехацімцы... Выхадзімцы... Эканомістыя...

— Нехацімцы зьбіраюцца... Бачыце?

Я зірнуў у вакно. На вуліцы мятушылася купка сялян—меркавалі, спрачаліся, даводзілі

нешта адзін аднаму. З бязладных блытаных рухаў у іх выбівалася то злоснае абурэнне, то змоўная сьцеражлівасьць.

— Чым яны незадаволены?

— Ня там, бачыце, зямлю адбілі ім, дзе яны самі хацелі.

Неўзабаве ад нехацімцаў адлучыліся тры мужчыны і падаліся пад кантору колгасу.

— Сюды ідуць... Дэпутацыя...

Мы падрыхтаваліся сустрэць дэпутацыю.

Увайшло трое. Першы—ужо паджылы чалавек—у падзьдзёўцы, у ботах, у кароткай расьліннасьці на зморшчаным твары—рафінаваны тып вясковага шляхцюка. Другі—гадоў 40, з голым, скапецкім тварам, з пустымі пяньковага колеру вачмі. Ён апрануты быў у падраную скураную тужурку—прымету калішняе пышнасьці. Нарэшце адзаду—не ўвайшоў, а ўцёрся бокам у хату абшарпаны дзядок—несамавіты, убогі, хоць і вялікай фігуры. Праз увесь час ён трымаўся ў баку і толькі тады, як асабліва заўзята браліся ў спрэчку яго таварышы, ён патыкаўся з нечакана-гарачымі і малапраканальмі заўвагамі:

— Ага... Во-во... Я-ж кажу... Дзе вы бачылі...

Гаварыў больш шляхцюк у падзьдзёўцы. Ён трымаўся надзвычай паважна: хмурыўся, крывіў рот і словы пускаў у бок, праз шчаку—словы выходзілі прыхлюпаватыя, сьлізкія, як жабы.

— Як сабе хочаце, а нам гэтае месца непадходнае... Тут—колгас, там—саўгас... Гэта-ж скрозь будуць спрэчкі, зьвягі. Што мы судзіцца будзем з вамі, ці што?

— А вы хочаце каб вам самую лепшую зямлю вылучылі?

— Навошта лепшую? Зямля й там не благая... Зямля ўсюды роўная.

— На гародах хочаце?

— Дайце нам з краю, мы не аб тым... Мы хочам, каб было ўжо к пэўнаму месцу, а ня то што—з ўсіх бакоў: тут колгас, тут саўгас...

Скапец з пяньковымі вачмі зрабіў патугу быць хітрым:

— А, як вам зьвесна, закоф, ёсьць такі: дзе-відуальным гаспадаркам даць зямлю па ўдобсыцівію, там, дзе й раней была...

І дзядок падсунуўся:

— Ага, ага... Я-ж кажу...

Шляхцюк узяў тон ультыматуму:

— Мы хочам, каб нам адбілі ў той бок, пад

балота, да вялікай канавы. А йначай мы ня згодны.

І ёй энэргійна сашчаміў свае крывыя вусны.

Нехта пажартаваў:

— Там-жа горай. Яшчэ, чаго добрага, у канаву паўкідаецца, уцякаючы ад колгасу.

А другі дадаў:

— Ня дзе дзеніцца! Колгас і з балота падступіцца...

Нехацімцы не адказвалі на жарты—стаялі моўчкі, панура ўтупіўшыся. Ём пачалі тлумачыць, чаму каморнік адзначыў ім зямлю ў тым, а ня ў іншым месцы, чаму цяпер ня можа быць перамеру, калі ў колгасе пачаліся ўжо палявыя работы, чаму трудна ім будзе наогул уцячы ад колгаснага поля і г. д. Яны стаялі—ніто сярдзітыя, ніто замяшаныя—слухалі, а пасья, як наяўна адкрылася нягрунтоўнасьць іхных прэтэнзый, шляхцюк з тупой катэгорычнасьцю заявіў:

— Не, мы сеяць ня будзем. Сейце сабе, калі хочаце, самі. Хадзем!

І яны адзін за адным пашлі з канторы. Дзядок у парозе на момант суняўся, паглядзеў назад, усміхнуўся вінавата і беспарадна, адылі махнуў рукой і пашоў за таварышамі. Усьлед яму нехта крыкнуў:

— Піліп! Ты-б хаця не цягаўся за імі... Што табе трэба?..

Я зацікавіўся, што за людзі гэтыя «дэпутаты».

— Во гэты, што ўсё гаварыў, дык самы баламут. Круціць-верціць... Даўней быў першы багатыр на вёсцы—тысячы ў банку ляжалі. Усю вёску трымаў у руках. Бывала, простага селяніна дык і за чалавека ня лічыў... А пасля зьехаў... Ну, цяпер па зямлі, па маемасьці нібы серадняк, але дух у яго—ого-го!.. Маладзейшы той—таксама хлюст. За царом у нейкай высачайшай камісіі служыў... кур'ёрам нейкім, ці што... Прыедзе, бывала, улётку, павесіць гамак ды й гоўтаецца... А цяпер ня тое... Неяк на сходзе на ўрымсьціў быў: распяклі яго, нечым, дык ён і лягнуў:—А ўсё-ткі за царом лепей жылося... Ха!.. Дзіва, што яму лепей...

— А дзед?

— Гэта—брат таго «высачайшага». Ат, цягаецца з імі—сам бядота, галота. Як быў сход, падышоў быў запісвацца ў колгас, ужо пяро ў рукі ўзяў... Дык шмарганулі ззаду, ён і спалохаўся.—Не, кажа, хай яно згарыць... ня буду... Сабралі вось такіх ды й вілаводзяць... Яшчэ й

нам дезорганизацыю ўносяць... Вунь-вунь, зірніце...

Мне зноў паказалі ў вакно—я ўбачыў, як па гарадох ад рэчкі пасуваліся хісткай хадюю тры чалавекі.

— Во гэты сяродні—наш колгасьнік, бядняк. Яны пояць яго і на свой лад набіваюць. Надвечы напіўся, прышоў на сход ды такую прамову загнуў... Самі баяцца, дык яго навучаюць... Пасьля заяву падаў быў, што памыліўся... Каляўся... А цяпер, бач, ізноў...

«Хісткая» тройца зьнікла за нейкай будынінай. А на вуліцы яшчэ мятушылася бязладная купка нехацімцаў.

6.

А няхай-бы яны вахацелі!

У кантору колгасу ўвайшла маладая жанчына з высёлым тварам і павольнымі рукамі.

— Ну, чаго мяне клікалі?

Ёй адказаў каморнік:

— Во што, дэтакча, мне няма часу—я выяжджаю зараз—трэба табе схадзіць на поле адбіць аямлю гэтым нехацімцам.

— Чаму гэта канечна мне?

— Як сябру сельсавета.

Жанчына суняла свой погляд на каморніку, падбрала ў горкую міну вусны, пасля бокам—з пагардай і жалем—зірнула на нехацімцаў і заківала галавой:

— А во й нахаба на маю галаву. А няхай-бы яны захацелі, гэтыя нехацімцы...

Малады хлопец падамкнуўся да цёткі і многазначна штурхнуў яе ў бок.

— Старыя, цётка. Дзе ўжо ім захацець...
Вось мы, маладыя...

І зухавата падміргнуў. Цётка не зьвярнула на яго жаднае ўвагі (пры выкананьні службовых абавязкаў) і, не абарачаючы галавы, праказала да нехацімцаў:

— Хадзем!

Потым тонам загаду яшчэ паўтарыла:

— Ну, хадзем!

Перад тым я памыкаўся быў завесьці гутарку з гэтымі нехацімцамі. Вёска, дзе гэта было,—двароў у шэсьцьдзсят ці болей—цалком была паступіўшы ў колгас, і колгас быў дружны, спраўны. З усяе вёскі знайшліся два гаспадары, якія пайшлі супроць усяе грамады—асталіся ў

старых сваіх гнёздах. Што спрычынілася гэтаму? Якая сіла надала ім гэткай упартасці?

На ўсе мае запытанні, на ўсе мае захады, яны азказвалі адно:

— Кожны сам сваё жыццё кіруе... Таму—так лепей, таму—гэтак...

І яшчэ:

— Мы ня супроць колгасу. Можа й будзе там лепей, можа знойдуць там мужыкі сабе шчасце... Але мы так уважаем, па-свойму...

Яны затуляліся ў шкарлупу сьцеражлівай адчужанасці і ўнікалі ад далейшае гутаркі. Адно ў вачох у іхных (тож хавалі, адводзілі ў бок) удалося мне ўсё-ткі прымеціць шызы цень старога-старога смутку...

7.

Міжслоўе

— Татачка! Птушка! Птушачка вунь! Татачка, пачакай—я ўлаўлю!..

Бацька з спакойнай усмешкай суняў сярод пыльнае местачковае вуліцы сваю шаўлюжку і пасобіў сыну зьлезці з воза. Хлопчык з хвіліну стаяў нярухома, закамянеўшы ў вялікай ра-

дасьці, пасьяля крануўся і зрабіў два маленькія сьмешныя крокі.

Голуб пырхнуў і паляцеў проста на хлопчыка, пралапатаў крыльямі над самай яго галавой.

Хлопчык адхіснуўся назад, вочы ў яго сталі шырокія-шырокія. Ён сударгава замахаў ручкамі і затрапятаў увесь ад раптоўнага сполаху.

Бацька спакойна ўсьміхаўся...

8.

Як заввоняць у зvon

Зямля чакае свайго запладненьня.

Над зямлёй шпаркай хадою, пераскокваючы цераз кароткія цёмныя ночы, ідзе маладое вясновае сонца.

Раніцой у колгасе звоняць у зvon, склікаючы на работу.

Раніца цяпер скрозь—румяная, сакавітая, прасычаная густой мядовай слодыччу. Ад гэтае слодычы, як ад каханья, хмельна круціцца ў галаве і па целу тонкімі хвалямі пераліваецца кроў.

Каля стайні зьбіраюцца хлопцы. Тузанінай, борканьнем разганяюць апошнія сьляды аспа-

ласьці. Мітусяцца канюхі, зважна сігае «конскі»
брыгадзір—загадвае, паказвае, падганяе.

Усё гатова. Хлопцы навывперадкі запрагаюць
коняй, становяць на палазы зубастыя бароны і—
гайда!

Поле расхінае перад імі свой разгонны пра-
сыцяг. Ляжыць поле—гарачае, парнае—млсе ў ма-
гутных абнімках сонца. Па полю ходзіць—сту-
пае мяккімі лапкамі па ральлі аксамітны ветрык.
Падскочыць, гарэза, скаўзанецца па твары (лас-
котна-ласкотна!), пацярэбіць сарочку, за каўнер
зашыецца, а тады раптам узяліць высока-вы-
сока, у самае неба, і бразьне срэбнымі званоч-
камі—жаўранкавай песьняй.

Поле—у глыбокіх зморшчках леташняга во-
рыва. Трэба разгладзіць гэтыя зморшчкі, расча-
саць іх скрытнымі прабянцамі-баронамі, прыла-
дзіць мяккія пасьцелькі для залатых зярнятак.

І вось... Стройнай чарадой пайшлі па полю—
па шырокаму, роўнаму, бяз меж, без граніц—
бадзёрыя паркi, дружна ўеліся ў зямлю сталё-
выя зубы і пакінулі сьлед за сабой—пакінулі
сьлед у дваццаць барон-паўтонай ушыркі, ня
менш!

Весела порскаюць коні, весела гукаюць, пера-
клікаюцца людзі, весела скача навокал гарэза-

ветрык—то падалуе ў твар, то схопіць за грыву каня, то нахабна выверне хвост чорнаму пад-суседу аратых—граку. І не забудзецца ані на момант бразгаць у небе срэбнымі званочкамі-лесняй.

Воля, прастор, шырыня бяскрайная!

І бяз краю шырыцца сьвежая моц у грудзёх і злучае ўсе гэтыя дужыя грудзі ў адны, і рукі—у адны, і ў адно злучае волю, жаданьні, імкненьні.

Ня скрышыць гэтую моц ніякая змора, ніякая немач!

За гоняй двое па сьцежцы ішла кампанія нехацімцаў. Яны ішлі дзяліць між сабой адбітую ім зямлю. Колгасьнікі ўбачылі іх і працяліся гульлівым задорам.

— Засьпявайма хлопцы! Пабачыце, як гэта будзе ня ў смак ім.

І засьпявалі. І сапраўды было ня ў смак. Нехацімцы спыніліся, быццам заўважылі нешта нечаканае, дзіўнае, з момант стаялі, аслупянеўшы, глядзелі на хлопцаў, а тады ўраз заварушыліся, жвава аб нечым загаманілі, і пачалі паказваць фігі.

Хлопцы ня вытрымалі—пакаціліся са-сьмеху. Адзін прыстоіў, склаў у рупар далоні—пусьціў голас на ўсё поле:

— Ад баб наўчыліся! Гультаі-і-і...

З боку нехацімцаў пачулася нявыразная лаянка. Яны збіліся ў шчытны камок і пасунуліся сваёй дарогай.

А ў гэты час зусім далёка—мо' з поўварсты—па шырокім роўным шляху ішлі дзьве жанчыны: старая і маладая. Яны ўбачылі на круга-відзе сілуэты баранавалокаў і спыніліся. Маладая лічыла:

— Раз... два... тры... чатыры... А божа мілы... У дваццаць парак... Як хораша!..

Яны доўга стаялі, не адводзячы вачэй ад колгаснікаў. І ня прымецілі, як надыйшоў зваду незнаёмы падарожнік.

— Што, прыгожа?

Маладая жвава страпянулася.

— У дваццаць парак... адразу... Гэта-ж трэба...

— А вы самі ці колгасьніцы?

Тады абярнулася старая і незадаволена пра-бурчэла:

— Не, не колгасьніцы... Хадзем, Марына!

Хто яе ведае, што схавала яна за сваім сяр-
дзітым тонам: абурэньне, зайздасьць, ці мо'
страх перад гэтым новым, неадступным, што мі-
мавомлі захапляе і цягне да сябе з непараможнаю
сілай...

І пакльпалі сваёй дарогай: старая і маладая...

9.

Мы скарынак яшчэ ня зьбіралі!

Наш колгас невялічкі. Утварыўся ён галоўным
чынам на кулацкіх землях, на кулацкім інвэнта-
ры і на кулацкай жывёле. Гаспадароў мала ўвай-
шло ў колгас, больш выхадзімцы—маладыя
мужчыны й жанчыны.

У нас мала коняў і мала рабочай сілы. Але
многа ў нас энэргіі і ахвоты—мы засеём ня толь-
кі сваё колгаснае поле, а не пакінем і таго, што
застанецца незасеянае ў нехацімцаў. Мы абсо-
лютна ўпэўнены ў гэтым.

У нас яшчэ не хапае некаторага насеньня: ві-
кі, канюшыны, гароху. Гэта мы здабудзем—гэта
дасьць нам дзяржава. За гэтым трэба ехаць у
раён, у райпаляводсаюз. У раёне ў нас яшчэ це-

лы груд сараў: крэдыты, контрактацыя і інш. Таму мы едзею удвух з старшынёй колгасу—з невялічкім, хударлявым, зусім хворым, але бадзёрым і вясёлым бедняком-сялянінам. Сёньня ён здзеў нарэшце свой старэнькі дэравы кажушок (іншае вопраткі ня мае), але ўзяў яго з сабой і старанна хавае пад сена, калі адыходзіцца ад возу. Пасьля сам сьмяецца:

— Яшчэ часам сьцягне хто гэткае золата...

Слаўны, мілы дзядзька Антон!

У раёне—сумятня, як у штабе ў часе самага гарачага бою. Мы ўмыкаемся ў гэтую сумятню, пачынаем бегаць, спрацацца, лаяцца. Сустрэаем знаёмых з суседніх колгасаў і займаемся з імі ў жартлівую сварку.

— Гэй, вы, багатыры! Чаго вам тут трэба? У вас свайго няма куды дзецц! Ненажэрныя!

— А вы ўжо зьнебарачыліся... Бач ты, усё ім давай... Паелі сваё, дык пяском паспрабуйце засяць...

Мы з дзядзькам Антонам можна вытрымліваем бой і з фронту і з флянгаў—дастаём усё, што нам патрэбна, і ў добрым гумары варочаемся з мястэчка.

Па дарозе нам яшчэ адна вялікая справа. У суседнім колгасе, аднаго з намі кусту, мы маем

атрымаць некалькі кулацкіх коняй— іх два паставілі былі тут, а цяпер разьмеркавалі па ўсім кусьце.

Колькі дзён назад я быў у гэтым колгасе і аглядаў іхную гаспадарку. Яны багата жывуць. У іх увайшла ў колгас уся вёска—у іх многа рабочае сілы, многа рознае маемасьці. Коні іхныя слынуць на ўсю акругу, а зямля родзіць, як чорназём.

Мяне вадзіў тады па стайнях старэйшы брыгадзір—рухавы гаваркі дзядзька, пасьпешны і клапатлівы. Ён адчыняў кожную стайню шырокім урачыстым жэстам і ў захапленні паведамляў набожна стрыманым шопатам:

— Жарэбныя кабылы... Э-эх, кабыліцы, першы сорт... У работу не бяром, ані-ні... Стаяць сабе, як пані...

Ён даваў мне хвіліну любавання пышнымі, гладкімі клубамі кабыл, потым пачынаў выказваць сваё захапленне, і зачыняў вароты з цяжкай марудлівасьцю, быццам ня меў сілы адарваць вачэй ад сваіх гадунцоў.

— А вось тут яшчэ...

І цягнуў мяне ў наступную стайню.

Ён жыў адно-гэтымі коньмі, аддаваў ім увесь свой час, клапаціўся аб іх, як аб сваіх блізкіх.

ведаў усе іхныя звычкі, усе асаблівасці і дружыў з імі, як з лепшымі сябрамі.

А было так, што затрымаўся ён ля аднае красуні-кабылы больш, чымся ля іншых, і не хваліў, не захапляўся, а стаяў моўчкі. І ўжо падаўся быў у вароты, адылі суняўся, яшчэ раз азірнуўся і сказаў—здалося мне, што сказаў ня толькі з захапленнем, а й з жалем:

— Гэта—мая... (Сам выгадаваў... Тры гадкі... Завадзкая....

І дадаў, нібы выпраўдваючыся:

— Дзеве дзесяціны зямлі меў... Але ўцяўся, каб зрасьціць жывёліну... Вунь якая яна... Нішто?..

... Сёння мы з ім пасварыліся. Сёння разыйгралася сцена, над якой мне давялося глыбока задумацца...

Мы прышлі забіраць належных нам коняй. Старэйшы брыгадзёр сустрэў нас незадаволеным поглядам, старанна хаваючы ў вачох хвосцік тонкай хітрынкі.

На двары ля стайняў стаяла з восьмера жарэбных кабыл.

— А дзе рэшта?

— Якая рэшта? Вось выбірайце. Колькі вам трэба? Чатыры? На любкі бярэце...

- І ўсё кабылы?
- Кабылы.
- І ўсё жарэбныя?
- Жарэбныя.

Мы ведалі, што кулацкіх коняў павінна быць болей, што не канечна яны ўсе павінны быць кабыламі і не канечна жарэбнымі.

Завязалася спрэчка. Нас абкружылі гурмай колгасьнікі—узьяўся гоман, сьмех, жарты. І распачаўся гандаль. Старэйшы брыгадзёр (хітрынка з вачэй пайшла ўжо недзе ў сярэдзіну) зрываўся ўвесь час на звычайную вясковую сварку.

— Іш, панаехалі... на гатовенькае... а што мы кармілі дасюль, даглядалі, дык гэта так сабе? Ого! На чужое кожны пакваліцца... Пазай-адросьцілі, што ў нас коні добрыя? Прыдбайце самі гэткіх, калі маеце спрыт...

І, ушчэнт разьюшыўшыся, крыкнуў з едкім дакорам:

— Мы скарынак яшчэ ня зьбіралі і ня будзем зьбіраць. Гэта вы, як тыя старцы, па чужых колгасах жабруеце...

Ён яшчэ не мала адчытваў нас на ўсе спосабы, адылі пад сьмех і жарты колгасьнікаў супакоіў-

ся, усміхнуўся і адвёў у бок вочы, бо ў іх зноў мітусілася тая тоненькая хітрынка. Зусім інакшым—уціхаміраным, лагодным тонам пачаў нас загаварваць.

— Ці-ж вы думаеце—нам шкода... Ці-ж мы згалеем ад гэтага. Бярыце сабе хоць усіх... Я й яшчэ столькі вывяду, калі хочаце... у мяне гэткага добра яшчэ знойдзецца.

Мы шчыра падзяквалі і, сьцяўшы зубы, выбралі сабе чацьвёрку жарэбных кабыл. Тут-жа стаяла чарада кулацкіх калёс. Мы нагледзілі добрыя моцныя драбіны і дружна ўшчарэпіліся за аглоблі. Бригадзір падышоў і з ласкавым спачуваньнем запытаўся.

— Нашто вы дарма высіляецеся?

— Як нашто.

— Гэта-ж драбіны нашага колгасу.

— А дзе-ж кулацкія?

Ён з Олімпійскай спакойнасьцю паказаў на грудзі ламачча, у якім з вялікай патугай можна было адрозьніць элемэнты калёс.

— Вось, калі ласка... Мне чужога ня шкода.

Мы падзякавалі за прыязнасьць і пачалі конструяваць з ламачча сякое-такое падабенства яздавай прылады.

— А дзе-ж збруя?..

— Зараз, зараз... Што атрымаў, тое і аддам. Мне чужога ня трэба... Я не жабрак які-небудзь...

Мы ўжо ані-ні ня здзівіліся, калі ён вынес і высыпаў на зямлю бярэмя нясусьветнага шкумацьця. Высыпаў і запытаў тонам глыбока закрнутага гонару:

— Што, можа скажаце, я й гэта падмяніў, га?

Мы катэгорычна запротэставалі:

— Што ты, што ты... Мы й не падумалі нават...

Калі мы сям-так зачэпілі за воз адну кабылу, да яе падышоў хлопец-колгасьнік, доўга стаяў, прыглядаўся і нарэшце закрычаў:

— Браточки! Гэта-ж наш стары хамут, далібог-жа...

Мы зарагаталі, зарагаталі і самі колгасьнікі, адылі ткнулі на хлапца, і ён, сьцяміўшы, у чым справа, зараз-жа прызнаў сваю памылку.

Выехалі мы пад дружныя пажаданьні і самы адкрыты бесцарамонны сьмех. Мы й самі сьмяяліся і бясконца дзякавалі гаспадаром, за іхную нязвычайную ветлівасьць.

Як ад'ехалі ад сяла, я сказаў свайму спадарожніку:

— Ёсьць людзі, якія пераносяць у колектыў дробнаўласніцкія тэндэнцыі, што ўзгадала ў іх індывідуальная гаспадарка. У іх зноў—сваё, чужое, свой колгас, чужы колгас... Каб прыдбаць у «свой» колгас, яны ашукваюць «чужы»... Яны-ж відочна нас ашукалі...

Мой спадарожнік доўга маўчаў, а пасля ціха, нібы сарамліва, усміхнуўся і адказаў:

— Чорт яго ведае... Каб гэтыя коні стаялі ў нашым колгасе, можа-б і мы гэтак зрабілі...

— Але-ж ці добра гэта? Ці трэба гэта для справы? .

І ўсю астатнюю дарогу мы думалі над гэтым пытаньнем...

10.

Міжслоўе

Крэпкую, як крамень, глыбокую, як зямля, і непасрэдную, як само жыццё, гаспадарлівацьць мужыка-земляроба трэба пераключыць у рэчышча дружнага колектыўнага клопату і старанья.

Пра дзядзьку Макара

Дзядзька Макар высокі, кульгавы і надзвычай сумленны мужчына. Першы раз я ўбачыў яго ў канторы колгасу, калі ён з напружанай, блізкай да распачы патугай мусоліў аловак, стараючыся падвесці свой дзённы рахунак. Зьнясілены нязвычайнай працай, ён беспасрэдна азіраўся навокал і жаліўся:

— Усё выходзіць, як сьлед: што надаілі, што завезлі ў арцель, што выдалі колгасьнікам, што парасятам скармілі... Як да астачы дайду—блытаніна... Скажам, укісла... Ну, як яго тут паказаць, у якую грахву?..

Мы супольнымі сіламі разьвязалі яго неўразуменьне.

Дзядзька Макар даглядае кароў. Іншае работы ён ня можа рабіць—у яго хворая нага, ён зусім кульгавы. Але-ж гэты свой абавязак ён спраўляе з нязвычайнай стараннасьцю. Ён заўсёды непакойца, што мала робіць, што мала дае карысьці колгасу, і праз гэта страшэнна пакутуе. Часам глядзіць з трывогай на колгасьнікаў, і чакае, што нехта яго ўпikне за гультайства.

Дзядзька Макар троху дзіўны—ён залішне глыбока задумляецца. Бывае так, што возьме ён рэзвіны—прывесці сена каровам—і пойдзе, і пойдзе... І пройдзе так мо' з поўвярсты, калі хто не абудзіць яго якім воклікам ці запытаньнем. Ато дык стане дзе на гародзе дый стаіць, закам'янеўшы, углядаецца некуды нявідучым зіркам.

Дзіўны дзядзька Макар!

А пачалося гэта ў яго з прычыны.

У дзядзькі Макара бацька—таксама калека. З нейкай хваробы, ці што—сагбала яго ў сярэдзіне—ён ходзіць, нізка нахіліўшыся долу, быццам шукае нечага па зямлі. А рупны дзед, працавіты! З калецтвам сваім робіць (пакутуе, а ня робіць) усякую работу і трымае ніштаватую гаспадарку.

У самы прыпар наймамі—ня змога была двум калескам з усім управіцца. За гэта мясцовыя мудрагелі наклалі былі індывідуальны падатак і залічылі ў кулакі.

Праз усю зіму чакаў дзядзька Макар высяленьня. Нейкую хваравітую ўпэўненасьць меў, што канечна вышлюць яго, і дрыжэў у нязводнай трывозе, у страху. Праз усю зіму безад-

хлынна мучыўся, і наўчыўся думаць больш, чым гэта робяць звычайныя людзі...

Дзіўны стаў дзядзька Макар!

Індывідуальны падатак, вядома, зьнялі, вярнулі ўсе правы (быў тут перагін, скрыўленьне лініі), і дзядзька Макар з ахвотай ды радасьцю паступіў у колгас. Але ў колгасе адчуваў сябе вінаватым (бацька—не працаўнік, сам—не працаўнік, жонка—пры малых дзецях) і непакоіўся, што мала робіць, мала дае карысьці колгасу.

І глыбока, дзіўна так задумляўся...

Гэтымі днямі дзядзька Макар захварэў. Праз усю ноч кідаўся ў гарачцы і трызыніў. Кажуць—запаленьне лёгкіх.

Дзядзьку Макара павезьлі ў больніцу. Замест яго даглядаць кароў і падлічваць малако паставілі другога колгасьніка.

12.

Міжслоўе

За гарой у сьвежай чырвані купаецца перад сном вясновае сонца.

З усходу паднікаецца ўжо лёгкакрылы і лёгкадумны вечар.

Шумна, уздымаючы пыл і сумятню, праехалі з поля аратыя.

У канторы колгасу спітала зайтраў грамафон, а недзе на вёсцы (быццам далёка-далёка) засьпявалі дзяўчаты.

У колгасным хляве роўма-раве завадзкі бугай, заклікаючы да сябе сваю невядомую дружыну.

13.

Дзе энтузіязм?

Увясну 1930 году гаварылі многа пра энтузіязм: Калі прьяжджаў хто з вёскі, з колгасаў, абываталь зазіраў яму з падступнай лісьлівасьцю ў вочы, падміргваў і пытаўся:

— Ну, як там, га? Энтузіязму многа?

Абываталі шукалі энтузіязму ў гучных словах, у бурным гомане сходаў, у бліскучых вачох і нават у чырвоных сьцягах.

А энтузіязм увясну 1930 году быў зусім не такі: ён быў бяз гучных слоў і бяз чырвоных сьцягаў.

Я ўбачыў—ня ўбачыў, а пачуў быў сапраўдны глыбокі энтузіязм будаўніцтва ў першы-ж

дзень, як прыехаў на вёску, як трапіў у кантору першага на маёй дарозе колгасу.

У канторы складалі рабочы плян вясновай па-сеўнай кампаніі. Сядзелі: звычайныя вясковыя дзядзькі з сур'ёзнымі станавітымі тварамі, маладыя хлопцы—жвавыя, жартаўлівыя і аграномы—тоўсты, але надзіва лёгкі ды энэргічны (круглы гарбузападобны твар, цяляпаваты нос, маленькія—вясёлыя і разумныя вочы і дабрадушная лысіна на галаве, сьціпла зачосаная астатнім дзесяткам валасоў).

Рабочы плян—аснова жыцця гаспадаркі. Тут разумелі гэта, і працавалі над ім з адменнай шчырасьцю ды заўзятасьцю. Паўставала безліч пытанняў—новых, неабыхлых для цяжкаватага мужычага розуму; вырашэньне аднаго нараджала дзесяткі новых, яшчэ больш складаных і трудных—разгортваліся шырокія, неабдымныя і страшныя ў гэтай сваёй неабдымнасьці перспэктывы.

Людзі перспэктыў не баяліся—тлуманную далеч іх азаралі агнём сваё ўпартае волі ды розуму і далёкае рабілі блізім, складанае простым, цёмнае ясным, як вясновы сонечны дзень.

А пытаньні былі ўсе чорныя, земляныя:

Як равьбіць поле па асобных культурах...

Дзе што сеяць: дзе авёс, дзе ячмень, дзе віку,
дзе канюшыну...

Дзе пакласці гной, дзе пасеяць штучныя
ўгнаенні...

Як павялічыць плошчу засеvu...

Як скарыстаць папарнае поле...

Трапляліся перашкоды—многа было перашкод, бо вісела над колгасам цяжкім насядзістым гнётам агульная нястача: людзі знеслі былі ў колектыў ня толькі здабыткі сваіх гаспадарак, а таксама й горкую сваю векавую бяdotу.

Не хапае насення...

Не хапае гною...

Не хапае коняй...

Не хапае людзей...

Перад перашкодамі ня спыняліся, над імі ня енчылі, не жалкавалі. Кожны намагаўся раней за ўсіх адшукаць спосаб да іх адхілення і рад быў. калі гэта яму ўдавалася, і ўсе былі рады: тут стыхійна і несвядома вырастала тая магутна-дзейная сіла, якую завём мы соцыялістычным спаборніцтвам.

Я з глыбокай увагай узіраўся ў твары гэтых няўмелых пакуль што, неспрактываваных будаўнікоў людзкога жыцця. На іх ня было ні бліскучых вачэй, ні пышных праменьняў радаснага

захаплення: яны былі працятыя цвёрдай сур'ёзнасцю, энэргіяй і турботай.

І тады я зразумеў, што энтузіязм бывае ня толькі там, дзе гучныя словы і чырвоныя сцягі.

Ён бывае і там, дзе працоўныя людзі, сцяўшы зубы ад патугі і ўлартасьці, бяруцца за марудную цяглую работу, за мураваньне вялізнага будынку агульнага шчасьця. І

Ён бывае там, дзе перашкоды, нястачы не паляхоюць, ня спыняюць працоўных людзей, а загартоўваюць іхную волю й рашучасць.

Ён бывае там, дзе працоўныя людзі зацікаўлены ў агульным так, як зацікаўлены ў сваім уласным.

Ён бывае там, дзе працоўныя людзі вераць—не, ня вераць, а ўпэўнены ў тым, што шлях, на які пашлі яны, на які павяла іх магутная партыя пролетарыяту—адзіна правільны і няўхільны...

З гэтай пары я прывычаіўся бачыць праменьні вялікага энтузіязму ў маленькіх, зусім нязначных праявах жыцьцёвае дзейнасьці. І я бачыў яго на кожным кроку.

Ён сьвіціўся на твары бедабрысай маленечкай цёткі, што прыбегала ў кантору колгасу (на рука—малое дзіця, другое—чапляецца за спадні-

цу) і сакатала растрывожанай куркай, і напо-
рыста вымагала нейкае дробязі для «сваіх» па-
расят (гэта значыць—колгасных).

Ён ляжаў сьветлай роўнай пячаткай на сівым
твары старога дзеда-колгасьніка, які сабраў быў
гурток маладых сваіх таварышоў і дзяліўся з імі
сваёй за дзесяткі год нажытай земляробчай
практыкай, і па-бацькаўску навучаў іх, як трэба
хадзіць каля маткі-зямлі.

І Ён хваравітай ліхаманкавай плямай адзначыў
хударлявы твар старшыні колгасу, які даўно ўжо
забыўся, што значыць—у пару ёсьці і спаць на
прытульнай хатняй пасьцелі.

Ён, бязумоўна ён, прымушаў колгасьніка лезь-
ці на гару і даставаць апошнія два пуды вікі (ні-
хто гэтага ад яго не вымагаў), каб дасеяць кавал-
лак колектыўнага поля...

... Такі быў энтузіязм ўвясну 1930 году...

14

Міжслоўе

Ня ў шумных узьлётах, ня ў бліскучым га-
рэнні—ў непарушанай волі ды каменнай ўпар-
тасьці—творчая веліч будаўніка.

Новэля з жахамі ды крыміналам

I.

Маркел Хадун цішком папляваў сабе на далоні і моцна сьціснуў у руцэ рыдлёўку. Перш, чымся пачаць сваю таемную працу, ён пільна прыслушаўся да ночнай цішы. На суседнім двары засьпяваў певень, а недзе далёка, край вёскі, забрахалі сабакі. Гэтыя гукі чамусьці заспакоілі Маркела, і ён смела вывернуў першую камлыгу зямлі.

Праз якую гадзіну ці меней яма была гатова, і Маркел асьцярожна спусьціў у яе труп. Цяпер ён зноў, як і ў пачатку работы, востра напружыў свой слых, стараючыся ахапіць ім усю глыбіню чорнай начы.

Было ціха навокал, як у магіле. Маркел страпянуўся, схапіў рыдлёўку і пачаў пасьпешна, хапаючыся, закопваць яму. А як скончыў, выпрастаўся на ўвесь рост, вольна ўздыхнуў, і ўсьміхнуўся сам сабе хітрай самадавольнай усмешкай.

II.

Праз тыдзень Маркел Хадун з хмурым дзелавітым выразам на твары і затоеным трапятань-

нем у сэрцы ўваходзіў у страхавую кантору. Усё было ў парадку, як мае быць. Неабходная бюракратычная цеганіна заняла ня больш, як гадзіну, і Маркел, сударгава заціснуўшы ў руцэ атрыманыя грошы, борздзенька, нібы баючыся, каб не адабралі назад ягонага здабытку, пашыбаваў у дзьверы.

На вуліцы ён прыстоіў, з хвіліну аб нечым сам з сабой памеркаваў і рашуча пасігаў у той бок, дзе стаяла піўніца.

III.

Так, Маркель Хадун не памыліўся... Натопіў людзей, які ён заўважыў яшчэ здалёк, стаяў акурат каля таго няшчаснага месца. У затуманеную хмелем Маркелаву сьвядомасьць страх увайшоў прытулены і зьмякчоны—ён яшчэ набраўся рызыкi, каб зрабіць на твары бязуважную ўсьмешку і падыйсьці да натоўпу зусім спакойнай, нават зухаватай хадою.

Яма была раскопана, і на краю ямы ляжаў страшны, ужо добра загілы труп.

Маркела абкружылі ўсе з крыкамі абурэньня.

Ён азіраўся навокал і бязглузда ўсьміхаўся. Калі-ж запыталі яго:

— Дзе яшчэ двое?

Ён слаба махнуў некуды рукой і, зьнясілены, сеў на зямлю...

IV.

Пры допыце сьведак выявілася адна цікавая акалічнасьць. У той дзень, да якога прыблізна адносілі злачынства (меркавалі па трупу), бачылі Маркела Хадуна на трох розных дарогах і ўсюды ў адным стане: ён ехаў на кані і вёз на возе нешта закрытае посьцілкай. А ўвечары ўсё на вёсцы бачылі, як прыехаў ён зьнедкуль на змораным дашчэнтэ кані...

Справа пачынала высьвятляцца.

V.

На судзе ўсё выявілася канчаткова, і ў прыгавары, паміж іншага, было зафіксавана наступнае:

... падсудны Маркел Хадун законтрактаваў у Колгассаюзе трох падсвінкаў, атрымаўшы на іх

адпаведны корм і авансы. Усіх трох падсвінкаў падсудны застрахаваў у аддзяленьні Дзяржстраху. Скарыстаўшы выпадак, што ў суседа такога-та здохла парасё, ён пазычыў данае парасё і завёз на такі-та вэтэрынарны пункт, дзе атрымаў адпаведную даведку. Пасьля гэтага ён павёз данае парасё на такі-та вэтэрынарны пункт і атрымаў другую даведку. Пасьля гэтага ён павёз парасё на такі-та пункт і атрымаў трэцюю даведку. Згодна гэтых даведак падсудны Маркел Хадун атрымаў страхавую прэмію за трох законтрактаваных падсвінкаў, у той час, як даныя падсвінкі былі жывыя. Паказаныя дзеянні суд кваліфікуе, як ашуканства, а таму пастанаўляе...

Маркела Хадун да нечага прысудзілі...

16

Рунь

Мой новы прыцель, колгасьнік Зьмітра зрабіў мне прапанову.

— Калі маеш час ды ахвоту пойдзем паглядзім на маю практыку з мінеральнымі ўгнаеньнямі.

А, бязумоўна, згадзіўся.

Гэта было ціхім ласкавым надвячоркам, калі сонца сьвяціла асабліва чыста і мякка, калі зьляталіся ў свае прытульныя дамкі змардаваныя пчолы, а жаўранкі на полі здаваліся далёкімі-далёкімі, мінулымі.

Перад намі ляжала—ласкавалася чыстым смагавым бляскам сьвежая рунь. Ад яе ўзьнімаўся лёгкі салодкі пах—дзіўна знаёмы і сьветлы, як успаміны з дзяцінства. У самае сэрца ішоў гэты пах, пеніў яго хмельным уздымам—і жыцьцё, як гэтае поле, як гэтая рунь,—здавалася шырокім, вольным, дарагім.

Мой прыцель павёў мяне на сваю паласу. Там староанна адмежаваны былі і адзначаны калкамі роўныя простакутнікі, якія ішлі адзін за адным усьцяж па палосцы і відочна адрозьніваліся сілай і багацьцём руні.

Зьмітра, як гаспадар гасьця, вадзіў мяне па паласе, паказваў свае дасягненні і тлумачыў спакойным паквольным голасам:

— На гэтай дзялянцы расьсеяны супэрфасфат. Як бачыш, эфэctu амаль што ніякага. Тут—азоцістыя ўгнаеньні. Значна лепей. А найбольшы след пакідае ўсё-ткі калійная соль. Бачыш, як вылучаецца тая дзялянка?

Сапраўды, было чаму дзівіцца. Быццам адлі-
наваныя алоўкам адлучаліся адзін ад аднаго про-
стакутнікі. На адным руць буяла густой, сака-
вітай, да сіні зялёнай масай, на другой была
жаўтлявая, чэзлая.

— А вось, бачыш? Тут расьсеяна ўгнаенне
ўсіх трох гатункаў. Ці можа быць што-небудзь
больш прыгожае, га? Падзівуйся...

І ён сам спыняўся, застываў на месцы і не
адводзіў вачэй ад пышнага зялёнага дывана.
Мне здавалася, што ён зусім забыўся на мяне,
усёй істотай сваёй углыбіўшыся ў нейкае глы-
бока-радаснае і ўрачыстае, блізкае да малель-
нага экстазу, адчуваньне.

Потым ішлі далей, і ён зноў браўся апавя-
даць:

— Гэта—першая такая практыка ў нашым ра-
ёне Але гэта—глупства. У мяне ёсць плян
куды больш шырокага досьледу, ды яго нельга
было здзейсніць вось на гэтых палосках. Ця-
пер, у колгасе, мабыць удасца... Буду ўзьнімаць
пытаньне, каб адбілі патрэбны кавалак зямлі.

Мы дайшлі да канца практыкавальнага поля
і спыніліся. Сонца стаяла ўжо на самым крайку
небасхілу, быццам затрымалася толькі, каб яшчэ

раз агледзець сваё дзеннае царства, яшчэ раз палашчыць зямлю млявым прыткнёным сваіх зьнясіленых кос, і зараз жа—зморанае і давольнае—сьлізганецца за кругавід, у свой ночны прыгулак.

Рунь ляжала роўная і спакойная, у глыбокім ружовым бляску, у глыбокай спрадвечнай ціхасьці.

Я крануў за руку свайго спадарожніка.

— Ці чуеш ты, Зьмітра, які радасны спакой улівае ў душу вячэрняя рунь? Каб гэты момант цягнуўся бясконца, я-б, здаецца, бясконца стаў так і любаваўся.

Зьмітра шчасьліва ўсьміхнуўся.

— Я дужа люблю сельскую гаспадарку. Я працую не таму, што трэба здабыць на пражытак—я люблю самую працу. Ты-ж ведаеш, я служыў доўгі час, бадзяўся на сьвеце, а такога здавальненьня нідзе не знаходзіў. Тут, разумееш, нешта такое... Вось арэш, скародзіш, сееш, і ведаеш, што з гэтага выйдзе нешта, і ўбачыш гэта, будзеш адчуваць, што тут—вынік твае працы... Вось ты глядзіш — чыста, прыгожа... А мне-ж гэта—роднае. Кожная каласінка, як дзіця, сапраўды... А пакуль расьце, красуецца,

налівае, сьпее, Глядзіш, непакоішся, турбуешся...
І радуешся... Радуюшся...

Зьмітра змоўк—стаяў нярухома, абярнуўшыся
тварам да захаду, і ў чырвані захаду твар яго
быў каменны і мяккі.

З бакоў наплывалі сінія цені.

Рудзь пачынала памалу засынаць.

17

Міжслоўе

Крэпкую, як крэмень, глыбокую, як зямля, і
непасрэдную, як само жыцьцё, гаспадарлівасьць
мужыка-земляроба трэба пераключыць у рэчы-
ніча дружнага колектыўнага клопату і стараньня.

18

Сеем!

Над зямлёй з дня ў дзень праходзіць шпаркай
хадсю маладое вясновае сонца.

Сонца ласкоча зямлю гарачымі цурочкамі жаў-
ранкавых сьпеваў, і зямля гарыць родавым па-
лам.

Зямля чакае свайго запладненьня...

Учора скончылі пратручваць насеньне і ўчора-ж увечары, прыехаўшы з поля, казалі хлопцы-колгасьнікі, што восем гектараў зямлі гатова ўжо да засева.

Сённяя—першы дзень сяўбы ў нашым колгасе.

Зранку мы з колгасьнікам Зьмітрам ладзілі сьвалку. Выкацілі яе—даўтую, нязграбную—з пуні, узьнялі на падстаўкі, на драўляныя стаўбанкі, каб вольна хадзілі колы, круцілі колы і па зваротах іх вызначалі, колькі «прайшла» сьвалка. Зьбіралі потым у мех высеянае на падасланыя посьцілкі збожжа, важылі, рабілі адпаведныя падлічэньні і дазнаваліся, колькі расьсеецца збожжа на дзесяціну.

Паставілі рэгулятар на дванаццаць цудоў, па круцілі, зважылі, падлічылі: сьвалка расьсявае дваццаць чатыры.

— Добра, што пачалі вывараць, а то-б заляпілі...

Мы надзвычайна здаволены сваёй абачлівасьцю. Але-ж як усё-ткі настаўіць на патрэбны высеў сьвалку?

Да нас сыходзяцца дзядзькі—і колгасьнікі і нехацімцы—прымаюць чынны ўдзел у нашым сьлясарстве. Мы правяраем яшчэ раз—так і вы-

ходзіць: сьвалка высявае ўдвая больш супроць таго, што паказвае рэгулятар.

— Шасьцярню трэба перамяніць, я ўжо ведаю добра гэткая штукі...

Сапраўды там, дзе кола злучаецца з мэханізмам, дзьве шасьцярні, і адна з іх гуляе. Мы бяромся за колы, здымаем іх, мажамся ў грязь, у коламазь. Круцімся каля шасьцярні, як каты каля валер'янкі, кратаем, мацаем, разглядаем з усіх бакоў, а рады даць ня можам. Кожны з прысутных па чарзе падыходзіць і «памагае». Падыйдзе, паўзіраецца і раптам закрычыць:

— Эге! Во яно ў чым...

Яму саступяць дарогу, ён падыйдзе, дакранаецца пальцам да шасьцярні і, сумеўшыся, пакізае галавой.

— Не... Тут нешта ня тое...

І ў замяшаньні адыдзецца ў бок.

Нарэшце кінулі няшчасную шасьцярню. Нехта зусім слухна прапанаваў:

— Пастаўце на шэсьць, дык будзе высяваць дваназіцаць... Дважды два—чатыры...

Так і зрабілі. Пакруцілі, зважылі, праверылі: сьвалка працуе, як лепш і ня трэба...

Запраглі ў сьвалку самага лепшага з колгасу

каня (дзіва!—першы раз на сяўбу выяжджаем!) і ўрачыста насунуліся праз усю вёску.

На сявалцы ехаў загадчык эканоміі («экономіст»). А за сявалкай ішоў цэлы гурт колгаснікў на чале з самым старшынёй колгасу.

Сявалка займала ўшыркі амаль усю вясковую вуліцу—усе саступалі з дарогі, і гэта чамусьці нам падабалася...

Поле блішчэла пад сонцам матавым бляскам, шырока і густа дыхала плоднаю цеплю.

Дзеля большае пэўнасьці мы адмералі ўсё-ткі контрольную дзялянку, каб яшчэ й на самай рэбце выверыць наш нясуверны інструмант.

Засыпалі насеньне. Яшчэ раз агледзелі мэханізм.

Усё гатова.

— Андрэй, пачынай!

«Экономісты» крануў каня, і сявалка з лёгкім шуматам пашла па поле.

Мы стаялі ў глыбокім набожным маўчаньні і глядзелі, як іскрыстым веерам разьлятаецца па зямлі залаты дождж.

Адкуль быўшы, прыляцеў палявы гарэза—аксамітны ветрык і мяккім пацалункам прывітаў нас з першай сяўбой.

Finis coronat orus

Маладая дзяўчынка, дзяўчынка Алеся пабяжыць у поле—радасная і вясёлая. Сінія вочкі яе будуць цвьісьці яснымі васількамі на ружовым твары.

На полі шырокім бяскрайным морам будзе хвалявацца жыта.

Жыта будзе бліокучае, пышнае, як залатое руно.

Маладая дзяўчынка, дзяўчынка Алеся саўе сабе з жыта прыгожы вянок і пойдзе дахаты, сьпяваючы вясёлую песьню.

На поўдарозе спыніцца дзяўчынка. Алеся, каб паглядзець, палюбавацца на свой вянок. Здыме яго з галавы, і зайскрыцца раптам агністаю радасьцю.

Яна ўбачыць, што з жыгніх каласкоў пазьвісалі сьмешныя такія—цыбатыя, жоўтыя лапкі.

Пабяжыць тады дзяўчынка Алеся, паскача, як лёгка маладая козачка, прыбяжыць ў сваю вялікую дружную сям'ю і закрычыць звонкім голасам:

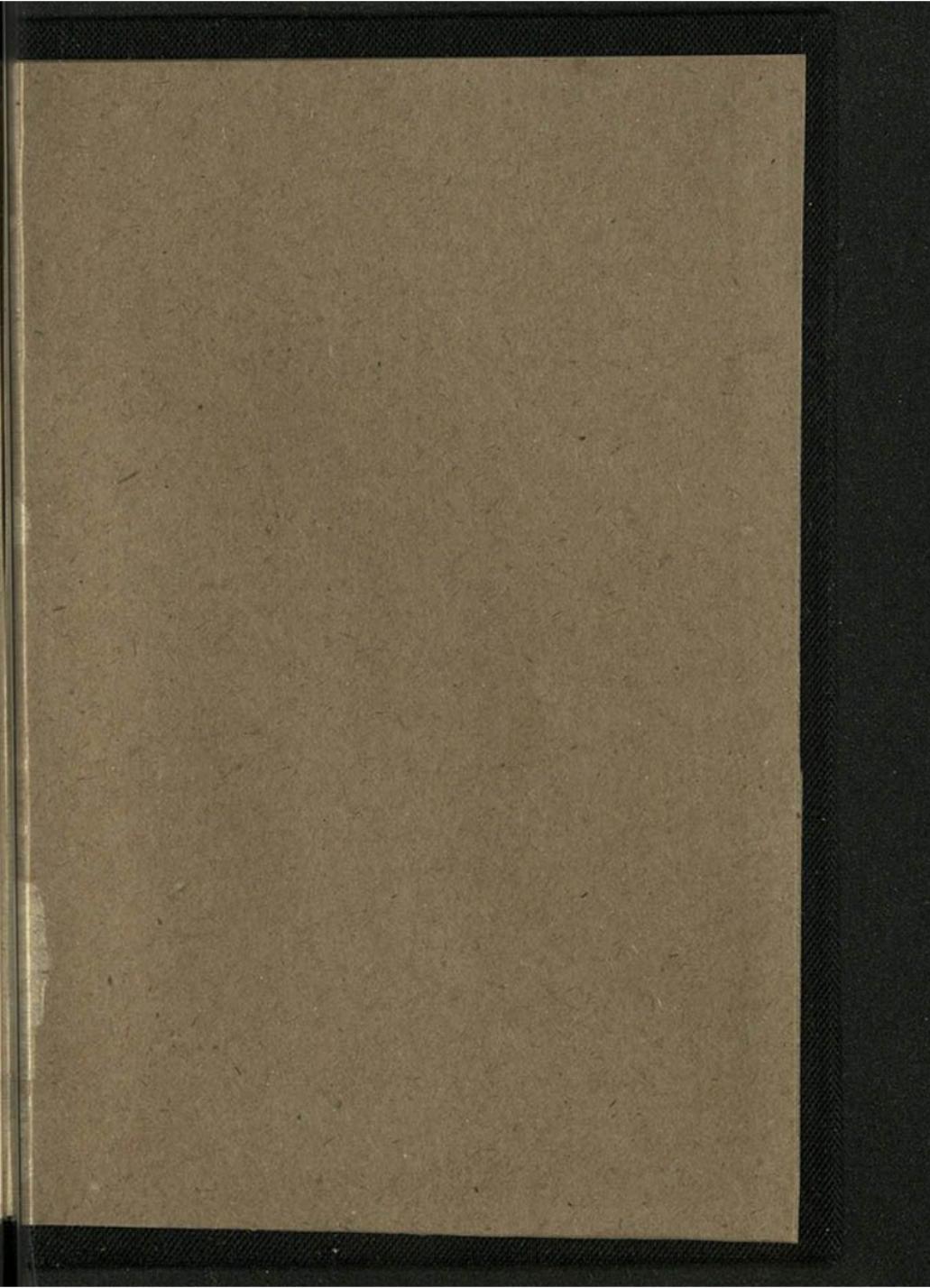
— Гэй, комунары! Зірніце!.. Ужо красуецца жыта!..

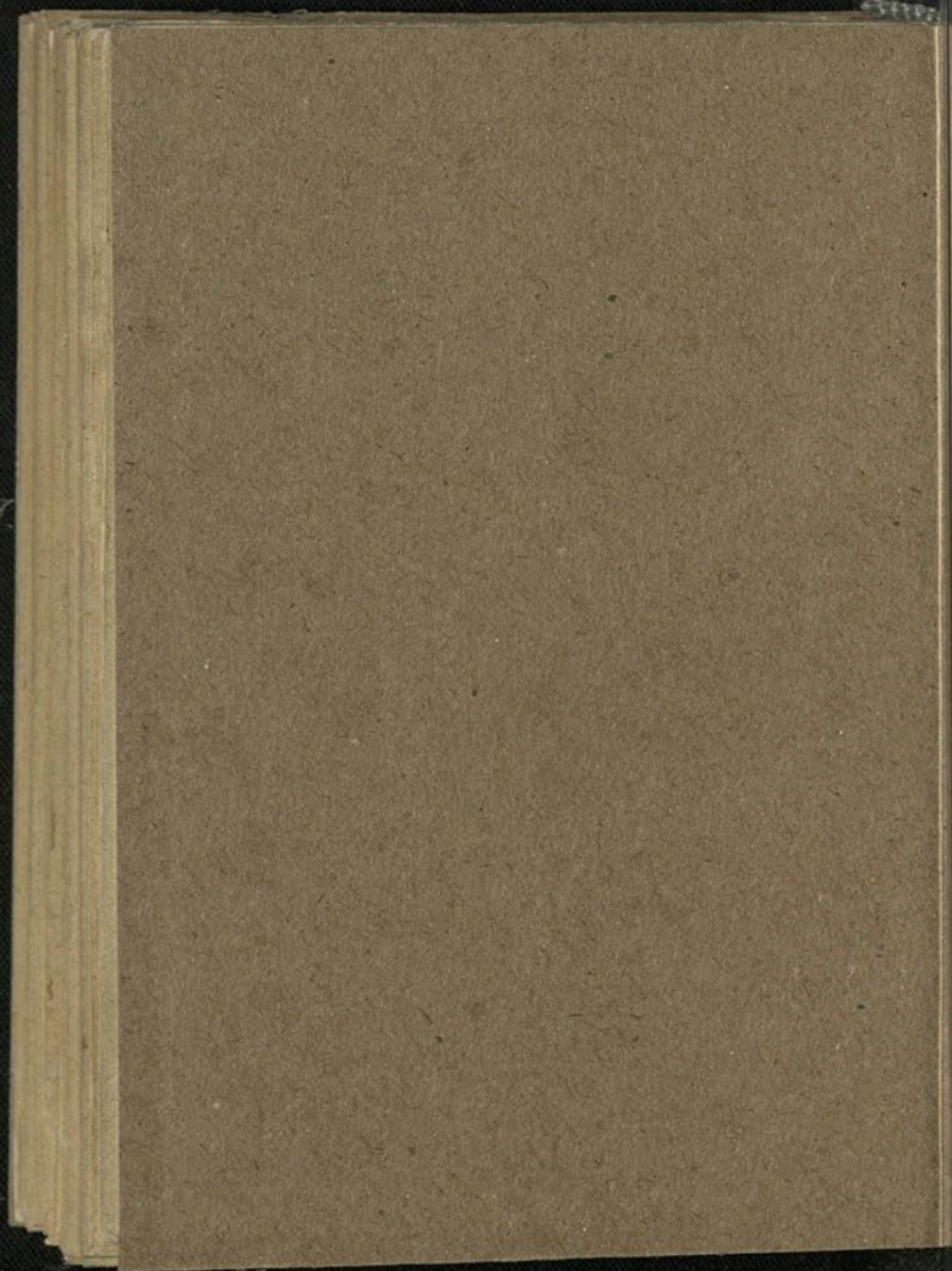
З Ъ М Е С Т

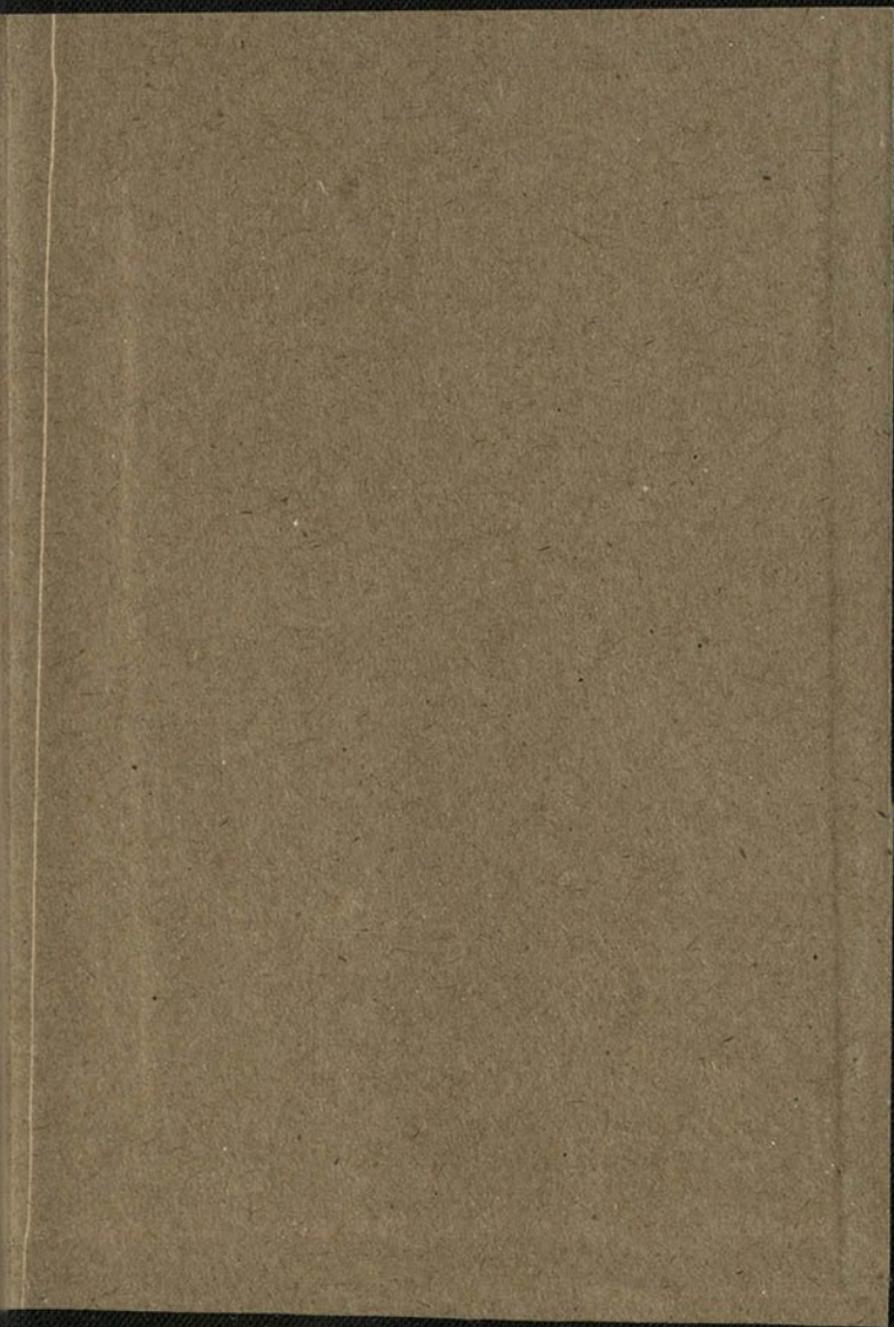
	Стар.
ПРАДМОВА	3
ЛІСТЫ АД ЗНАЁМАГА	
Ліст дзевяты	19
" першы	21
" другі	28
" трэці	35
" чацьверты	45
" пяты	57
" шосты	65
" сёмы	73
" восьмы	86
ВЯСНА 1930 г.	
У нашым жыцце залом	95
Зямля гарыць родавым палам	97
Справа атрыманых папер	98
Міжслоўе	102
Нехацімцы ды выхадзімцы	103
А няхай-бы яны захацелі	109
Міжслоўе	111
Як развоняць у звон	112
Мы скарынак яшчэ ня зьбіралі	116
Міжслоўе	123
Пра дзязьку Макара	124
Міжслоўе	126
Дзе энтузіязм	127
Міжслоўе	131
Новыя з жахамі ды крыміналам	132
Рунь	135
Міжслоўе	139
Рунь	143

Ба 244708

БІБЛІОТЕКА
І. А. ДУБОЎСКАГО
УНІВЕРСИТЕТА

ЦАНА 60 кап.

БИБЛИОТЕКА

Сек. 4 ТТ
1904

000000030770 13

У